ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

MEKKÎ SÛRELERDE HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK MÜBHEM HİTAPLAR

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Elif COŞKUN

ANKARA-2021

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

MEKKÎ SÛRELERDE HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK MÜBHEM HİTAPLAR

Yüksek Lisans Tezi

DANIŞMAN
PROF. DR. İSMAİL ÇALIŞKAN

Hazırlayan
Elif COŞKUN

ANKARA-2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

MEKKÎ SÛRELERDE HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK MÜBHEM HİTAPLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: PROF. DR. İSMAİL ÇALIŞKAN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	**İmzası**
1- Prof. Dr. İsmail Çalışkan	
2- Prof. Dr. Halis Albayrak	
3- Prof. Dr. Mevlüt Erten	
4-	
5-	

Tez Savunması Tarihi
27.01.2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN danışmanlığında hazırladığım "Mekkî Sûrelerde Hz. Muhammed'e Yönelik Mübhem Hitaplar" adlı Yüksek Lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 31.01.2021
Adı-Soyadı ve İmza
ELİF COŞKUN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR v

ÖNSÖZ vi

GİRİŞ 1

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ 1

II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ 2

III. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ 4

BİRİNCİ BÖLÜM: MÜBHEMÂTÜ'L-KUR'ÂN VE MEKKÎ SÛRELER 7

1.1. MEKKÎ-MEDENÎ SÛRELER ve ÖZELLİKLERİ 7

1.1.1. Mekkî-Medenî Kavramlarının Tanımı ve Kapsamı 7

1.1.2. Mekkî - Medenî Sûrelerin Özellikleri 10

1. 2. MÜBHEMÂTÜ'L-KUR'ÂN 12

1.2.1. Mübhem Kelimesinin Anlamı 12

1.2.2. Mübhemâtü'l-Kur'ân ve Mübhemlerin Araştırılması 13

1.2.3. Kur'ân'da Mübhemlerin Bulunma Sebepleri 18

1.3. ÜSLÛBU'L-KUR'ÂN OLARAK HİTAP ve ÖZELLİKLERİ 20

1.3.1. Kur'ân'ın Vahiy Mahsulü Oluşu 20

1.3.2. Kur'ân Üslûbu Olarak Hitap 26

1.3.3. Hitap ve Özellikleri 27

1.3.4. Hz. Muhammed'e Yönelik Mübhem Hitaplar 29

İKİNCİ BÖLÜM: MEKKÎ SÛRELERDE HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK MÜBHEM HİTAPLARIN TASNÎFİ VE İNCELENMESİ 30

2.1. MEKKÎ SÛRELERDE HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK MÜBHEM HİTAPLARIN TASNÎFİ 30

2.2. MEKKÎ SÛRELERDE HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK MÜBHEM HİTAPLARIN İNCELENMESİ 37

2.2.1. PEYGAMBERLİK EĞİTİMİNE YÖNELİK MÜBHEM HİTAPLAR 38

2.2.2. MOTİVASYON İÇERİKLİ MÜBHEM HİTAPLAR 58

2.2.2.1. Cesaretlendirme İçerikli Âyetler 59

2.2.2.1.1. Muhatabın Görme Duyusuna Hitap Ederek Teskin Eden Âyetler 60

2.2.2.1.2. Soru Edatı İle Başlayıp Hz. Muhammed'i Sâbit-Kararlı Kılan Âyetler 69

2.2.2.2. Sakındırma İçerikli Âyetler 76

2.2.2.3. Teselli İçerikli Âyetler 85

2.2.2.3.1. Tezkiye Ederek Teselli Veren Âyetler 86

2.2.2.3.2. Sabır Tavsiyesiyle Teselli Eden Âyetler 99

2.2.2.3.3. Mükâfât Vaâdi İle Teselli Eden Âyetler 112

2.2.2.4. Haber İçerikli Âyetler 114

2.2.2.5. Müjde İçerikli Âyetler 143

2.2.2.6. Teşvik İçerikli Âyetler 148

2.2.2.7. Uyarı İçerikli Âyetler 151

2.2.3. قل LAFZIYLA BAŞLAYAN MÜBHEM HİTAPLAR 155

2.2.4. DUA-İLTİCA İÇERİKLİ MÜBEM HİTAPLAR 183

SONUÇ 186

KAYNAKÇA 189

ÖZET 195

ABSTRACT 196

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

a.s. : Aleyhi's-selâm

AÜİF : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

b. : Bin

bkz. : Bakınız

c. : Cilt sayısı

Çev. : Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

h. : Hicrî

Hz. : Hazreti

İÜEF : İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesi

ö. : Ölüm tarihi

s. : Sayfa

S. : Sayı

ss. : Sayfa numarası

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

thk. : Tahkik Eden

thr. : Tahric Eden

vd. : Ve diğerleri

Yay. : Yayınları/Yayıncılık

ÖNSÖZ

Allah'ın insanı fıtrat üzere yarattığını söylediğimizde, onun dış etkenlerin tesirlerine henüz maruz kalmamış ilk yaratılış anındaki temel yapısını, karakterini kastetmiş oluruz. Kelimenin anlamında barındırdığı 'belli yetenek ve yatkınlığa sahip olma' hali, insanın daha yaratılırken nimetlerle donatılmış olduğunu açıkça göstermektedir. Ancak büyüyen insan, kendi özellikleri ve gücünden etkilenip merak duygusunun da celbiyle yanlışa, hataya ve günaha düşebilmektedir. Bu durumu elbette ki çok iyi bilen Allah, onu bitmez tükenmez nimetleriyle desteklemekte ve hatada ısrar etmesini engellemektedir. İşte insan için en büyük nimet olan Kur'ân'ı Kerim, insanın yolunu aydınlatan, soru ve sorunlarına çözüm sunan bir tarzda ona hitap etmektedir. Şüphesiz Kur'ân'ın ilk muhatabı Hz. Muhammed'dir ve Kur'ân'ı Kerim, onun dili olan Arapça ile yaşadığı olaylarla irtibatlı olarak 23 yıllık bir zaman zarfında nâzil olmuştur. "Mekkî Sûrelerde Hz. Muhammed'e Yönelik Mübhem Hitaplar" ismindeki bu çalışmamızla, hitaptaki mübhemliğin en temel sebebinin, hitabın asıl gayesi olan tüm insanlığa yönelik olduğu hakikatini teyit etmiş olduk. Mübhem kelimesinin 'belirsizlik' şeklinde açıklanmasından dolayı kelimenin sorun ihtiva ettiğini düşündürmesini de Kur'ân'ın üslup özelliği olan konuşma dili şeklindeki hitabını, yazılı metin olarak okumak durumunda kalan nüzulüne şahit olmayıp dolaylı muhatap konumundakiler için anlamlı olduğunu ifade edebiliriz.

Üzerimdeki farkında olduğum-olmadığım tüm nimetler için ve de çalışmamın bu noktaya ulaştığını göstermesinden dolayı Allah'a hamd ediyorum. Çalışmamın oluşum ve son haline gelinceye kadar ki her aşamasında tüm titizliğiyle yolumu aydınlatan değerli danışmanım, Prof. Dr. İsmail Çalışkan'a en içten duygularımla teşekkür ediyorum. Danışman hocam ile tanışmama vesile olan Prof. Dr. Halis Albayrak'a teşekkürlerimi sunuyorum. Arapça metinlerin takıldığım yerlerinde danıştığım ve doktora sürecinde

olmasından dolayı bir hayli yoğunluğuna rağmen her seferinde desteğini gördüğüm canım arkadaşım Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı Arş. Gör. Nida Sultan Çelikkaya'ya da teşekkür ediyorum. Üzerimde hakkı olan, değerli çalışmalarından istifade ettiğim tüm hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmam boyunca maddi-manevi her türlü desteği esirgemeksizin gerek tezimi tekrar tekrar okuyup düzeltmek gerekse asli vazifelerimden aksattıklarımın sabırla karşılanması olsun her durum ve şartta anlayış gösteren sevgili ve çok değerli eşim Dr. Kemal Coşkun'a teşekkür ediyor ve bu süre boyunca ilgilerine cevap veremediğim halde saygı gösteren ve dualarıyla destek veren başta annem ve babam olmak üzere kocaman aileme de şükranlarımı sunuyorum. Ve son olarak kendileriyle yeterince ilgilenemeyip istedikleri kadar oyun oynayamadığım ikiz kızlarım Neslihan ve Feyza'dan özür diliyorum.

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Kur'ân-ı Kerim; menşei itibari ile ilahî olup başından sonuna kadar ya Hz. Muhammed'e doğrudan hitap etmiş yahut da ondan söz etmiştir.[1] Muhatabın tebliğ görevini ifası ile başlayan zorlu süreç, zaman içerisinde had safhaya ulaşarak hicreti zorunlu kılmıştır. İşte bu durum ilahî kelâmın, hicrete kadar inen, hicretten sonra inen âyetler; ya da hicret öncesi Mekke'de ve hicret sonrası Medine'de inen âyetler ve yahut da hitap ettiği kitle/grup şeklinde zaman-mekan-muhatap dikkate alınmak suretiyle tasnifine sebep olmuştur. 23 yıllık sürece baktığımızda, Kur'ân'ın Hz. Muhammed'in lisanı olan Arapça ile yaşanan gelişmeler üzerine inzâl edildiğini görürüz.[2] Mekkî ve Medenî sûrelerin gerek içerik gerek üslûp açısından farklılığı müfessirlerin ittifâk ettikleri bir durumdur. Mekkî sûrelerin içeriğinde 'inanç' meselesi önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu meselenin izâhı için Hz. Muhammed'in muhatapları olan müşrikleri, ikna etmek ve onların iddialarını çürütmek için sunulan peygamber kıssaları, darb-ı meseller, ahirete dair bilgiler vs. tüm bunların soyut kavramlar ihtivâ edip müşâhede edilememesi hali, içerisinde mübhemlik barındırmaktadır. Yine bizâtîhi söz/kelâm olan Kur'ân'ın, dil ve üslûp özelliğinden dolayı, muhatabının "kim" olduğu da kullanılan lafızlar açısından bakıldığında aynı şekilde mübhemlik içermektedir. Bu bağlamda araştırmanın konusu; Kur'ân'ın anlatım şekillerinden olan hitap üslûbunda muhatap ile muhataba yöneltilen ifadelerdeki mübhemâttan Hz. Muhammed'e yönelik olanların keşfi ve izahıdır.

---

[1] Abdullah Draz, *Kur'ân'a Giriş*, Çev. Salih Akdemir, Kitâbiyât, Ankara, 2006, s. 91.

[2] İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, Çev. Mehmet Yolcu, Yarın Yay., İstanbul, 2016, s. 18; Mehmet Paçacı, *Kur'ân'a Giriş*, İSAM Yay., İstanbul, Ekim 2006, s. 11.

Kur'ân'ın büyük çoğunluğunda Hz. Muhammed'e hitap edildiğini söylemek, bu hitapların hepsinin sarih bir şekilde olduğu anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla Allah'ın akıl sahiplerine hitabını içeren Kur'ân'dan sadece Hz. Muhammed'e yönelik olan hitaplar, araştırmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Konuyla ilgili olan 'Kur'ân-ı Kerim'de Hitap Şekilleri', 'Mübhemâtü'l-Kur'ân' başlıklı araştırmalar bulunmakla birlikte mübhem hitaplardaki Hz. Muhammed'e yönelik olanlarla ilgili bir araştırma yapılmamış olması, bu çalışmanın yapılmasına gerekçe olmuştur.

Konumuzun mahiyeti gereği kronolojik olarak Mekkî sûreler okunup sadece Hz. Muhammed'e yönelik hitaplar tespit edildi. Bunlar içinde de mübhemler ele alındı. Neticede Hz. Muhammed'in vahiyle nasıl eğitilip, insanlık için ideal oluşunun ilk yıllarına tanıklık edildi. Bu tanıklık, süreç içerisinde yaşanılan olayların, Hz. Muhammed'de nasıl makes bulduğu, onun halet-i ruhiyesinin nasıl olduğu ve yaşanan onca sıkıntıya karşı içsel motivasyonunu nasıl sağladığı şeklindeki sorulara derli toplu cevaplar bulmaya yardımcı oldu.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Kur'ân-ı Kerim, muhataplarına dünya hayatında nasıl yaşaması ve ahiret hayatında da kazananlardan olmak için neler yapması gerektiğini bildirirken, farklı anlatım şekilleri kullanmıştır. Bu anlatım şekillerinden bir tanesi olan hitap üslûbunun, anlaşılmasına mütevazi bir katkı sağlayacağı düşünülen bu araştırmayla, neden Hz. Muhammed'e, ismiyle ya da 'Ey Peygamber' şeklinde bir hitap ile değil de mübhem (kapalı, işareten) lafızlarla hitap tespiti yapılarak, hitabın mübhem ile ilişkisinin açıklanması amaçlanmıştır. Araştırmanın en temel amacı; lafız itibari ile mübhem olup Hz. Muhammed'i muhatap aldığı düşünülen âyetlerin, Kur'ân'ın siyak-sibakı, ilk dönem tefsîr kitapları ve tarihi vakıalardan edinilen sahih bilgiyle açıklığa kavuşturulup kavuşturulamayacağını ortaya koymaktır.

Bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, araştırmanın kavramsal çerçevesini ve teorik alt yapısını oluşturmaktadır. Bu bölüm, "Mekkî-Medenî Sûreler ve Özellikleri", "Mübhemâtü'l-Kur'ân" ve "Üslûbu'l-Kur'ân olarak Hitap ve Özellikleri" şeklinde üç başlık altında ele alınmıştır. Bu başlıklarda yer alan ilimlerin her biri tek başına, 'Ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde sayfalarca işlenmiştir. Bu kaynaklardaki malumatın yalnızca çalışmanın konusuna köprü görevi görecek kadarı alınıp detaylı bilgi için ilgili kaynaklara yönlendirme yapılmıştır. Her bir başlık özelinde Kur'ân'ın bir özelliği mûciz bir şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır.

İlk olarak Mekkî-Medenî ilmi ölçü alınarak Kur'ân'ın, kelâm/söz oluşu üzerinde durulmuştur. İkinci başlıkta Mübhemâtü'l-Kur'ân ilmi bağlamında Kur'ân-ı Kerim'in dilsel yönü ön plana çıkarılmak suretiyle Arapça oluşu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan özellikleri, konuyu dağıtacak ayrıntılardan kaçınılarak ifade edilmiştir. Son olarak Kur'ân üslûbunun temel özelliklerinden olan hitabî yönü, Kur'ân'ın, Allah'ın yarattıkları ile iletişime geçtiği ve vahiy ürünü olduğu vurgusuyla ele alınarak, Kur'ân dilinin özellikleri aktarılmıştır. Ardından "Hz. Muhammed'e Yönelik Mübhem Hitap" şeklindeki başlıkta da bundan kastın ne olduğu kısaca belirtilmiştir. Mekkî sûrelerdeki Hz. Muhammed'e yönelik mübhem hitaplar, içerikleri açısından dört ana başlık altında tasnif edilmiştir. Abdurrahmân Hasan Habenneke'nin tespit ettiği nüzûl tertibine dayanmak suretiyle mübhem hitabın yer aldığı yetmiş dört sûrenin tasnifi tablo ile gösterilmiştir.

İkinci bölümde ise toplamda 707 adet âyet, ilgili başlıklar altında sırasıyla tahlil edilmiştir. Âyetlerin tahlili esnasında, ilk olarak başlıkta yer alan kavramlar açıklanmıştır. Daha sonra söz konusu âyetlerin meâlleri verilip, tefsîrlerde yer alan nüzûl sebebiyle ilgili rivayetler, bulunabildiği ölçüde kaydedilmiştir. Mübhem hitap ile kastedilenin tespiti konusunda, yedi tefsîrden istifade edilmiş, meâller ise *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr* isimli kaynaktan bakılarak, açıklamaların muhatapla ilgili ve hitabın içeriğine dair olan

kısımları alınmıştır. Bu süreçte zaman zaman Derveze'nin, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı* adlı eserinden ve Hasan Habenneke'nin tefsîrinden de faydalanılmıştır.

Arapça isimlerin, metin içi ve dipnotlarda Mâtürîdî, Süyûtî, İsfehânî şeklinde yaygın kullanımları tercih edilirken, kaynakçada orijinal halleri el-Mâtürîdî, es-Süyûtî, el-İsfehânî şeklinde yazılmıştır. Arapça kelimelerin yazımındaki -ayn- harfi -'-, -hemze- harfi de -'- sembolleriyle gösterilmiştir.

III. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın, Kur'ân tarihi ve ilimleriyle irtibatlı olması sebebiyle evvela Kur'ân'ın kendisi ve akabinde ulûmu'l-Kur'ân'la ilgili kitaplar ana kaynağını oluşturmaktadır. Konunun Mekkî sûreler ile sınırlı olup kronolojik bir okumayı gerektirmesi sebebiyle Abdurrahmân Hasan Habenneke'nin tertibine uygun olarak Mekkî sûreler defaatle okunmuştur.

Âyetlerin arka planı olan Mekke dönemi nüzul ortamına vâkıf olabilmek için başta Karen Armstrong, Martin Lings gibi batılı yazarların kaleminden çıkmış Hz. Muhammed'in biyografisi tarzı kitapların yanı sıra Hamidullah'ın *İslam Peygamberi,* İzzet Derveze 'nin *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı* gibi birçok siyer kitabı taranmıştır.

'Ulûmu'l-Kur'ân'a dair yazılmış kitapların en meşhurları olarak ifade edebileceğimiz ez-Zerkeşî'nin *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*'ı ile es-Süyûtî'nin *el-İtḳān fî 'ulûmi'l-Kur'ân*'ı birinci bölümde yoğun başvurulan kaynaklardır. Ulûmu'l-Kur'ân çalışmalarının çağdaş dönemdeki örneklerinden olan Subhî Salih'in *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân* adlı eseri de sıkça başvurulan eserlerdendir. Yine İsmail Cerrahoğlu'nun *Tefsîr Usûlü* adlı kitabı her aşamada faydalanılan bir kitap olmuştur.

Konunun sacayağı konumunda olan *Mekkî-Medenî ilmi, mübhemât* ve *hitap* konularıyla ilgili yapılmış akademik çalışmalardan da faydalanılmıştır. Mustafa Ünver'in 'Tefsîr Usûl'ünde Mekkî-Medenî İlmi', Hüseyin Yaşar'ın 'Kur'ân'da Mübhem Âyetler (Mübhemâtü'l-Kur'ân)', Süleyman Gezer'in 'Kur'ân'ın Anlaşılmasında Sözlü Hitabın Rolü' adlı doktora tezleri, Mehmet Selim Naz'ın 'Kur'ân-ı Kerim'de Hitap Şekilleri', yine mübhemât konusuyla alakalı Mevlüt Erten'in 'Mübhemâtü'l-Kur'ân' adlı yüksek lisans tezleri istifade edilen kaynaklar arasındadır. Halis Albayrak'ın 'Mübhemâtü'l-Kur'ân İlmi ve Kur'ân Tefsîrindeki Yeri' isimli oldukça hacimli makalesi, konu ile ilgili yapılan her türlü akademik çalışmalarda atıfta bulunulduğu gibi bu çalışmanın da önemli bir kaynağı olmuştur.

İkinci bölümde Hz. Muhammed'i muhatap alan mübhem lafızlı âyetler; dört ana başlık, yedi alt başlık altında sınıflandırılmıştır. Çoğunluğu *Motivasyon* ve *قل Lafzıyla Emir* içerikli olduğu âyetlerde kullandığımız ilk dönem yedi tefsîri şunlardır:

Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767), *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*

Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), *Câmi'u'l-Beyân*

İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*

Mâtürîdî (ö. 333/944), *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*

Ebu'l-Leys es-Semerkandî (ö. 373/983), *Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkandî*[3]

Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf*

[3] Eserin günümüzde yapılmış baskılarında adı *Bahru'l-'Ulûm* diye kaydedilmiş olmasına rağmen, *Bahru'l-'Ulûm* isimli Tefsîrin asıl müellifi Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkandî'dir. Bkz. İshak Yazıcı, "Semerkandî, Ebu'l-Leys", *DİA,* c. 36, s. 475.

İbn Kesîr (ö. 774/1373), *Tefsîru'l Kur'âni'l-'Azîm*

Bu tefsîrlerin dışında çalışmaya yardımcı kaynak olan eserler de şunlardır:

Abdurrahman b. Hasan Habenneke el-Meydânî (ö. 2004), *Me'âricu't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür*

Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*

İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*

BİRİNCİ BÖLÜM: MÜBHEMÂTÜ'L-KUR'ÂN VE MEKKÎ SÛRELER

1.1. MEKKÎ-MEDENÎ SÛRELER ve ÖZELLİKLERİ

1.1.1. Mekkî-Medenî Kavramlarının Tanımı ve Kapsamı

"Kur'ân'ı anlamak" demek, bir dil'i, dil'le ifade edilmiş bir sözü, anlamak demektir.[4] Zira Kur'ân bizâtihî dilsel bir metindir, dille alâkalıdır; dolayısıyla Kur'ân'ı anlamak veya yorumlamak, bir söz'ü dildeki ifade şekliyle anlamak ve yorumlamak demektir.[5] Bu hakikatten yola çıkarak Kur'ân'ın bir kitap değil, gerçek manada bir kelâm olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Kur'ân sözel pasajlar halinde Hz. Muhammed'in davetinin başlangıcı ile aynı anda nâzil olmuş ve yaklaşık yirmi üç yıl sürmüştür.

Kur'ân vahyinin, yaşanan olaylara ve ihtiyaçlara paralel olarak nazil olması, onu diğer kitaplarda bulunan üslûp bütünlüğünden yoksun bırakmıştır.[6] Bu durum Kur'ân'ın çelişkiden uzak, fikri insicâmı mükemmel bir ilahî kitap[7] olduğu gerçeğini değiştirmez. Elbette bu durumda suhûletten söz etmek yersiz olacaktır; lâkin çelişik olduğu sanılan ifadelerin yer aldığı sûreler kronolojik olarak/nüzul sırasına göre okunduğunda anlam kargaşası izale edilmiş olacaktır. Bu hususta ki âyet ya da sûrelerin, birinin Mekkî diğerinin Medenî olduğu bilgisi, Kur'ân'ın değişim ve tahriften kurtulmuş olarak nüzûl sonrası nesillere ulaştığını anlamayı sağlar. Kur'ân'ı kavrama güçlüğü yaşayanlara

[4] Dücane Cündioğlu, *Kur'ân'ı Anlama'nın Anlamı*, Kitapevi Yay., İstanbul, 1995, s. 18; Dücane Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'ân – Hermenötik Bir Deneyim II*-, İstanbul, 1995, s. 47.

[5] Cündioğlu, *Kur'ân'ı Anlama'nın Anlamı –Hermenötik Bir Deneyim*-, s. 18.

[6] Mustafa Öztürk, *Kur'ân Dili ve Retoriği,* Ankara Okulu Yay., Ankara, 2015, s. 16.

[7] Halis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yay., İstanbul, Mayıs 2009, s. 15.

yardımcı eleman niteliğindeki bu ilme, Kur'ân'ı anlama, yaşama ve korumaya hâris her Müslümanın vukûfiyeti elzemdir.[8]

Söylemeye çalıştıklarımızın bir özeti olarak burada İzzetbegoviç'in Kur'ân tanımını zikretmek yerinde olacaktır:

> Kur'ân'ın alelâde bir okuyucu ya da tahlilciye sistemsiz göründüğü ve birbirine zıt unsurları bir araya getirdiği intibâını uyandırdığı malûmdur. Ne var ki Kur'ân edebiyat değil hayattır. Ona bir düşünce tarzı değil, bir yaşama tarzı olarak bakmaya başlanır başlanmaz güçlük ortadan kalkar ve bu yanlış intibalar da değerini kaybeder. Kur'ân'ın yegane hakîki tefsîri hayat olabilir ve bildiğimiz gibi, Hz. Muhammed'in hayatı tam olarak buydu.[9]

Muhatabına davranışlarında yol gösterici özelliği olan Kur'ân,[10] muhtevasındaki bütün konularda tek gayesi onu doğru yola iletmek olup hayatın içine inen ve inananların hayatlarını yönlendiren bir kitap olmuştur. Onun ifadelerinin uygulamaya konması söz konusu edildiğinde daha genel bir kavram olan '*din*' kavramı karşımıza çıkar:

> Din, insanlar için faydalı olacak hak, hayır, dostluk, sevgi ve merhamet gibi şeylere özendirirken zulme, zarar vermeye ve haksızlığa karşı durur, onların yapılmasını reddeder. Bütün insanların vicdanlarını bu evrensel kıymetlere yükseltmeğe, onlarla hemhal olmaya çalışır. Bu teşvik ve sakındırmanın (*terğîb*, *terhîb*) verdiği heyecanla insan, olgunluğa adım adım ilerler. Sonuçta istediğini elde edince en büyük mutluluğu elde etmiş olur.[11]

---

[8] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü,* TDV. Yay., Ankara, 2007, s. 60.

[9] Aliya İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam,* Çev. Salih Şaban, Klasik Yay., İstanbul, 2011, s. 22-23.

[10] En'âm 6/88; Tevbe 9/33; Neml 27/2.

[11] Mustafa Şekip Tunç, *Bir Din Felsefesine Doğru,* Türkiye Yay., İstanbul, 1959, s. 12.

Ne var ki Kur'ân genel manada anlaşılan şekliyle bir '*din kitabı*' değildir. Bu beklenti ile ona yönelindiğinde, Kur'ân'ın ifade biçimi karşısında insanın hayrete düşmemesi elde değildir. Kur'ân'da ayetlerin iniş sebebi olan vakıalara fazla değinilmez. Okuyucu, öncesinde Kur'ân'ın edebi yönden nevi şahsına münhasır olduğu yönünde uyarılırsa, anlamaya engel teşkil eden zorluklardan kurtulup; bu sayede yüce kitabı anlama imkanı doğar. Kur'ân'ı idrak edebilmek, bu kitabın doğasını, temasını, gayesini bilmek ile mümkündür. Bununla birlikte anlatımdaki usûl ve üsluba, sık kullanılan ıstılaha alışkın olmak ve zaman-mekan perspektifinde ona bakmak gerekmektedir.[12]

Tüm bunlar neticesinde anlaşılan o ki, bir başka özelliği olarak '*insanlığı karanlıklardan aydınlığa çıkaran*'[13] Kur'ân'ın, sağlıklı bir şekilde anlaşılmasında, Kur'ân tarihi konusuna ve onun yan dalı olarak Kur'ân ilimlerinin başında yer alan Mekkî-Medenî ilmini haiz olmak ehemmiyet arz etmektedir.

Mekkî-Medenî ilminin ne olduğu ile ilgili, ulûmu'l-Kur'ân ve tefsîr usulü kitaplarında '*zaman-mekan-muhatap*' esas alınarak, üç değişik tanım yapılmaktadır.[14] Meşhur kıraât alimlerinden olan Bûrhanüddîn el-Ca'berî (ö.732/1332) sûrelerin Mekkî veya Medenî olduğunu bilmenin *semâî* ve *kıyâsî* olmak üzere iki yolu olduğunu söyler.[15] Yani *nakil* ve *akıl* yollarından bahsetmektedir. Nakil ile âyet ya da sûrelerin Mekkî mi

[12] Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân,* Çev. Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman vd., İnsan Yay., İstanbul, 1997, c. 1, s. 16-17.

[13] Bakara 2/257; Mâide 5/16; Ahzâb 33/43.

[14] Bedreddîn Muhammed b. Abdillah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Mektebetu Daru't-Türâs, Kâhire, c. 1, s. 187; Subhî es-Salih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân,* Daru'l-ʿİlm li'l-Melâyîn, Lübnan, 2009, s. 167; Cerrahoğlu, *a.g.e.,* s. 59-60. Tanımlar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Ünver, *Tefsîr Usûlünde Mekkî-Medenî İlmi*, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun, 1998, s. 76.

[15] Celâluddin es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuʿayb el-Arnavûd, Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, Suriye, 2008, s. 48; Subhî Salih, *Mebâhis,* s. 181.

Medenî mi olduklarına dair gelen haberler kastedilir. Ancak bu konuyla ilgili Hz. Muhammed'den bir açıklama gelmediği çok iyi bilinmektedir. Zira Hz. Muhammed'in sağlığında sahabenin böyle bir beyâna ihtiyacı yoktur.[16]

Usûl alimlerimiz Mekkî-Medenî ilmini öğrenmenin selefin belleğine, hatırına bağlı olduğunu belirtmişlerdir.[17] Bu sebepten rivayetlerin kapsamlı bir incelemeye tâbi tutulması gerekmektedir. Subhî Salih, bu noktaya şu ifadeleriyle dikkat çekmiştir:

> Mekkî-Medenî ilmi, sebeb-i nüzul ilmine nazaran her durumda konuyla ilgili rivayetlerin kapsamlı incelemeye tâbi tutularak, âyetlerin doğru tarihlerini sorgulama neticesinde bir tahkike ihtiyaç duyar. Nüzul sebeplerini bilmek, ferdî ve ictimaî bazı ilişkilerle ilgili kısmî meselelerin görülmesini temin eder. Bir sebebe mebni inmemiş diğer Kur'ân ayetleriyle ilgilenmez. Ancak Mekkî-Medenî ilmi, Kur'ân'ı sûre sûre âyet âyet hepsini ele almayı gerekli kılar. Çünkü her sûre ve her âyet Mekkî ya da Medenî olmak durumundadır.[18]

Mekkî-Medenî'yi bilmenin diğer bir yolu olan "akıl" ile de ilgili konu hakkında herhangi bir haberin bulunmadığı durumlarda devreye giren *içtihat/akıl yürütme* kastedilmektedir.[19]

1.1.2. Mekkî - Medenî Sûrelerin Özellikleri

İnsanlık tarihine bakıldığında tarihe yön veren tesiri şümûllü birçok vak'a ile karşı karşıya kalınmaktadır. İşte Hz. Muhammed'in nübüvvetinin 12. yılına denk gelen Mekke'den Medine'ye hicret hâdisesi de böylesi mühim bir vakıadır. Yukarıda Mekkî-

[16] Cerrahoğlu, *a.g.e.,* s. 60-61.

[17] Zerkeşî, *Burhân,* c. 1, s. 191.

[18] Subhî es-Salih, *Mebâhis,* s. 167.

[19] Geniş bilgi için bkz. Ünver, *a.g.t.,* s. 302.

Medenî ilmi hakkında yapılan farklı tanımların varlığından bahsetmiştik. Ekser ulemânın bu tanımlardaki tercihinin, çok önemli tarihî bir vakıa olan hicret esas alınarak yapılan tanım olduğunu söyleyebiliriz. Burada Subhî Salih'in tanımla ilgili şu ilavesini belirtmek yerinde olacaktır: "Kur'ân âyetlerinin belirlenmesinde *zaman, mekan ve şahısların* üçünün birden eşit düzeyde önemli rol oynamasının yanında dördüncü bir belirleyici unsur olarak; *mevzu'* (ayetlerin içerdiği konular) düşünenlere gizli kalmaz."[20]

23 yıllık nübüvvet süreci kronolojik olarak incelendiğinde Kur'ân hitabının çeşitliliğinin yanında konularındaki ve bu konuları ele alış şeklindeki farklılık gözden kaçmamaktadır. Başlangıçta vahiy *inzâr* özelliği taşırken hicrete doğru ve hicretten sonra *risâlet* sınırlarına ulaşmıştır. Hz. Muhammed'in peygamberlik süreci ile ilgili bu ayrımı anlamlı bulduğumuz için burada belirtmeyi uygun gördük. Burada bu kavramların anlamını ifade edecek olursak; inzâr, cahiliye döneminin sapkın görüşleri ve uygulamaları ile fikri manada mücadele etmektir. Eski bozuk inancın temelini sarsmak ve bilinçte yeni bir uyanışa göz açmaktır. Risâlet ise toplumsal yapıda gerçekleşen bu devrimin yeni gündelik hayatını inananlara talim ve terbiye etmek anlamına gelmektedir.[21]

Araştırmanın konusu dışında kaldığı için burada tek tek Mekkî-Medenî sûrelerin özelliklerini yazmak yerine ilgili kaynaklara sevk etmeyi uygun bulduk.[22]

Ulemâ, Mekkî-Medenî sûrelerin sayısı konusunda da farklı görüşler serdetmiştir.[23] Biz, Abdurrahman H. Habenneke el-Meydânî'nin (ö. 2004), yalnızca Mekkî sûrelerin

[20] Subhî es-Salih, *Mebâhis*, s. 168.

[21] Ünver, *a.g.t.*, s. 88-89.

[22] Mekkî ve Medenî sûrelerin özellikleri için bakınız. Zerkeşî, *Burhân*, c. 1, s. 188-189; Suyûtî, *İtkân,* c. 1, s. 47-48; Subhî es-Salih, *Mebâhis*, s. 168-169; Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 60-61; Ünver, *a.g.t.*, s. 304.

[23] Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 62.

tefsîrine yer verdiği *Me'âricu't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür* adlı eserindeki tespitlerine itibar ederek, 86 sûrenin Mekkî olduğunu kabul ettik. Bu sûrelerin sıralaması, 1. Bölüm'ün, 'Hz. Muhammed'e Yönelik Mübhem Hitaplar ve Tasnifi' başlığı altındaki Tablo 1'de verilmiştir.

1. 2. MÜBHEMÂTÜ'L-KUR'ÂN

1.2.1. Mübhem Kelimesinin Anlamı

Sözlükte "birbirine karışmış, seçilmeyecek şekilde benzeyen, yüzü tanınmayan"[24] anlamındaki *ibhâm* masdarından sıfat olan *mübhem* kelimesi "belirsiz, üstü kapalı"[25], "duyular ile algılanabilecek türden olduğu halde sezilmesi, aklî olduğu halde kavranması zor olan şey, eşya için kullanıldığında öne çıkan/ayırdedici özelliği olmayan, cisimler için kullanıldığında sade-düz, şatafatsız, söz/kelâm için kullanıldığında kendisi ile kastedilenin tam olarak anlaşılamadığı-kapalı olan şey" anlamlarına gelmektedir. Nahivcilere göre mübhem isimler (*el-esmâ'u'l-mübheme*); ism-i işaretler, ism-i mevsûller ve zamirlerdir. Bunlar, bizâtihî kasıtlarının belirsiz olduğu isimlerdir.[26] Daha genel manada; duyu organlarının alanına girip de duyu organlarının algılamakta zorluk çektiği, aklın alanına girip de aklın algılamakta zorluk çektiği her şeye *mübhem* denilir.[27]

---

[24] Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn,* thk. Abdulhamîd Hündâvî, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 2003, c. 1, s. 168.

[25] Mehmet Kanar, *Örnekli Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* Derin Yay. İstanbul, 2003, s. 992.

[26] *el-Mû'cemü'l-Vasît,* Thr. İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan ez-Ziyat vd., Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul, Tarihsiz, c. 1, s. 74.

[27] er-Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân,* Thk. Merkezu'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Mektebetu Nizar Mustafa el-Bâz, Cidde, 2009, c. 1, s. 81.

"Tefsîr usûlünde kullanıldığı şekliyle mübhemin terim anlamı ise Kur'ân'ı Kerim'de özel ismi belirtilmeksizin ism-i mevsûller veya zamirlerle ifade edilen peygamber, salih bir kimse, insan, cin, melek, belde, ağaç, hayvan veya yıldız gibi varlıkların özel adlarından haber veren ilimdir."[28]

1.2.2. Mübhemâtü'l-Kur'ân ve Mübhemlerin Araştırılması

Kur'ân Arapça[29] bir kitap olması hasebiyle, Arapçanın bütün ifade özelliklerine mündemiçtir. Kur'ân'ın dili, yalın ve birleşik ifadeleriyle, ıstılâhlarıyla, üslûbuyla, temsilleriyle, teşbihleriyle, istiâreleriyle, mecâzi ifadeleriyle, kısacası tüm özellikleriyle genel olarak Hz. Muhammed'in yaşadığı toplumun dilidir.[30]

Hiçbir dil, var olduğu ve konuşulduğu çevrenin şartlarından hali değildir. Buna göre Arap dili de özellikle Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemdeki Hicaz bölgesinin dilsel ve kültürel özelliklerini ve o dönemde yaşanan hayat tarzını yansıtmaktadır. Dolayısıyla Kur'ân kelimelerinin anlam çerçevesi de büyük ölçüde o dönemin sosyo-kültürel şartları altında şekillenmiştir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Kur'ân, mevcut Arap diline tamamen teslim olmak yerine, zaman zaman onun belli unsurlarına yeniden şekil vermiştir. Dolayısıyla, sosyo-kültürel şartların vahyin anlam çerçevesinin oluşumundaki etkilerinin, vahyin kaynağı olan Allah'ın müsâde ve uygun görmesi çerçevesinde olduğu

[28] Cerrahoğlu, *a.g.e.,* s. 186. Kur'ân-ı Kerim'in manalar örgüsüne işareten de olsa girme bahtiyarlığına erişen kişi ya da varlıklar ciddi merak konusu olmuş, 6. Yüzyıl itibari ile konu ile ilgili müstakil eserler kaleme alınmıştır. (Bkz. Hüseyin Yaşar, *Kur'ân'da Mübhem Âyetler (Mübhemâtü'l-Kur'ân),* Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1992; Mevlüt Erten, *Mübhemâtü'l-Kur'ân*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992).

[29] Yûsuf 12/2; Ra'd 13/37; Tâ-Hâ 20/113; Zümer 39/28; Fussilet 41/3,44; Şûrâ 42/7; Zuhrûf 43/3; Ahkâf 46/12.

[30] İzzet Derveze, *a.g.e.,* s. 49-53.

gerçeğini de unutmamamız gerekmektedir. Çünkü vahiy sürecinde, bu dilin kelimelerine zaman zaman yeni anlamlar yüklenmiştir.[31]

Kur'ân'ın ifade tarzı açısından meseleye bakarsak Allah'ın muhataplarına konuşurken, Arap dilinin bütün anlatım yollarını kullandığını görebiliriz. Mübhemât diye adlandırılan ism-i mevsûller, ism-i işaretler, cins isimler, zamirler ve diğerleri, Arap dilindeki ifadelerin vazgeçilmez unsurlarıdır. Kelamın sahibi de apaçık Arapça olan kitabında, dilin bu özelliklerini kullanmıştır. Allah Teâlâ dileseydi cins ismi tercih etmez, anlatacağını özel isimlerle anlatabilirdi. Fakat görünen o ki, O, Kur'ân'da böyle bir yol seçmemiştir; çünkü Kur'ân ifadelerinin genel karakterinde tahsisten ziyade ta'mim, takyidden ziyade mutlaklık olduğu açıkça görülmektedir.[32]

Kur'ân'ın kendisine has bir ifade özelliği de onun gerek kıssaların sunuluşunda gerekse diğer vesilelerle yer, zaman ve şahıs isimlerini ön plana çıkarmamasıdır. Kur'ân, çoğunlukla bu gibi durumlarda ism-i işaretleri, ism-i mevsûlleri ve zamirleri kullanmaktadır. Onun bu anlatım tarzını sadece Kur'ân'ın, az sözle çok derin ve zengin manaları dile getirme özelliği olan mûcizliğine hamletmek doğru olur. Bunun da ötesinde Kur'ân'ın çoğunlukla teferruat olarak kabul edilebilecek bu tür ayrıntılara girmemesinin asıl hikmeti, onun fonksiyonel tarafının ağır basmasıdır. Kur'ân teori ile pratiği birlikte düşünen, varlık alemini tümüyle kuşatan bir kitap olarak, öncelikle meramını iletmeyi gaye edinmiştir. Bu gayeye binaen bazı hususları mübhem lafızlarla ifade etmesi hiçbir zaman anlattıklarının anlaşılabilir ve kavranabilir özelliğine mani olmamıştır.[33]

---

[31] Şahin Güven, "Kur'ân Dilinin Özellikleri", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2012/ 1, Sayı: 14, s. 9.

[32] Halis Albayrak, "Mübhemâtü'l Kur'ân İlmi ve Kur'ân Tefsîrindeki Yeri", *AÜİF Dergisi,* c. XXXII, Ankara 1992, s. 176-177.

[33] Albayrak, *a.g.e.,* s. 107.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde, mübhem lafızların kullanılması Kur'ân'ın evrensel hedefler gözettiğinin göstergelerindendir. Lakin mübhemâtla ilgili eserlerde bu evrenselliğe gölge düşürücü açıklamaların varlığı şaşırtıcı olmakla beraber bir o kadar da üzücüdür.[34] Mübhemâtın ele alındığı eserlerdeki açıklamaların amacında fikirlerin ve kavramların, genel ve mutlak ifadelerin, insanı insan olması bakımından hedef alan genel yaklaşımların ele alınıp açıklanması diye bir şey yoktur. Asıl maksat, Allah'ın, muhataba, fikirleri, öğütleri, dersleri vermek için sadece malzeme olarak kullandığı olaylardaki -bu ister Kur'ân'ın indiği döneme ait olsun ister Kur'ân'dan önceki dönemlerle ilgili bulunsun- şahıs, mekan ve zaman gibi unsurların açıklanmasıdır.[35] Bunun delili olarak; bu konuda eser kaleme alanların ilki olan Endülüslü alim Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillah b. Ahmed es-Süheylî (ö.581/1185), *et-Ta'rîf ve'l-İ'lâm fîmâ (bimâ) Übhime mine'l-Esmâ ve'l-A'lâm fi'l-Ḳur'ân* adlı eserinin baş tarafında, Kur'ân'da mübhem bırakılan mekan, zaman ve kişileri isimlendirmenin önemi hususunda şunları söyler: "Eğer Edebiyatçılar kitapta ismi mübhem bırakılan şairin ismini öğrenince seviniyorlarsa, keza her sanat ehli kendi sanat sahiplerinin isimleriyle övünüyorlarsa, Allah'ın kitabını okuyanların da onda mübhem bırakılan hususları bilmede birbirleriyle yarış etmeleri evlâdır." Süheylî, bu hususta İbn Abbas'tan, "Resulullah'a (s.a.v.) karşı birbirine arka çıkan/yardımlaşan iki kadının[36] kim olduğunu Hz. Ömer'den öğrenmek için iki sene bekledim", İkrime'den de "Allah ve Resulü için göç etmek amacıyla evinden çıkan ve

[34] Kehf 18/32. âyette geçen darb-ı meselde kullanılan *'iki adam'* kelimesi ile kastedilenlerin -hiçbir kıymeti harbiyesi olmamasına rağmen- kimlikleri araştırılmış yine Hz. Yunus'u yutan balığın adı, Hz. Süleyman'ın ordusundan kaçan karıncanın cinsiyeti, Ashâb-ı Kehf'in köpeğinin rengi, Hz.Eyyûb'un hastalanmasına sebep olan şeytanın adı vd. için bkz. Albayrak, a.g.m., s. 159-160.

[35] Albayrak, a.g.m., s. 173.

[36] Tahrîm 66/4.

ölen kişinin[37] kim olduğunu öğrenmek için on dört sene araştırdım" sözlerini nakleder. İşte bütün bunlar bu işin önemine(!), selefin bu işe ne kadar büyük değer verdiğine açık birer delildir.[38]

Ancak hemen şunu belirtelim ki, Kur'ân'daki mübhemâtı belirlemeye yönelik bu çabalar salt bir merak konusu ya da merakı tatmin olgusuyla sınırlı kalmamıştır. Dahası, tarihsel süreçte olabildiğince istismar edilen bu konu kendilerini İslam dairesi içerisinde addeden, itikâdî, siyasi nitelikli çeşitli mezheplerin, savundukları tezlere meşrûiyet platformu oluşturma bağlamında en sık başvurdukları bir tashih mercîi haline dönüşmüştür.[39]

Şu halde Kur'ân'ın bütünlüğü ve bu bütünlük içinde her fırsatta evrensel hedeflerin ön plana çıkarıldığı gerçeği göz önüne alındığında, Mübhemât ilminin, Kur'ân'ın nâzil olduğu tabii bağlamın tespitine yönelik bazı tarihsel materyaller ihtiva etmesinin dışında büyük ölçüde, ayrıntı sayılabilecek bilgilerin tespit ve tayin edilme amacına yönelik inşâ edilmiş bir ilmî disiplin olduğunu söylemek mümkündür.[40]

Kur'ân'daki mübhemâtın delâlet ve muhtevasını ortaya çıkarabilmek için başvurulacak kaynaklar; Kur'ân-ı Kerîm'in yanı sıra Hz. Muhammed'in ve ondan esinlendikleri kabul edilen selefin sözleridir. Suyûtî, rivayet bilgisinin zorunlu olduğu bu alanda görüş ve ictihada imkân bulunmadığını ileri sürmüşse de[41] bu konuda Kitâb-ı

---

[37] Nisâ 4/100.

[38] Süheylî'den alıntılar naklen şu yayından aktarılmıştır: Mevlüt Erten, "Mübhemâtü'l-Kur'ân ve Fırkalar (İdeolojik Tefsîr)", *Ekev Akademi Dergisi*, Bahar, c. 3, S. 1, 2001, s. 66.

[39] İsmail Çalışkan, *Siyasal Tefsîrin Oluşum Süreci,* Ankara Okulu Yay., Ankara, 2016, s. 49; Mustafa Öztürk, "Mübhemâtü'l-Kur'ân ve İmâmiyye Şia'sı ", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 12-13, Samsun 2001, s. 438.

[40] Öztürk, a.g.m., s. 440.

[41] Suyûtî, *İtkân,* s. 699.

Mukaddes'ten, tarih araştırmalarının ve bilimsel bulguların sonuçlarından da yararlanmak mümkündür.[42]

Rivayete dayanan mübhemât bilgisinin Hz. Muhammed'e kadar ulaşan sağlam bir isnadla elde edilmiş olması gerekir. Kur'ân'da mübhemlerin araştırılması hususunda olumsuz bir beyân bulunmamakla birlikte iki konuda kısıtlama getirilmiştir. Bunlardan biri Ashâb-ı Kehf'in sayısı hakkında ileri sürülen rakamlarla ilgilidir. Kur'ân bu türden bir arayışı ve tecessüsü gereksiz görerek bunun için "recmen bi'l-gayb" (karanlığa taş atma) ifadesini kullanmıştır.[43] Bundan maksat olayın özünden uzaklaşıp ayrıntılarla ilgilenmenin yanlışlığına dikkat çekmektir. İkinci olarak Kur'ân'da bazı mübhem hususlara ait bilginin Allah nezdinde saklandığı belirtilmiştir. Nitekim Allah'a ve Müslümanlara karşı düşmanlık besleyen münafıkların kimlerden ibaret olduğunu -Peygamber dahil- Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği ifade edilmiştir.[44] Zerkeşî bu konuların tecessüs edilmesine ve haklarında görüş bildirilmesine karşıdır. Suyûtî ise bu hususların tek tek şahıslar tarafından irdelenmesinin menedilmiş olabileceğini, ancak olayın araştırılmasının yasaklanmadığını belirtmiştir.[45] Dirâyet müfessirlerinin önde gelen ismi Mâtürîdî, âyetlerden çıkarılacak derse bir katkı sağlamayacağı için bu âyetlerde bulunan mübhemâtın yorumundan kaçınmanın önemini özellikle vurgulamıştır.[46]

---

[42] Albayrak, a.g.m., s. 162-167.

[43] Kehf 18/22.

[44] Enfâl 8/60; Tevbe 9/101.

[45] Suyûtî, *İtkân,* s. 699.

[46] Hüseyin Abdülhâdi Muhammed, Abdülhamit Birışık, "Mübhemâtü'l-Kur'ân", *DİA,* İstanbul, 2006, c. 31, s. 438.

Tez konumuza bu zaviyeden bakınca, mübhem bırakılan âyetlerde Hz. Muhammed'in kastedilip-edilmediğinin araştırılmasının hiçbir mahzur nokta içermeyeceği kanaati hasıl olmuştur.

1.2.3. Kur'ân'da Mübhemlerin Bulunma Sebepleri

Yukarıda örneklerini sunduğumuz mübhemâtın kullanılma sebeplerinin en başında hiç şüphesiz herhangi bir zamanla ve mekanla kayıtlı olmayan Kur'ân-ı Kerim'in tüm insanlığa hitabındaki evrenselliği gelir. Bize mübhem olan kelime ya da kişilerin, inzâl sürecinin muhataplarınca bilinmesi, vahyin bağlamını oluşturmaları, karşılıklı konuşma şeklinde ve canlı söz ortamında, bildirişim gerçekleştirmeleri sebebiyle onlara belirsiz olmaması, sözlü söylemde, söylemin konuşan özneye yaptığı bu gönderme bir şimdi ve buradalık özelliğiyle açıklanabilir. Burada konuşan öznenin, öznel niyeti ile söylemin anlamı öyle bir örtüşür ki konuşmacının ne demek istediği ile söylemin ne anlama geldiğini anlamak aynı şey olur.[47]

Tefsîr Usûlü ve Ulûmu'l-Kur'ân ile alakalı literatüre baktığımızda Kur'ân'daki mübhemlerin söyleniş nedenlerine dair doyurucu ve Kur'ân'ın bütünlüğüne denk düşen tavzih ve tafsilata vakıf oluruz. Daha önce de değindiğimiz gibi, "mübhemleri belirleme hususunda özellikle rivayet yoğunluklu klasik tefsîrlerde, usûlde belirlenenin tam aksi bir yöntem izlenmiştir. Tefsîr usulüne dair eserlerde, Kur'ân'ın bütünlüğüne ve muhataplarına işaret ettiği evrensel hedeflerle örtüşen"[48] sebepleri, usûl alimleri yedi grupta gerekçelendirmişlerdir:

[47] Süleyman Gezer, "Kur'ân'daki Belirsiz Anlatımlar/Mübhemât Sözlü Dil Bağlamında Bir Yaklaşım", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/2, s. 263.

[48] Öztürk, a.g.m., s. 440.

1) Bir âyette yer alan mübhem lafız, başka bir âyette beyân edilmek suretiyle zenginlik sağlanmıştır. Örneğin; "*Hani Rabbin meleklere 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti*"[49] âyetindeki mübhem lafız olan ***halife*** ile kastedilen, bir sonraki âyette açıklanmaktadır.[50]

2) Âyette yer alan mübhem lafzın, herkesin malumu olması. Örneğin; Hz. Yûsuf'u satın alan kişi[51] Mısır azizi herkesin ismen tanıdığı kişidir.[52]

3) Mübhem bırakmak, ismin açıklanmasından daha beliğ olduğu için. Kur'ân-ı Kerim, inkarcı muhataplarına başından itibaren açık kapı bırakarak, her an onların İslâm olmalarına imkan tanımıştır. Örneğin; Hz. Muhammed'den olmayacak şeyler isteyen iki Yahûdî hakkında nâzil olan[53] ayetteki *siz* zamiriyle maksud, Râfi b. Huseymile ve Vehb b. Zeyd' dir.[54]

4) Mübhemin belirlenmesinde büyük bir faydanın olmaması. Örneğin; "*..yahut o kimse gibisini (görmedin mi) ki.. bir kasabaya uğrayarak..*"[55] âyetinde zikri geçen *kasaba* ile kastedilen 'Beytü'l-Makdis'dir; ama bunun bilinmesinde bir fayda mülâhaza edilmemektedir.[56]

5) Hükmünü umûma şâmil kılmak için âyet, mübhem kullanılmıştır. Örneğin; "*..kim göç etmek amacıyla evinden çıkarsa…*"[57] âyetiyle ilgili Zerkeşî, *el-Burhân*'da şu

[49] Bakara 2/30.

[50] Değişik örnekler için bkz. Zerkeşî, *a.g.e.,* c.1, s.156.

[51] Yûsuf 12/21.

[52] Zerkeşî, *a.g.e.,* c.1, s.157.

[53] Bakara 2/108.

[54] Zerkeşî, *a.g.e.,* c.1, s.158.

[55] Bakara 2/259.

[56] Cerrahoğlu, *a.g.e.,* s.187.

[57] Nisa 4/100.

bilgiye yer verir: "İkrime şöyle dedi: 'Bu ayetteki şahsın kim olduğunu öğrenmek için on dört yıl soruşturdum. O, Damra b. el-'İys imiş. O, Mekke'nin fakir halkından biri hem de hasta idi. Hicret ayeti inince Mekke'den çıktı ama Ten'im'de vefat etti."[58]

6) Şahsın ismi belirtilmeksizin, kâmil bir vasıfla o şahıs yüceltilmiştir. Örneğin; "*..doğruyu getirene ve onu doğrulayana gelince…*"[59] âyetindeki mübhemlerden kasıt sırası ile *Hz. Muhammed* ve O'nun sadık dostu *Ebu Bekir es-Sıddîk'tır.* Âyetin son kısmındaki ibare ile "*..işte onlar Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlardır*" şeklinde genelleme yapılmıştır.[60]

7) Nakıs vasıf ile tahkir etmek için mübhem kullanılmıştır. Örneğin; "*Asıl soyu kesik olan, sana karşı nefret duyan o kimsedir*"[61] ifadesindeki zamirle murat edilen As b. Vaîl'dir.[62]

1.3. ÜSLÛBU'L-KUR'ÂN OLARAK HİTAP ve ÖZELLİKLERİ

1.3.1. Kur'ân'ın Vahiy Mahsulü Oluşu

İletişim, insanlığın varlık alanına çıktığı ilk günden itibaren var olan ve zamanla yine insanlar tarafından şekillendirilen aktif bir ilerlemedir. Çünkü insan, doğumu itibariyle çevresiyle etkileşim halinde olup karşılıklı iletişim alış-verişinde bulunabilen sosyal bir varlıktır. İnsanoğlu, sahip olduğu iletişim becerileri doğrultusunda yaşamını ve toplumsal ilişkilerini belirlemekte ve onları canlı tutmaktadır. Bu yönüyle iletişim, insan

[58] Zerkeşî, *a.g.e.,* c.1, s.159.

[59] Zümer 39/33.

[60] Zerkeşî, *a.g.e.,* c.1, s.160.

[61] Kevser 108/3.

[62] Zerkeşî, *a.g.e.,* c.1, s.160.

için dış dünyayı yorumlayarak bireysel varlığının farkına varmasına, yalnızca bir biyolojik varlık olmakla kalmayıp belli bir kültürün ve toplumun üyesi olarak sosyalleşmesine ve içinde yaşamış olduğu toplumdaki ilişkilerini düzene koymasında yardımcı olan en temel unsurdur.[63]

İletişimin en vazgeçilmez aracı dildir. "Dil, bireyler arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine has kuralları olan ve ancak bu kurallar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, başlangıcı net bir şekilde bilinmeyen, seslerden örülmüş sosyal bir müessesedir. İnsanlar, duygularını düşüncelerini birbirlerine iletmek ve meramlarını anlatmak için, dili araç olarak kullanırlar."[64]

İnsan dili, toplumu oluşturan fertlerin tanışma ve kaynaşma vasıtası olan ortak söz simgelerinin kullanımlarıyla ortaya çıkan toplumsal bir vakıadır. Yaşamsal ihtiyaçların temini, asgari düzeyde bile olsa ortak dilin kullanımıyla mümkündür. Yoksa insan, toplumu oluşturan diğer fertler ile anlaşamaz. İşte Allah'ın insanlara gönderdiği vahiy, bu vakıa üzerine bina edilmiştir; çünkü her toplumun kendine has bir dili vardır ve Allah da vahyini gönderirken o toplumun dilini kullanmıştır. Nitekim İbrâhim sûresinde şöyle denmektedir: "*Biz her elçiyi, onlara açıklaması için kendi toplumunun diliyle gönderdik...*"[65] Zira maksadın gerçekleşebilmesi için inzâl edilen vahyin hem peygamber hem de toplum açısından anlaşılır olması gerekmektedir.[66]

Dilin en önemli misyonu iletişim aracı olmasıdır. Hz. Muhammed'in dilinin Arapça olmasından dolayı Kur'ân'ın da dili Arapça'dır ve bu dilin en belirgin özelliği, *muktezay-ı*

[63] Süleyman Kaan Yalçın - Murat Şengül, "Dilin İletişim Süreci İçerisindeki Rolü ve İşlevleri", *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Bahar, c. II, S. 2, 2007, s. 750.

[64] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İÜEF Yay., İstanbul, 1962, s. 3.

[65] İbrahim 14/4.

[66] Şahin Güven, "Kur'ân Dilinin Özellikleri", s. 8.

hâli gözetip ona göre söz söylemesidir. Terim olarak *belâgat* diye isimlendirilen bu tâbirin, Kur'ân dilinin başat kavramı olduğu söylenebilir. Yazılı bir metin incelenirken yapısı ve o yapının ifade şekli olan üslûbu birlikte değerlendirilmelidir. Kur'ân, dili ve o dilin ifade şekli yani kendine özgü üslûbuyla eşsiz bir kelamdır. Zira Kur'ân dili; lafız, lafızla tamamlanan mâna ve her ikisini bir arada toplayan nazım olmak üzere üç unsuru bünyesinde barındırır.[67] Izutsu'nun şu açıklamaları, buraya kadar söylenilenler ile asıl anlatılmak istenilen 'Kur'ân'ın vahiy mahsulü oluşu' arasında köprü vazifesi görmektedir:

> Ontoloji/varlıkbilim açısından Kur'ân'ın dünyası tanrı-merkezlidir. Tanrı, varlık dünyasının tam merkezinde yer alır ve insan olsun insan dışındaki diğer varlıklar olsun, bütün her şeyi O yaratmıştır; böyle olunca yaratılanların hepsi varlık hiyerarşisinde O'nun altında yer alırlar. Bütün yaratılmışlar arasında *insan* Kur'ân'da neredeyse Tanrı'dan sonra en çok önemsenen varlık pozisyonundadır. İnsanın doğası, davranışları, psikolojisi, yükümlülükleri ve kaderi aslında Kur'ânî düşüncede Tanrı problemi kadar merkezî önemi haiz konulardır. Tüm bunların getirisi olarak Tanrı ve insan/Yaratıcı ve yaratılan arasında karşılıklı iletişim yoluyla yakın bir ilişki bulunmaktadır. İlk adımı atan Yaratıcı ile yarattığı insan arasında; **a) şifahî, b) şifahî olmayan** iki tip iletişim söz konusudur. Yukarıdan-aşağıya doğru olan şifahi iletişim tipi, dar ve teknik anlamda *Vahiy*'dir. Aşağıdan-yukarıya doğru şifahi olmayan iletişim tipi ise *dua* formunu alır. Yukarıdan-aşağıya olan şifahi/olmayan iletişim tipi, işaretlerin/âyât indirilmesi/tenzil ile ilgili

[67] A. Cüneyt Eren, "Kur'ân Metninin Dil Özellikleri", *Ekev Akademi Dergisi*, Bahar, Yıl: 18 S. 59, 2014, s. 134.

> Tanrısal eylemdir. Aşağıdan yukarıya olan tipte ise iletişim, ritüel tapınma/salât veya daha genel anlamda ibadetler formunu alır.[68]

Kur'ân, sözlü iletişim tipi vahiy ürünü olarak insana inmiş olup onunla iletişim kurmayı amaçlamaktadır. Kur'ân'da, "*Allah, bir insanla ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından ve yahut da bir elçi göndererek izniyle dilediğini vahyetmesi suretiyle konuşur.*"[69] âyetinde buyrulduğu üzere Allah Teâlâ vahyi dolaylı bir yolla insana iletmek suretiyle insan ile dolaylı konuşmuştur. Vahiy vakıasının bu yolla gerçekleşmesi ve dilinin de dolaylı bir üslûb içermesi, insanın yaratıcısıyla olan iletişimini kolaylaştırmaktadır. Yine dolaylı bir dil kullanımının, Kur'ân'da yer alan gaybî konuları insanların anlayabilecekleri seviyede anlatmaya matuf olduğu da söylenebilir.[70]

Kur'ân, yirmi üç yıllık vahiy süreci akabinde elle tutulur bir mushaf haline gelerek bir din ortaya koymuş dolayısıyla bu dini yaşayan Müslüman bir toplulukta bunun neticesi olarak oluşmuştur. Bu tarihi süreçte etkisi büyük olan Kur'ân vahyi, kimi zaman yaşanan olaylara paralel olarak kimi zaman onları yönlendirerek kimi zaman da problemlere çözüm olarak sözlü pasajlar halinde inmiştir.[71] Şu ifadeler 'Kur'ân Nedir?' sorusuna cevap niteliğindedir:

> Kur'ân hem literal ve hem de anlamlar bütünü olarak Allah'ın insana son konuşmasıdır ve o, Allah-insan diyaloğunun somut bir aracı haline gelmiştir. Fakat onda insana sunulan anlamlar bu diyaloğu başka alanlara taşımaktadır. Yine

---

[68] Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan,* Çev. M. Kürşat Atalar, Pınar Yay., İstanbul, 2016, s. 123 vd.

[69] Şûrâ 42/51.

[70] Çalışkan, "Hakikat ve Mecazın Belirleyicisi Müfessirdir-Günümüz Tefsîrinde Mecazın İmkanlarından İstifade Edilmesi", *İslami İlimler Dergisi,* Yıl 8, C. VIII, S. 1, Bahar 2013, s. 141.

[71] Çalışkan, "Kur'ân Vahyinin Mekke Yıllarında Kelimelerle ve Kavramlarla Zihniyet İnşâsı", *Kur'ân Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu*, 29 Haziran - 1 Temmuz 2012, Çorum, Çorum Belediyesi Kültür Yay., s. 257.

> bu konuşma, salt Allah'ın kelimeleri olarak durmayıp, yansıdığı kadarıyla O'nun bilgisini de muhtevidir. Eğer onun muhtevası örneğin sadece bilgisel olmak üzere tek yönlü olsaydı, insanın sadece o yöne matuf olarak Kur'ân'a muhatap olduğunu söylemek mümkün olacaktı. Ancak Kur'ân muhtevasının böyle olmadığını, bizzat onu okuduğumuz zaman anlamaktayız. Bu bağlamda Kur'ân'ın önemi, onun bir kutsal kitap olarak bir dinin temel referansı olmasıdır.[72]

Vahiy dayanaklı kendine özgü bir din dili olan Kur'ân'da akla uygun olmakla birlikte duyguya hitap eden yönü daha ağır basan, davranış ile bu davranışların niteliğini ayrıştırmayan, mutlak olmamakla birlikte ahlakî bir dil kullanılmaktadır.[73] Kur'ân dilinin herkese hitap eden bir özellikte olması insanlara temel ahlaki öğretinin aktarılıp kavratılmasını daha kolay hale getirmektedir.[74] Kur'ân, ilk olarak Hz. Muhammed ile ardından da indiği dönemde var olan ve kıyamete kadar var olacak tüm insanlık ile yapılmış bir konuşma, yani 'kitap' olduğu kadar da 'hitap'tır. Kur'ân'ın kullandığı delillerin daha çok hitabî delil sayılmasının sebebi, onun akla olduğu kadar duyguya da hitap eden özellikte bir dil kullanmasıdır.[75]

Dilin sınırlarının yalnızca duyularla algılanan nesnelerle çizilmiş olması, din dilinde önemli bir yere sahip olan *mecazlar, meseller, kıssalar, yerinde kullanılmış sembolik dil ve olumsuz dil*in, Kur'ân dilinde de büyük öneme sahip olmalarını sağlamıştır. Teşbihi (*antropomorphic*) bir dil kullanmaksızın, Tanrı hakkında konuşmak nasıl ki muhaldir, aynı şekilde vahiy eseri/Allah Kelâm'ı olan Kur'ân için de aynı durum

---

[72] Çalışkan, "Kur'ân'a Göre Dinin Hitap Alanı", *Ekev Akademi Dergisi,* C. 1, S. 3, Kasım 1998, s. 113

[73] Turan Koç, "Din Dili Olarak Kur'ân Dili", *I. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu-Kur'ân'ın Aydınlığına Doğru,* Fecr Yay., 3-5 Şubat 1995, Ankara, s.282.

[74] Hikmet Zeyveli, "Kur'ân Dilinin Özellikleri ve Özel Olarak Kıssa ve Mucizeler", *II. Kur'ân Sempozyumu,* Bilgi Vakfı Yay., Ekim 1996, Ankara, s. 93.

[75] Koç, a.g.m., s. 283.

söz konusudur. İnsana özgü olan sınırlı ifade imkanı ister istemez, Kur'ân'da da makes bulacaktır. Bu durum Kur'ân dilinin 'tek anlamlılık' ile 'çokanlamlılık' arasında bir yerde anlaşılmasını gerektirecektir. Bu imkanı bize en iyi sağlayan dil ise temsili dil[76] olacaktır. Bilindiği üzere, temsili (*analogic*) dil görüşü, Tanrı hakkında kullanılan kelimeleri, bunları kendimize ilişkin kullanımlarımızla ne aynı ne de farklı anlamda kullandığımızı savunan görüştür. Bu da Kur'ân'ın 'müteşâbih'[77] kelimesiyle anlatmak istediği ifade tarzı olarak görünmektedir. Zemahşerî'nin ifadesiyle, "…görmediğimiz şeyleri gördüğümüz şeylerle *temsilen* anlatmaktan"[78] başka bir şey değildir. Tabii, burada temsili dilin de kendi sırasında birtakım güçlüklerinin bulunduğunu söylemek durumundayız Ancak, başka dil ve ifade imkanları yanında, onun, Tanrı hakkında bizim idrak ve anlayışımızı yükselten kelimeler kullanabileceğimizi savunması din ve doğrudan doğruya mü'minler adına olumlu bir yaklaşımdır.[79]

Kur'ân'ın vahiy oluşu; aklî ve naklî olmak üzere iki delille sübut bulmuştur. Naklî delille ilgili, inkarcılar her zaman itirazda bulunmuş ve şüpheler ileri sürebilmişlerdir.[80] Aklî delile örnek olarak Zemahşerî'nin mukaddimesinde yer verdiği şu ifadeler kifayet edecektir:

> Apaçık ve burhanları kesin bir kitap olan Kur'ân-ı Kerim, saf ve bozulmamış olan Araplardan, ona karşı koymak isteyenlere meydan okuyarak onları susturdu. Söz

[76] Temsili (analogic)-teşbihi dil hakkında bakınız: J. M. S. Baljon, "Kur'ân'ın İnsan-Biçimci Dili", Çev. Mevlüt Erten, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. VIII/1, Haziran, 2004, Sivas, s. 293-301.

[77] Müteşâbih; Kur'ân'ın Hak kelâmı olması, içinde şüphe bulunmaması, i'câzı yönüyle âyetlerin birbirine benzemesidir. Muhkem-müteşâbih ilmi için bakınız: Suyûtî, *İtkân,* s. 425-432.

[78] Cârullah ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf,* Dâru'l- Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 3. Basım, h. 1407, c. 2, s. 532.

[79] Koç, a.g.m., s. 284-285.

[80] Enver Arpa, "İ'cazü'l Kur'ân Konusuna Farklı bir Yaklaşım", *AÜİFD,* C. XLIII (2002), S. I, s. 81-107.

ustası değme hatiplerin dillerini ağızlarına tıkadı, onları konuşamaz duruma soktu. Onların belâgat alanında en usta olanları bile, Kur'ân'ın en kısa bir sûresine karşı olsun bir benzerini ortaya koyamadılar. Oysaki o dönemin Arapları arasındaki belâgatçılar, Batha'nın mıcır taşları misali sayısız denecek kadar çoktular. Hemen her alanda söz söyleme sanatının ustaları iken, bu konuda hepsi de ün salmışlar, her dalda at koşturur iken, Kur'ân karşısında şaşırıp kalmışlardır.[81]

1.3.2. Kur'ân Üslûbu Olarak Hitap

Hitabın tanımına ve özelliklerine geçmeden önce üslûb ve Üslûbu'l-Kur'ân hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. سلب kökünden türeyen أسلوب; yol, şekil, tarz, tavır anlamlarında olup devam eden her bir yol için kullanılır.[82] Terim olarak *üslûb;* "bireyin, dilsel gereç ve olanakları kendine özgü ölçütlerle seçip kullanması sonucu söyleme kattığı kişisel nitelikli özelliklerin tümü"[83] şeklinde tanımlanmaktadır.

Üslûbu'l-Kur'ân ise yüce kitabın ifade özelliklerini ele alır. İnanç ve ahlak ilkeleri ile geçmiş milletleri konu edinen Mekkî sûreler, sanatsal yükü yoğun bir üslûp sergiler. Kur'ân'da söz dizimi ve üslûp tekdüze değildir. Manayı, yerli yerince bilince ulaştırmak maksadı güden belâgatin en yüksek derecesi Kur'ân'da sergilenir. Kitapta kelamı oluşturan sözcük ve anlam arasındaki uyum ve denge en üst düzeydedir. Hz. Ömer'in Tâ-Hâ sûresini dinleyince etkilenip Müslüman olması, Cübeyr b. Mut'îm'in Hz. Muhammed'den Tûr sûresini işitince etkisini 'sanki kalbim çatlayacak sandım' şeklinde ifade etmesi, bir grup Medineli'nin Hz. Muhammed'den Kur'ân'ı dinlemelerinin

[81] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 1, s. 1.

[82] Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab,* Neşru Edebi'l-Havze, İran, 1363, c. 1, s. 473.

[83] Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü,* ABC Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 40.

akabinde iman etmesi ve yine cinlerden bir taifenin Kur'ân'ı dinledikten sonra "*Biz hayranlık verici doğru yolu gösteren bir Kur'ân dinledik ve ona iman ettik.*"[84] demeleri, Kur'ân'ın eşsiz üslûbunun etkisine dair örneklerdir. Kur'ân hem akla hem de duyguya hitap ederek ikisini de tatmin eder. Gerek kıssa anlatıp akıl yürütme örnekleri sergilerken, gerekse hukukî veya ahlakî bir ilkeye dikkat çekerken, Kur'ân daima muallim, mukni ve müşevvik bir güce sahiptir. Akla ve gönle aynı ölçüde seslenir. İnsanın çeşitli melekelerini aynı anda etkisi altına alan bu sesleniş, Kur'ân'ın her yerinde ve devamlı olarak şaşırtıcı bir ağırlığa ve üstün bir güce sahiptir.[85]

1.3.3. Hitap ve Özellikleri

Karşılıklı olarak konuşmak anlamına gelen خطب - مخاطبة - تخاطب mastarlarından türeyen *hitap;* 'söz', *faslu'l-hitap* ise 'her tür ihtilaf ve tartışmayı sona erdiren etkili söz'[86] demektir. Yine; '1) Muhatap edinme, sözle veya yazıyla muhatabına söyleme, konuşma; 2) Kur'ân. Hitab-ı izzet; Tanrı'nın sözü, kâbil-i hitap; hitap edilebilir, muhatap alınabilir'[87] gibi anlamlar içermektedir.

Kelâm, anlamlı söz olması hasebiyle bir muhataba yönelik olmayı içerir. Buradan hareketle yaratıcının kelâmı olan Kur'ân, bizâtihi hitap'tır diyebiliriz.

Bir önceki başlıkta üzerinde durduğumuz gibi Allah'ın iletişimde sözü/hitabı seçmesi yarattıklarına verdiği değerin bir göstergesidir. Bunu, Kelâm'ında "*Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik, onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine*

[84] Cin 72/1-2.

[85] Paçacı, *Kur'ân'a Giriş,* s. 104-106.

[86] İsfehânî, *Müfredât,* s. 200.

[87] Kanar, *a.g.e.,* s. 541.

güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık."[88] buyurmak suretiyle beyân etmiştir.

Genel olarak Kur'ân'da hitaplar 3 kısma ayrılır;

1. Sadece Hz. Muhammed'e yönelik olanlar: Çalışmamızın asıl konusunu bu nev'in mübhem lafızlı olanları oluşturmaktadır.

2. Hz. Muhammed'in dışındakilere yönelik olanlar.

3. Her ikisine birden olan hitaplar şeklindedir.[89]

Hitap üslûbunun eşsizliğine örnek kabilinden; diğer başka peygamberlere doğrudan isimleri ile hitap edildiği[90] halde, Hz. Muhammed'e 'Ey Muhammed!' şeklinde doğrudan bir hitap bulunmamaktadır. Bundan muradın da "doğrudan ismi zikredilmeksizin, 'Yâ eyyühe'r-resûl', 'Yâ eyyühe'n-nebi' şeklinde hitap edilerek Hz. Muhammed'e tâzim edilmiş ve diğer peygamberler arasındaki yüksek mevkii gösterilmiş olmasının yanında yine müminlerin Hz. Muhammed'e adı ile hitap etmemeleri öğretilmiştir."[91]

Hitabın özellikleri ile ilgili söylediklerimizin neticesinde, Kur'ân – Kelâm – Hitap üçlüsünün birbirinin *ne aynısı ne gayrısı* olduğunu söylemekte bir sakınca bulunmamaktadır. Araştırma konumuzun sınırları dışında kalacağından hitabın temel özellikleri, sıralanmakla iktifa edilecektir. Bu özellikler; muhatabın durumunu gözetmesi, uygun yer ve zaman seçmesi, akla önem vermesi, eski bilgileri sorgulatması, hoşgörüyü, yumuşak sözü tercih etmesi, kolaylığı tercih etmesi, müjdelemeyi önemsemesi, uyarmayı önemsemesi, öncelikleri tespit edip çözmesi, tekrarlara yer vermesi, soru-cevap

[88] İsrâ 17/70.

[89] Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü,* s.192. Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bütün hitapların kendi aralarındaki otuzu aşkın çeşidi mütalaa edilmiş tasnifi için Cerrahoğlu'nun eserine bakılabilir.

[90] 'Ey Adem!..' Bakara 2/35; 'Ey Nuh!..' Hûd 11/4; 'Ey İbrahim!..' Saffât 37/104; 'Ey Musa!..' Neml 27/10.

[91] Suyûtî, *İtkân,* s. 488-489.

yöntemini kullanması, tartışma üslûbunu önemsemesi, kıssaları kullanması, mesel ve temsile çok yer vermesi, tasvire sıkça başvurmasıdır.[92]

1.3.4. Hz. Muhammed'e Yönelik Mübhem Hitaplar

Kur'ân şüphesiz, Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir, dolayısıyla öncelikle ona hitap etmektedir. Ancak Kur'ân okumalarında hemen herkesin kolaylıkla fark edebileceği gibi Kur'ân'da Hz. Muhammed'in dışındakilere de hitap edilmiştir. Bu hitapların doğrudan, muhatabın ismi ile örneğin; '*Ey Adem!*'[93], '*Ey Meryem!*'[94] şeklinde yapılanların yanında dolaylı olarak yani '*Ey insan!*'[95], '*Ey iman edenler!*'[96] şeklinde olanları da mevcuttur. Hz. Muhammed'e, ismiyle olmasa da '*Ey Nebi*'[97], '*Ey Resul*'[98] şeklinde doğrudan hitap edilmiştir. Ancak bu çalışmada mübhem lafız kullanılarak, hitabı dolaylı hale getiren durumlara örnek olabilecek âyetlerin, Hz. Muhammed'e yönelik olanları, Mekkî sûreler çerçevesinde incelenecektir. Mübhem lafız ile kastedilenin *ism-i işaret, ism-i mevsûl ve zamir* olduğuna göre, bu lafızların yer aldığı hitaplardan sadece Hz. Muhammed'in kastedildikleriyle ilgilenilecektir. '*Ey örtüsüne bürünen!*'[99], '*..ateşi boylayacak olanı sen mi kurtaracaksın?!*'[100], '*suratını astı..*'[101] gibi mübhemler bunlardan birkaçıdır.

---

[92] Mehmet Selim Naz, *Kur'ân-ı Kerim'de Hitap Şekilleri,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2010, s. 25-38.

[93] Bakara 2/35.

[94] Âl-i İmrân 3/43.

[95] İnfitâr 82/6.

[96] Bakara 2/254.

[97] Enfâl 8/64,65.

[98] Mâide 5/41,67.

[99] Müddessir 74/1; Müzzemmil 73/1.

[100] Zümer 39/19.

[101] Abese 80/1.

İKİNCİ BÖLÜM: MEKKÎ SÛRELERDE HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK MÜBHEM HİTAPLARIN TASNÎFİ VE İNCELENMESİ

2.1. MEKKÎ SÛRELERDE HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK MÜBHEM HİTAPLARIN TASNÎFİ

Bu çalışmada 86 mekkî sûrenin 72'sinde yer alan 'zımnen sen' ve yalnızca *Abese 1* ve *Tekvîr 22,24* de 'o' zamirleriyle toplam 74 sûredeki 707 âyette Hz. Muhammed'in kastedildiği tespit edilmiştir. Tespit edilen bu âyetler, içerikleri ve müfessirlerin ilgili âyetler hakkındaki açıklamaları neticesinde dört ana başlıkta tasnif edilmiştir. Ana başlıkların ikincisi olan 'Motivasyon İçerikli Âyetler' de kendi içinde yedi gruba ayrılmıştır. Ortaya çıkan başlıklar neticesinde mübhem lafızla Hz. Muhammed'in kastedildiği âyetlerdeki hitabın çeşitlerini şöyle sıralayabiliriz: Eğiten, teskin ederek cesaretlendiren, sâbit-kararlı kılan, sakındıran, tezkiye ederek teselli veren, sabır tavsiyesiyle ya da mükâfât vaadiyle teselli eden, haber ya da müjde veren, teşvik eden, uyaran, muhatabına قل lafzıyla emreden ve dua-sığınma içerikli olanlar. Bu özelliklerin her biri ikinci bölümde müstakil bir başlıkta, ilgili âyetlerin zikredilmesiyle incelenmektedir.

Hitap formları arasında ilk sırayı zımnen 'sen' müstetir zamirinin yer aldığı emir cümleli hitabî âyetler oluşturmaktadır. Müstakil olarak incelenmeyi hak edecek fazlalıkta olması sebebiyle üçüncü ana başlık olan قل emri de müstetir zamir formunda yer almaktadır. Muttasıl zamir şeklindeki 'sen', ikinci sırayı alırken ardından munfasıl zamir olan 'sen' formu gelmektedir. Ve son olarak zımnen 'o' zamiriyle Hz. Muhammed'in kastedildiği ve hitap bağlamı içerisinde yer alan formunu da üç yerde görmekteyiz. Bu kemiyet farkının âyetin inmesine konu olan olay, buyruğun içeriği ve Hz. Muhammed'e yüklenen göreve göre teşekkül etmiş olabileceğini söyleyebiliriz. Söz konusu âyetlerin nüzul sırasına göre tasnifi aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

Tablo 1: Mekkî Sûrelerdeki Hz. Muhammed'e Yönelik Mübhem Hitapların Âyet Dizimi

SÛRE ADLARI	Peygamberlik Eğitimine Yönelik Âyetler	Motivasyon İçerikli Âyetler										Emri İle Başlayan Âyetler	Dua İçerikli Âyetler	Toplam
		Cesaretlendirme		Sakındırma	Teselli			Teşvik	Haber	Müjde	Uyarı			
		Teskin Eden	Sâbit Kılan		Tezkiye	Sabır	Mükafat							
1.Alak	1-3		9,11,13	19										7
2.Müddessir	1-5		27	6		7,11								9
3.Müzzemmil	1-9					10-11			20					12
4. Kalem		40	46	8-10	51	44,48	2-7							14
5. Tekvir					22,24									2
6. Â'lâ	1,9								6-8					5
7. Fecr									6,13,14					3

19. Kadir	18. Abese	17. Necm	16.İhlâs	15. Nâs	14. Felak	13. Fil	12. Kâfirûn	11. Mâûn	10. Kevser	9. Şerh	8. Duhâ
										7-8	
		29									9-11
2-3											3-5
									1-2	1-4	
		32-34						1			
						1			3		6-8
	1-10										
			1				1				
				1	1						
2	10	4	1	1	1	1	1	1	3	6	9

31. Yâsîn	30. Cin	29. A‘râf	28. Sâd	27. Kamer	26. Târık	25. Beled	24.Kâf	23. Hümeze	22. Kıyâme	21. Kâria	20. Burûc
		199,200,205							16-19		
3,6		2									
76											
			17				39-40,45				17-18
10-11,13		101,163,175	21,29	6	2	12		5		3,10	
					17	2					
79	1-2,20-23,25	28,29,32,33,158,187,188,195,203	65,67,86								
7	7	16	6	1	2	2	3	1	4	2	2

43. Yûsuf	42. Hûd	41. Yunus	40. İsrâ	39. Kasas	38. Neml	37. Şuarâ	36. Vâkıa	35. Tâ-Hâ	34. Meryem	33. Fâtır	32. Furkân
	114		23,24,26,28,29,36, 37,78,79			214-219	74,96	132			58
102	112,120	94,95,	73-75			10					
			22	86-88		213		114,131	84	8	52
103,104	109	19,65,73,96,99	30,48,76,77	56	70,79,80,81	3,69		2		4	9,10,41-44
	49,115,	109		40				129,130	64,65	22-25	20
			21								
	12		60								
3,109	7,17,100,102,110, 111,117,118,11 9,123	42,43,71,93,106,1 07	38,39,45,46,55,57, 86,87,101,105	3,44,45,46,59,68,6 9	6,73,74,78,88	9,68,104,122,140, 159,175,191,19 3,194,195,205,		7,9,99	16,39,41,51,5456, 77,83,97,98	14,18,31	45,59
				85							
		46,61,									
108	13,35,121,122	15,16,18,20,21,31, 34,35,38,41,49, 50,53,58,59,69, 101,102,104,10	42,50,51,53,54,56, 81,84,85,88,95, 96,100,107,110 ,111	49,50	64,65,69,72,91,92, 93		49	105,135	75	40	6,15,56,57,77
			80								
6	21	37	46	15	16	22	3	11	14	10	16

55. Câsiye	54. Duhân	53. Zuhruf	52. Şûra	51. Fussilet	50. Mü' min	49 Zümer	48. Sebe'	47. Lokman	46 . Saffât	45. En'âm	44. Hicr
					18	2				51,	85,98,99
7,8,18,19,28		40-44	5,7,15,22,24,44,45	39		30,60,75	31,51	7		24,27,30,93	
6		45				36			11,12		
										68,70,116	88
23		57,58			69	19,41		23	73,174,178	42,159	3,10,92,93
	10,58,59	23,25,83,89		34,43	55,77,78					10,33,34,35,112,1	94-97
											87
		9,32,87	3,13,14	38,46			21,28,44			7,17,83,92,106,107,115,117,119,131,132,133,13	25,49,51,72,86
				53							
										52	
14,26		81,82	23	6,9,13,44,52	66	8,9,10,15,17,18,38,39,40,43,44,46,53,64,65,66	3,22,24-27,30,36,39,46-50	25	18	11,12,14,15,19,37,40,46,47,50,54,56,57,58,63-66,71,72,90,91,	89
				36	56						
9	3	17	13	12	7	27	19	3	6	70	19

67. Hâkka	66. Mülk	65. Tûr	64. Secde	63. Mü' minûn	62. Enbiyâ	61.İbrahim	60. Nahl	59. Kehf	58. Ğâşiye	57. Zâriyât	56. Ahkâf
52						44	98,123,125	23,24			
7		29	12	73		49		49			
3,8		37,40	3	72	34			9			
						42,47		27			
			30			28	82	6	21,22	54,55	
		45,48,49		95,96	36,41		127				35
17		7	23,25	54	7,107	1	33,37,43,44,63,64,89,102,110,118,119	13,17,18,32,35,57,58	1	24	21,29
								28			
	23,24,26,28,29,30	31	11,29	84-89	24,25,42,45,108	31		22,26,29,83,103,109,110			4,8,9,10
				93,94,97,9,8,118							
5	6	8	7	16	10	7	16	21	3	3	7

68. Meâric					36,37,42	5								4
69. Nâziât									15,42,43,45					4
70. İnfitâr									17,18					2
71. İnşikâk									24					1
72. Rûm	30,38				47,52,53,58	60						42		8
73. Ankebût	45				48				10,47,61,63			20,50,51,52		10
74. Mutaffifin									8,19					2
Toplam														707

2.2. MEKKÎ SÛRELERDE HZ. MUHAMMED'E YÖNELİK MÜBHEM HİTAPLARIN İNCELENMESİ

Burada da 707 âyetin her biri; ilgili başlık altında, ilk olarak başlıkta yer alan ifadenin tanımının ardından ihtiva ettiği mübhemlik açısından ele alınıp hitapla kastedilenin izahı yapılmak suretiyle incelenecektir. Âyetin yer aldığı başlık ile irtibatı noktasında da kısa açıklamalarda bulunulacaktır.

2.2.1. PEYGAMBERLİK EĞİTİMİNE YÖNELİK MÜBHEM HİTAPLAR

Eğitim; 'eğmek' kökünden türeyen Türkçe bir kelimedir. İnsan için kullanıldığında eğmek; insanın davranışında, inanıp benimseme ile bir değişiklik meydana getirmek anlamındadır.[102] Eğitimin Arapça karşılığı olan terbiye; büyümek, yetişmek anlamındaki ربو kökünden türemiştir. Bu kök ربَّي ve تربَّي fiilleriyle aynı manada olup masdarı تربية; beslemek, büyütmek anlamlarına gelir.[103] *Müfredât*'ta, ربّ kelimesinin asıl anlamının terbiye etmek olduğu belirtildikten sonra *terbiye*; "bir şeyi olgunluk derecesine ulaşıncaya kadar aşama aşama inşâ etmek, şeklinde tanımlanmıştır."[104] Eğitim kapsamına giren başka kelimeler de vardır ve şöyle açıklanmıştır:

> Yetişme ve gelişme bütün canlılarda görülürse de terbiye daha çok insan hakkında kullanılan, onun bedenî, zihnî, ahlâkî gelişmesini ve olgunlaşmasını sağlamayı ifade eden bir terim haline gelmiştir. Terbiyeden başka eğitim karşılığında kullanılan bir kelime 'iyi tutum, incelik, kibarlık' anlamındaki 'edeb' kelimesinin türevi olup 'eğitmek, bilgilendirmek' mânası taşıyan 'te'dîb'dir. 'Tezkiye' ise 'temizlemek, ıslah etmek' ve özellikle 'nefsi arındırmak, geliştirmek' gibi kısmen terbiyeye yakın anlamlarda kullanılır. 'Doğru yolu bulup kararlılıkla benimsemek' mânasındaki 'rüşd' kökünden türeyen 'irşâd'; 'doğru yolu göstermek' demektir ve daha çok dinî alanlarda yaygın eğitim hizmetleri için kullanılır.[105]

[102] Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi,* AİF Yay., Ankara, 1988, s. 10.

[103] İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab,* c. 14, s. 307.

[104] İsfehânî, *Müfredât,* c. 1, s. 245.

[105] Ziya Kazıcı, Halis Ayhan, "Tâlim ve Terbiye", *DİA*, İstanbul, 2010, c. 39, s. 515.

Eğitim ve eğitimin kapsamı ile ilgili yukarıda zikredilen anlamlar ışığında âyetleri sınıflandırdık. Bu kapsama giren âyetleri Tablo 1'de gösterdik. Burada ise söz konusu âyetlerin incelemesini yapacağız. Birinci sırada, genel kabûle göre ilk inen âyetler arasında yer alan Alak sûresinin 1.-3. âyetlerini tahlil edeceğiz.

Alak sûresinin ilk üç âyetinin *'Oku!'* emri ile başlayıp bu emrin tekrarlanması, öğrenmenin dinde ve bireyin hayatında ne büyük önemi hâiz olduğunun işaretidir.[106] Burada, karşılıklı iki kişinin konuşmasına benzer bir yapıda birinin diğerine, emir cümlesindeki mübhem bir ifade olan zımnen 'sen' (انت) ile hitabı söz konusudur. Birinci bölümde Kur'ân'ın kaynağının Allah olduğunu, bizâtihi O'nun konuşması-kelâmı olduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla bu konuşmadaki hatibin Allah Teâlâ olduğunda şüphe yoktur. Muhatabın isminin açık bir şekilde ifade edilmemiş, mübhem bir lafız kullanılmış olmasından dolayı bu çalışmada *muhatabın kim* olduğu açıklanacaktır. Bu sorunun cevabını sebebi nüzul bilgisi ya da ilk dönem tefsîrlerde yer alan açıklamalarda bulacağımızı umarak Alak sûresi ilk üç âyetini incelemeye başlıyoruz. Âyetlerin nüzulü ile ilgili rivayetlerde bildirilen; "*Ey Muhammed, muhakkak ki sen Allah'ın gerçek rasûlüsün!*"[107] ifadesinden anlaşılacağı üzere âyetteki zımnen 'sen' (انت) ifadesinin Hz. Muhammed'e yönelik bir hitap olduğunu ve bu âyetlerle peygamberlik eğitiminin başladığını söyleyebiliriz; çünkü öncesinde Muhammed b. Abdullah diye bilinirken, artık peygamber Muhammed olmuştur.

Alak sûresinin ilk beş âyeti, Kur'ân-ı Kerim'in nâzil olan ilk âyetleridir: "*Yaratan rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır. Oku! Kalemle*

[106] Hayrettin Karaman ve diğerleri, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr,* DİB Yay., Ankara, 2006, c. 5, s. 651.

[107] İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân ân Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* thk. Abdullah b. Abdi'l-Muhsin et-Türkî, Merkezu'l-Buhûs ve'd-Dirâsât el-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Dâr Hecr, Kâhire, 2001, c. 24, s. 528; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme, Dâr Tayyibe, Riyad, 1999, c. 8, s. 436-437.

yazmayı öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren rabbin sonsuz kerem sahibidir." Bu âyetlerin inzâli esnasında yaşananlarla ilgili aktarılanlar[108] âyetteki mübhem lafızlı hitapla kastedilenin hiç şüphesiz Hz. Muhammed olduğunun yanında şu üç önemli bilgiyi de vermektedir: İlk olarak âyetteki '*Oku!*' emrine karşılık Hz. Muhammed'in "ben okuma bilmem!" diyerek verdiği cevap, onun daha önce benzer bir eğitime muhatap olmadığının delîlidir. İkincisi, rivayette yer aldığı üzere;

> Cebrail (a.s)'ın kendisine bildirdiği âyetleri alan Hz. Muhammed, korkudan titrer vaziyette evine döndü. Hz. Hatice'nin yanına geldiğinde ona; 'Beni örtün, beni örtün!' dedi ve sonrasında sakinleşip kendine geldiğinde; 'Ey Hatice! Bana ne oluyor, kendimden korktum' dedi ve yaşadıklarını anlattı.[109]

Bir bölümünü aktardığımız bu rivayete göre, Hz. Muhammed'in ne ile karşılaştığına dair bir ön bilgisi bulunmamaktadır. *İnsan bilmediğinden korkar!* sözünden hareketle, rivayette Hz. Muhammed'in ifade ettiği gibi -kendinden korkması-, başlangıcı olarak belirttiğimiz peygamberlik eğitimiyle ilgili de bir hazırlık süreci geçirmemiş oluğunu göstermektedir.

Burada bir parantez açarak şunları söylemek yerinde olacaktır. *Hazırlık süreci* ile kastedilen Hz. Muhammed'in yaşadıklarının farkında olduğu bir süreçtir. Yoksa Muhammed Hamidullah'ın, adına *dinî bilincin uyanışı* diyerek; 'Hz. Muhammed'de ruhsal ve manevi bir bilinçlenme göze çarpmaktaydı'[110] şeklinde açıkladığı bir süreç değildir.

---

[108] Ayrıntı için bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 24, s. 528-529.

[109] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 24, s. 528; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* thk. Şeyh Ali Muhammed Mu'avvid vd., Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1993, c. 3, s. 493.

[110] Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi,* Çev. Mehmet Yazgan, Beyân Yay., İstanbul, 2017, s. 76.

Son olarak 3-4 ve 5. âyetlerdeki: "*..kerem sahibi bir rab*", "*..kalemle yazmayı öğreten*", "*..insana bilmediğini bildiren*" ifadeleri, Hz. Muhammed'in ilk olarak bu âyetler ile bir eğitime tâbi olduğunu kanıtlamaktadır.

İbn Ebû Hâtim'in söz konusu âyetlerin tefsîrinde yer verdiği Katâde'nin; "Kalem, Allah'tan gelen pek büyük bir nimettir. Eğer kalem olmasaydı din ikame olmaz dolayısıyla yaşam salâh bulmazdı"[111] şeklindeki sözleri kalemin, kalemle yazmanın öğretilmesinin, yalnızca eğitim için değil, hayatı düzene koyan dinin ikamesi ve bununla hayatın ıslah olması için ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

İlk inen vahiy olan Alak sûresi ilk beş âyetleriyle, yukarıdaki inceleme neticesinde peygamberlik eğitiminin başladığı görülmüştür. Alak sûresinden sonra, baş kısmı itibari ile Mekkî sûrelerin ikincisi kabul edilen Müddessir sûresi ilk beş âyeti,[112] adına *Peygamberlik Eğitimi* dediğimiz bu sürecin ilk kademesi olan hazırlık aşamasını kapsayan bir dizi uygulamayı içermektedir. Âyetlerin nüzûl sebebi, şöyle aktarılmaktadır:

> Vahyin kesildiği zamandan bahseden Hz. Muhammed şöyle demiştir: "Ben bir gün yürürken gökten bir ses işittim, başımı yukarı kaldırdığımda ne göreyim! Hira'da bana gelen melek, gökle yer arasında bir kürsü üzerinde oturuyor. Ben ondan çok korktum ve yere kapandım ve sonra eve döndüm; 'Beni örtün beni örtün!' dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ: "*Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve uyar.*

[111] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetu Nizar Mustafa el-Bâz, Riyad, 1997, c. 10, s. 3450.

[112] Abdurrahmân Hasan Habenneke el-Meydânî, *Me'âricu't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2014, c. 1, s. 77.

Sadece rabbinin büyüklüğünü dile getir. Elbiseni tertemiz tut. Her türlü pislikten uzak dur." âyetlerini indirdi ve sonra vahiy art arda kesilmeksizin devam etti.[113]

İlk âyetteki zımnen 'sen' (انت) zamiriyle oluşan mübhem hitapla kastedilen, Hz. Muhammed'dir[114] ve 'Ey uyuyan!'[115], 'Ey elbisesine bürünüp uyuyan! Ey peygamberlik yüküne bürünen![116] anlamlarına geldiği bildirilmiştir. Mâtürîdî, bu âyetin Hz. Muhammed'in peygamberliğinin delili olduğunu söyledikten sonra şu izâhatta bulunur: "Bir kişiyi üzerindeki elbisesiyle tarif etmek ona nispet etmek, o kişiyi tâzim ve hürmet makamına yükseltmez. Yüceltme, isim ve künye ile yapılır. Durum kafirlerin iddia ettiği gibi "*Kur'ân Allah katından değil, Muhammed'in uydurmasıdır*" şeklinde olsaydı, elbisesi ile tarif edilmez hürmet ve yücelten ifadelerle tarif olunurdu. Böyle olmadığına göre Hz. Muhammed gerçek bir peygamberdir ve kendisine vahyolunan risâleti tebliğ ederek, emredildiği gibi yerine getirmiştir."[117]

"*Kalk ve uyar!*" anlamındaki ikinci âyetteki gizli zamir 'sen' (انت) ile kastedilen Hz. Muhammed olup bu âyet, "Hz. Muhammed'in peygamber olarak seçildiğinin, tevhid dinini ve Allah'ın emirlerini, insanlığa tebliğ etmekle görevlendirildiğinin ilânıdır."[118] İbn Kesîr bu âyet için; "nasıl bundan önce âyetlerle nübüvvet başladıysa bununla da

---

[113] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 23, s. 401; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* c. 4, s. 775-776; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 8, s. 261-262; Abdurrahmân Hasan Habenneke, *Me'âricu't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür,* c. 1, s. 81.

[114] Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân,* thk. Abdullah Mahmud Şihâta, Müessesetü't-Tarîhi'l-Arabî, Beyrut, 2002, c. 4, s. 489.

[115] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 10, s. 3382.

[116] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 23, s. 404.

[117] Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmud el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, thk. Mecdî Basillûm, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, c. 10, s. 299.

[118] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 5, s. 495.

risâlet başlamıştır" açıklamasında bulunmuştur.[119] Burada İbn Kesîr'in 'nübüvvet' olarak ifade ettiği bizim *peygamberlik eğitimi* tarifimize tekabül ederken, 'risâlet' de *tebliğ vazifesi* tanımına denk düşmektedir.

"*Sadece rabbinin büyüklüğünü dile getir*" emrinde yer alan mübhem ifade de muttasıl zamir ve fiildeki gizli 'sen' zamirinde bulunmaktadır. Âyet, eğitimin ilk ve en önemli şartı olan Eğitici'ye/Terbiye Eden'e koşulsuz saygıyı ifade etmektedir. Taberî bu âyeti, "Ey Muhammed! Rabbini O'na ibadet ederek ve ihtiyaçlarını O'nun dışındaki başka ilah ve ortaklardan değil de yalnızca O'ndan isteyerek yücelt"[120] şeklinde açıklamıştır.

"*Elbiseni temiz tut. Her türlü pislikten uzak dur*" âyetlerindeki mübhem ifade olan gizli 'sen' (انت) zamiriyle Hz. Muhammed'e hitap edilerek, eğitimle eş zamanlı başlayan tebliğ *vazifesinin* yüklediği misyon gereği Hz. Muhammed'e iç ve dış temizliği; görünen/maddî-görünmeyen/manevî bütün kirlerden arınması gerektiği bildirilmektedir. Araplarca yaygın bir söz olan *elbisesi kirli*, ahdini bozan adam için kullanılırken; ahdini yerine getirip, gereğini yapan için de *elbisesi temiz* ifadeleri kullanılır. Taberî; selef ulemânın çoğunluğunun, bu âyeti "manevî kirlerden arınmak" olarak açıkladığını, kendi görüşünün İbn Sirîn ve İbn Zeyd'in de görüşü olan "elbiseni su ile yıka onu necaset gibi maddî kirlerden arındır" anlamında olduğunu belirtir. Sonrasında da 5. âyet için "putlara ibadetten ve günah işlemekten kaçın" anlamlarına yer verir.[121] Mâtürîdî de " '*Elbiseni tertemiz tut*' emri pislik ve kirlerden arınmak ile ilgilidir. Kirlerden temizliğin sadece Hz. Muhammed'e has bir emir olması muhtemeldir; çünkü o insanlara risâleti tebliğ ile emrolunmuştu. Saygı ve hürmet görmesi için kirli görünmemesi, elbisesini temiz tutması

[119] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 8, s. 262.

[120] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 23, s. 405.

[121] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 23, s. 409-410.

istenmiş olabileceği gibi, bu emir yalnızca elbiselerle ilgili olmayıp bilakis elbise dışında yiyecek içecek ve başka şeyler olmak üzere faydalandığı her şeyi temizlemesi, anlamında da olabilir"[122] şeklinde açıklamıştır.

Bir sonraki eğitim içerikli Müzzemmil Sûresi 1 ilâ 9. âyet grubunun birlikte indiği kabul edilmek suretiyle[123] sebebi nüzul bilgisi şöyle verilmiştir: "Hz. Muhammed elbiselerini giyinip evden dışarı çıktı. Cibrîl ona 'Ey Müzzemmil!' diye seslendi"[124] İbrahim en-Nehaî'den rivayetle; bu âyet Hz. Muhammed'in bir kadifeye bürünmüş olduğu sırada nâzil olmuştur. İbn Kesîr, âyeti şöyle açıklar: "Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e geceleyin sarınıp bürünmeyi terk etmesini ve rabbi için silkinip kalkmasını emrediyor."[125] Âyetlerdeki zımnen 'sen' (انت) ifadesi sebebiyle var olan mübhemlik, rivayetlerdeki bilgiyle ortadan kalkmakta ve hitabın Hz. Muhammed'e yönelik olduğu aşikâr olmaktadır. Bu âyet demetindeki emirler, risâlet yani tebliğ vazifesine dair bir hazırlık değildir. Burada Hz. Muhammed'in gönlüne huzur vermesi için gece ibadetinin önemine işaret edilmekte, ileride yükleneceği büyük göreve karşı nefsini arındıracak ve güçlendirecek faydalarına dikkat çekilmektedir.[126] Dolayısıyla Hz. Muhammed, psikolojik yönden-manevî olarak takviye edilmektedir.[127]

"*Geceleyin -birazı dışında- namaza kalk! Gecenin yarısında bu vakti biraz öne veya biraz ileri de alabilirsin. Kur'ân'ı tane tane, hakkını vererek oku*" anlamlarındaki âyetlerde yer alan emirlerin yalnızca Hz. Muhammed'e has olduğu mübeyyendir.

[122] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 301.

[123] Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı,* s. 531.

[124] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 4, s. 475.

[125] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 8, s. 249.

[126] Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı,* s. 531.

[127] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 5, s. 487.

Müteakip âyetlerde, "*Doğrusu biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz*" meâlindeki *ağır söz* den muradın; "Hz. Muhammed'e yönelik olarak, risâlet yani firavunlara ve bütün insanlara tebliğ vazifesinde bulunmak olduğunu" söyleyen Mâtürîdî, firavunlara tebliğ de bulunmanın, canını ve bedenini tehlikeye atmak demek olduğu için son derece ağır ve zor bir görev olduğunu açıklar.[128]

Bu zorlu görevde ayakta durabilmesi ve de psikolojik olarak hazırlanması için, Hz. Muhammed'e emredilen ibadetlerin (namaz kılmak, Kur'ân okumak gibi) aydınlık-gündüz vakitte değil de uykudan uyanmak suretiyle geceleyin yapmasının istenmesi, "*Şüphesiz gece vakti etki ve uyum yönünden daha uygun ve sözün zihne yerleşmesi bakımından daha elverişlidir. Gündüz vakti ise senin için yoğun bir koşuşturma durumu vardır*" âyetlerinde beyân edilmiştir. Mâtürîdî 6.-7. âyetlerin, "Ey Muhammed! Risâleti tebliğ etmek için gündüz geniş vaktin vardır. Bu sebepten geceleri rabbine ibadete koyul."[129] 8. âyetin de "bütün varlığınla O'na yönel, nefsini şehvetlerden ve lezzetlerden mahrum kıl!" anlamlarında olduğunu söyler.[130]

"*Rabbinin adını an, bütün varlığınla O'na yönel. Doğunun da batının da rabbi O'dur. O'ndan başka ilah yoktur. Öyleyse yalnız O'na güvenip sığın*"[131] âyetleri, manevi hazırlık sürecindeki en temel ihtiyacın beyânı olmasının yanında tebliğ vazifesinin nasıl yapılması ve bu süreçte nelere dikkat edilmesi gerektiğini de muhtevidir.[132]

---

[128] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 270.

[129] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 275.

[130] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 276.

[131] Müzzemmil 73/8-9.

[132] Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu,* c. 5, s. 487.

"*Yüce rabbinin adını tenzih ederek an*"[133] âyetindeki mübhem ifade olan zımnen 'sen' (انـــت) zamiriyle Hz. Muhammed'e yönelik eğitim içerikli bir hitap olduğunu, müfessirlerin: "Ey Muhammed! Lâ ilêhe illallâh şehâdetiyle rabbini şirkten tenzih et"[134] "Ey Muhammed! Rabbinin emriyle namaz kıl"[135] şeklindeki açıklamalarından anlıyoruz. Buradaki hitap, bir önceki eğitim içerikli âyet grubu, Müzzemmil 1-9'un bir adım ilerisi olarak Hz. Muhammed ve inananlara yöneliktir. Çünkü 'فسبح باسم ربك العظيم'[136] âyeti nâzil olunca Hz. Muhammed; 'rukü'larınızda bu âyeti okuyun' buyurdu. Secdelerimizde ne okuyalım? diye sorulunca A'lâ ilk âyet; 'سبح اسم ربك الاعلى' nâzil oldu."[137] Mâtürîdî de bu anlamların ihtimal dahilinde olduğunu söyledikten sonra namazın bizâtihî tesbih olduğunu ifade eder. Kişi, iftitah tekbiri ile diğer bütün insanlarla olan alakasını keser, yönünü yalnızca Allah'a çevirmek suretiyle nefsinin ihtiyaçlarını gidermekten uzak durur. Tevhid ve iman da işte budur. Kişi, her şeyi imanla, sırf Allah rızası için dosdoğru bir şekilde yaptığında namaz, içinde tesbih yapılan değil bizzat namazın kendisi tesbih olur [138] açıklamalarında bulunur. Sonuç olarak, Müzzemmil 2'de yer alan, Hz. Muhammed'e has olup manevi eğitim içerikli '*namaz kıl!*' emrinin, bu âyet ile birlikte tebliğ vazifesine dair bir emir halini aldığını yani muhataptan, kendisine tâbi olanlara da bu emri iletmesi istendiğini söyleyebiliriz. Birinci bölümde ifade ettiğimiz gibi âyetteki mübhemlik, âyetin gereğini umuma teşmil etmektedir.

---

[133] A'lâ 87/1.

[134] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 4, s. 669.

[135] Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 3, s. 469.

[136] Vâkıa 56/96.

[137] Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 3, s. 469; Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 4, s. 738.

[138] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 500.

"*O halde öğüt ver, o mutlaka fayda sağlar*"[139] âyetindeki müstetir zamir olan 'sen' (انت) lafzı mübhem bir ifade olup, müfessirlerin açıklamalarından bu ifade ile kastın Hz. Muhammed olduğunu anlıyoruz. Taberî, öğüt vermenin; "Hz. Muhammed'in Allah'ın büyüklüğünü bütün kullara hatırlatması ve azabı konusunda uyarması"[140] anlamında olduğunu belirtir. Mâtürîdî de "öğüt verme emri öğüdün kendisine fayda vereceği kimseye de fayda vermeyeceği kimseye de öğüt verilmesini gerektirir"[141] der. O halde yorumlardan hareketle bu emrin, Hz. Muhammed için, muhatabının haline göre değişiklik göstermeyen bir sabite olduğu söylenebilir.

"*O halde önemli bir işi bitirince hemen diğerine koyul. Ve yalnız rabbine yönel.*"[142] âyetlerindeki zımnen 'sen' (انـــت) ifadesindeki mübhem hitap ile kastedilenin Hz. Muhammed olduğunu belirten Taberî, 7. âyeti şu şekilde açıklamıştır: "Ey Muhammed! Boş anlarını yapman gereken, meşgul olduğun dünyaya ya da ahirete dair işlerle doldur ve ardından hemen rabbine ibadetle yorul, O'na yakınlaştıracak işlerle meşgul ol." 8. âyeti de 'arzun, isteğin rabbine olsun. Kavminin müşriklerinin ihtiyaçlarında arzularını putlara yöneltmeleri gibi O'nun dışındaki yarattıklarından isteme.' şeklinde açıklar.[143] Bu âyetlerde Hz. Muhammed'e eğitimin en önemli şartlarından biri olan disiplini bütün yaşamına yayması emredilmektedir.

Peygamberlik eğitimiyle ilgili olduğunu kabul ettiğimiz "*Kolaylığı seç, iyi olanı emret, cahillere aldırma!*"[144] âyetindeki zımnen 'sen' (انـــت) ifadesinden kaynaklı mübhemliğin, sebebi nüzul bilgisiyle ortadan kalktığını görmekteyiz. Taberî, âyetin

---

[139] Aʿlâ 87/9.

[140] Taberî, *Câmiʻu'l-Beyân*, c. 24, s. 317.

[141] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 505.

[142] İnşirâh 94/7-8.

[143] Taberî, *Câmiʻu'l-Beyân*, c. 24, s. 499-500.

[144] Aʿrâf 7/199.

sebeb-i nüzulü hakkında şunları söyler: "Bu âyet indiğinde Hz. Muhammed; 'Ey Cibrîl, bu nedir?' diye sordu. O da 'Allah, sana kötülük edene iyilik etmeni, vermeyene vermeni, senden uzaklaşıp bağlarını koparanlarla, senin dostluk ve akrabalık ilişkini sürdürmeni emrediyor' dedi. Bu rivayetin öncesinde Taberî, âyetin açıklamasıyla ilgili rivayetleri serdettikten sonra kendi tercihini şu ifadelerle açıklamıştır: 'Ey Muhammed! Sen insanların ahlâklarının zahirine bak, onlara sert davranma! anlamında olup burada Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e kendileriyle henüz savaşma izni verilmeyen müşriklere karşı nasıl davranması gerektiğini öğretmektedir.' O şunu da ekler: Allah Teâlâ, bu âyette her ne kadar Hz. Muhammed'e hitap etmişse de genel manada bu emri, bütün kullarını eğitmek üzere indirmiş olduğunu söyleyebiliriz.[145] Söz konusu âyette yer alan ince tutum öğretisinin akabinde kendini bilmezlerin uygunsuz davranışları karşısında öfkeye kapılarak cahillerin kötülüklerine kötülük ile karşılık vermesine yol açan bir kışkırtma duygusuna kapıldığında, Hz. Muhammed'e; "*Eğer şeytandan bir fitleme seni dürtüklerse hemen Allah'a sığın! Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir*"[146] âyetiyle, yapması gereken öğretilmiştir.[147]

"*Kendi kendine yalvararak ve ürpererek, alçak sesle sabah akşam rabbini zikret, gafillerden olma!*"[148] âyetindeki *kim*? sorusunun cevabı gizli 'sen' (انت) zamiriyle kime hitap edildiğini belirten açıklamayı yalnızca Semerkandî de görmekteyiz: "Ey Muhammed, kendi kendinin imamı olmuş namaz kılarken Kur'ân'ı yalvararak yani; alçak sesle ve ürpererek, Allah'ın azabından korkarak oku!" [149] Âyetin son kısmındaki '*..gafillerden olma!*' ibaresiyle ilgili; "bilindiği gibi Hz. Muhammed, hiçbir durumda

[145] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 10, s. 642-643.

[146] Aʿrâf 7/200.

[147] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr,* c. 2, s. 651.

[148] Aʿrâf 7/205.

[149] Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 1, s. 591.

gafillerden olmamıştır. Dolayısıyla buradaki hitap Hz. Muhammed'e değil, ümmetedir" şeklinde açıklama yapan Mâtürîdî, âyetteki hitabı baştan beri genele hamletmiştir.[150] İlgili açıklamalar ışığında diyebiliriz ki bu âyetle 'her durumda Allah'ı anmak' şeklinde ifade edilen zikrin, nasıl yapılması gerektiği özel olarak ve öncelikle Hz. Muhammed'e emredilmiş, dolaylı olarak da bütün inananlara öğretilmektedir.

Risâlet eğitimi ile ilgili gördüğümüz, karşısındaki muhataba hitap eden tarzdaki "*Asla ölmeyecek olan O diri varlığa (Allah'a) dayanıp güven ve O'na hamdederek yüceliğini dile getir. Kullarının günahlarından haberdar olma konusunda O kendi kendine yeterlidir*"[151] âyetindeki mübhem ifade diğerlerinde olduğu gibi zımnen 'sen' (انـــت) zamiridir. Taberî âyetteki mübhem lafzı açıklamak suretiyle âyeti şöyle yorumlamıştır: 'Ey Muhammed! Daima hayat sahibi, ölümsüz olan O varlığa tevekkül et, rabbinin işlerinde O'na güven, işlerini O'na havale edip, O'na teslim ol ve temsil ettiğin şey hakkında yaşadığın sıkıntılara sabret!'[152] Zemahşerî'nin açıklaması da şöyledir:

> Allah Teâlâ, elçisine düşmanlarının şerrinden kurtulma konusunda sadece kendisine güvenmesini, tevekkül ve sığınmanın temeli olan Zât'ını tenzih ile O'na itaat, kulluk ve hamdederek, işini O'na bırakmasını emretmekte ve yalnızca 'ölmeyen mutlak hayat sahibi'ne tevekkül edilmesi gerektiğini, işin ölümlü canlılara bırakılamayacağını öğretmektedir.[153]

"*Aile fertlerine namazı emret, kendin de bunda kararlı ol. Senden rızık istemiyoruz; asıl biz seni rızıklandırıyoruz. Mutlu gelecek günahlardan sakınanların olacaktır*"[154]

[150] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 5, s. 135.

[151] Furkân 25/58.

[152] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 17, s.480.

[153] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 288.

[154] Tâ-Hâ 20/132.

âyetindeki ‘sen.. yap, et!’ şeklindeki mübhem hitapla kastedilenin kim olduğu sorusunun cevabını Zemahşerî de görüyoruz: “Ey Muhammed, sen ve beraberindekiler; ailen ve Allah’ın kulları hepiniz namaza yönelin. İçinde bulunduğunuz zor durumlarda namazla Allah’tan yardım dileyin. Rızık ve geçim konusunda endişe etme. Sen aklını yalnızca ahiret işine yönelt!”[155] Bu yorumdan hareketle diyebiliriz ki; Hz. Muhammed, sıkıntılı zamanlarda, içsel motivasyon sağlayan en önemli ibadetlerden olan namaz ile zorlukların üstesinden nasıl geleceği konusunda eğitilmektedir.

Benzer ifadeleri Vâkıa sûresi 74.-96. âyetlerde görüyoruz: “*Öyleyse ulu rabbinin ismini tesbih et!*” âyetinin nazmında açıklık bulunmakla beraber muhatabın kim olduğunda mübhemlik vardır. Durumun farkında olan müfessirler, “Ey Muhammed! Rabbini ... zikret” şeklinde açıklamada bulunarak mübhemi beyan etmişlerdir.[156]

Şuarâ sûresi 214-219. âyetler, peygamberlik eğitiminin hassas bir noktası olan tebliğ vazifesine temas etmekte olup şu emirleri muhtevidir: “*Yakın akrabanı da uyar. Sana uyan müminlere kol kanat ger! Şayet sana karşı gelirlerse de ki: “Ben sizin yaptıklarınızdan kesinlikle uzağım.” Sen O mutlak güçlü ve engin merhamet sahibi olan, huzurunda durduğun ve secde edenler içinde halden hale girdiğin zaman seni gören Allah’a güvenip, dayan.*” Bu âyetlerde ‘sen’ (انـــت) zamiriyle yapılmış hitaptaki mübhemliği müfessirlerin açıklamaları gidermektedir: “Ey Muhammed! .. kavminden akraban olanları diğerlerinden önce uyar. Bu emrin inzâlinden hemen sonra Hz. Muhammed, akrabalarını toplayarak onların her birine; ‘Kendinizi ateşten koruyun! Ben sizin için bir şey yapamam’ uyarısında bulundu”[157] Bu âyetlerde Hz. Muhammed’e,

[155] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 99.

[156] Mukatil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 4, s. 223; Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân,* c. 22, s. 358, 383; Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî,* c. 3, s. 319.

[157] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 339-341.

tebliğ ve uyarı esnasında davete icabet edenlere tevazu ile davranıp, merhametli olması, uyardığı akrabalarından kendisine karşı gelenlere: '*Ben sizin yaptıklarınızdan kesinlikle uzağım*' demesi ve davet esnasında muhalefet edenlere karşı rabbine sığınması ve bütün işlerini O'na havale etmesi öğretilmektedir.[158]

"*Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne-babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri ya da ikisi senin yanında yaşlanırsa, onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle.*", "*Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger. Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle yetiştirip büyüttüler ise şimdi sen de onlara merhamet göster diyerek dua et*"[159] âyetlerinde 'onlar' (هما) ve 'sen' (انت) olmak üzere iki tane mübhem ifade bulunmaktadır. Konumuzun hitap içerikli mübhem ifadelerle ilgili olmasından dolayı biz buradaki 'sen' zamirini dikkate alacağız. Mukâtil'in açıklamasına göre bu âyetlerdeki mübhem hitap ile Hz. Muhammed değil Sâd b. Ebî Vakkâs kastedilmektedir.[160] Taberî'nin açıklamasında "Ey Muhammed! Allah ancak kendisine kulluk etmenize hükmetmiştir"[161] ifadesinden hareketle mübhem hitap ile kastedilenin Hz. Muhammed olduğu bilgisi yer alsa da Mâtürîdî âyeti; "Hz. Muhammed'in, bu hitabın muhatabı olma ihtimali yoktur; zira Hz. Muhammed'in anne babası İslam ile tanışmadan vefat etmişlerdir" şeklinde açıklamıştır.[162]

İsrâ Sûresi 26. âyette; "*Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma!*" emri bulunmaktadır. Taberî'nin 'Ey Muhammed! Akrabana hakkını

[158] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s. 90.

[159] İsrâ 17/23-24.

[160] Mukatil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 2, s. 527.

[161] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 14, s. 541.

[162] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 25.

ver..'[163] şeklindeki açıklamasından bu emirdeki mübhem ifade olan zımnen 'sen' (انت) zamiriyle yapılan hitabın Hz. Muhammed'e olduğunu söyleyebiliriz.

"*Eğer sen kendin dahi rabbinden umduğun bir lütfu beklemek durumunda olduğun için onlara ilgi gösteremiyorsan, hiç değilse kendilerine rahatlatıcı bir söz söyle!*"[164] âyetindeki 'sen' (انت) zamiriyle yapılan mübhem hitabın kime yönelik olduğunu sebebi nüzul bilgisinde bulmaktayız:

> Bu âyet, Habbâb, Bilal, Mihca' ve Ammâr gibi fakir sahâbîler hakkında inmiştir. Bunlar Hz. Muhammed'e gelerek ondan bir şeyler istiyorlardı. Hz. Muhammed de verecek bir şeyi olmadığı için yüzünü çevirip, konuşmuyordu. Bu durum üzerine '*..o taktirde onlara meysûr bir söz söyle!*' yani 'bir şey olduğunda size vereceğim, tarzında güzel bir vaatte bulun' anlamındaki bu âyet inmiştir.[165]

Zemahşerî de bu âyetle Hz. Muhammed'e, Allah'ın merhametini umabilmesi için kendisinde olmadığı taktirde isteyenlere karşı yumuşak söz söylemesi, onları cevapsız bırakmaması gerektiğinin öğretildiğini söyler.[166]

Takip eden âyette; "*Eli sıkı olma, ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin!*"[167] buyrulmaktadır. Âyette bulunan zımnen 'sen' (انت) ifadesinden kaynaklı mübhemliği Mukâtil, "Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e infak konusunda nasıl davranmasını öğretmek üzere bu âyet ile hitap etmiştir"[168] şeklindeki açıklamasıyla gidermiştir.

---

[163] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 14, s. 564.

[164] İsrâ 17/28.

[165] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 2, s. 529.

[166] Zemahşerî, *Keşşâf*, c. 2, s. 661-662.

[167] İsrâ 17/29.

[168] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 2, s. 529.

"*Gündüzün güneşin gün ortasını aşmasından gecenin karanlığına kadar namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir*', '*gecenin bir vaktinde kalkıp kendine mahsus nafile bir ibadet olarak da namaz kıl ki rabbin seni övülmüş bir makama yükseltsin*"[169] âyetlerindeki '..kıl!' emrinde 'sen' (انـت) gizli zamirinin kime yönelik olduğunun cevabını, müfessirlerin açıklamalarında bulmaktayız. 78. âyeti Mâtürîdî "burada hitabın ve namaz kılma emrinin Hz. Muhammed'e özel kılınması, *onlara namaz kıldır!* anlamına gelebileceği gibi namazı bırakmama ve ona devam etme anlamına gelmesi de muhtemeldir."[170] 79. âyet ile ilgili olarak da Mâtürîdî, Hasan Basrî'den rivayetle, نافلة لك ibaresinin 'Ey Muhammed! Sana mahsus olmak üzere..' anlamında olup kastedilen; 'hiçbir durumda hiçbir şeyden gafil olmayacaksın!' dır.[171] Yani; Ey Muhammed, biz sana ihtiyacın olan her şeyi öğretiyoruz ve de öğreteceğiz.

Farz namazların vakitleri hakkında bilgi verdiği söylenen "*Gündüzün iki tarafında, gecenin de gündüze yakın saatlerinde namazı kıl! Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder. İşte bu, öğüt almak isteyenler için bir hatırlatmadır*"[172] âyetindeki mübhem ifade olan 'sen' ve 'onlar; *öğüt almak isteyenler*' ile kastedilenler, müfessirlerin bazılarının zikrettiği âyetin inmesine sebep olan şu rivayette açıklanmaktadır:

> Bu âyet, Benî Neccâr'dan Âmir b. Kays hakkında nâzil olmuştur. Hurma almak üzere yanına gelen bir kadından murâd almak isteyen bu kişi, kadının 'Allah'tan kork!' şeklindeki tepkisi üzerine pişman olur ve Hz. Muhammed'e gelerek, yaptığını anlatır. Ardından adam Hz. Muhammed'in arkasında namaz kılar.

[169] İsrâ 17/78-79.

[170] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 95-96.

[171] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 98.

[172] Hûd 11/114.

Namazdan sonra Hz. Muhammed, inen âyette öğretildiği üzere, adama kıldığı bu namazın yaptığına bir kefaret olduğunu bildirir.[173]

Rivayetten anlaşıldığı üzere mübhem hitap olan gizli zamir 'sen' (انت) den maksud Hz. Muhammed'dir ve Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'i kendi muhataplarına yönelik tebliğ vazifesini yerine getirmesi için bilgilendirmektedir.

Bir emir de Hicr sûresi 85. âyettedir: "..*Sen şimdi güzel bir şekilde hoşgörülü ol!*" Buradaki mübhem hitap olan 'sen' (انت) zamiriyle Hz. Muhammed'in kastedildiğini Mâtürîdî'nin, açıklamasından anlamaktayız: "Ey Muhammed! Müşriklerin sana karşı yaptıkları eziyetlere sen karşılık verme. Onlara başa kakma tarzında olmayan bir hoşgörüyle, minnet altında bırakmadan muamelede bulun."[174] Bu açıklamadan âyetin, ahlaki bir eğitim içerdiğini söyleyebiliriz.

Aynı sûrenin 98.-99. âyetleri; "*Ama sen rabbini hamd ile tesbih et*', '*kesin olan şey gelinceye kadar rabbine kulluk et!*" zımnen 'sen' zamirinden kaynaklı mübhemlik içerir. Âyetlerin bağlamından anlaşılan, mübhem şahıs Hz. Muhammed'dir. O, '*rabbi tesbih ve kulluk*' emriyle yapması gereken bildirilerek eğitilmektedir.

"*Kendileri için rablerinden başka koruyucu ve aracı bulunmaksızın O'nun huzurunda toplanmanın kaygısını duyan insanları uyar ki günahlarından sakınsınlar*"[175] âyetindeki *insanları uyar!* emrinin muhatabı, Taberî'nin "Bu âyet ile Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e, kendisine indirilen, vahiyle bildirileni ashâbına; onlara hatırlatmak ya da

[173] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 2, s. 300-301; Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 434.

[174] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 461.

[175] En'âm 6/51.

onları uyarmak üzere öğretmesini emretmektedir"[176] açıklamasından anlaşıldığı üzere Hz. Muhammed'dir.

Bir başka emir olan "*Bu kitabı sana gerçeğin bilgisi olarak indirdik; öyleyse içten bir inanç ve bağlılık göstererek sadece Allah'a ibadet et!*"[177] âyetinde muttasıl (ك..) ve müstetir (انت) olmak üzere iki zamir sebebiyle mübhemlik bulunmaktadır. Taberî âyetin açıklamasına 'Ey Muhammed!..' şeklinde başlayarak, mübhem hitapla kastedilenin kim olduğu sorusuna cevap vermektedir.[178] Bu âyetle Hz. Muhammed'e, ibâdât ve taâtta dikkat etmesi gereken hususlar öğretilmektedir.

"*Yaklaşan gün konusunda onları uyar..*"[179] âyetindeki gizli zamir ile kastedilen Hz. Muhammed'dir.[180] Peygamberlik görevi gereği, Hz. Muhammed'e insanları, bu dünyada yaptıklarının tam karşılığının verileceği kıyamet günü gelmeden önce uyarması emredilmektedir.

"'*Allah izin verirse*' *demeden hiçbir şey için,* '*şu işi yarın yapacağım*' *deme! Unuttuğun taktirde rabbini an ve* '*Umarım rabbim bana doğruya bundan daha yakın yolu gösterir*' *de*"[181] âyetindeki zımnen 'sen' zamirindeki mübhemlik, iniş sebebiyle ilgili rivayette açıklanmaktadır:

> Ebû Cehil ve arkadaşları Ashâb-ı Kehf hakkında Hz. Muhammed'e soru sormuşlar. O da 'Yarın gelin onların durumlarını size bildireyim' diyerek yanıt

[176] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 258.

[177] Zümer 39/2.

[178] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 154.

[179] Mü'min 40/18.

[180] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 300.

[181] Kehf 18/23-24.

vermiş, istisna yapmamıştı. Allah Teâlâ da böyle durumlarda yapması gerekenin en doğrusunu öğreten bu âyetleri inzâl etti.[182]

Mâtürîdî'nin âyete getirdiği açıklama ise şöyledir: "Buradaki hitabın Hz. Muhammed'den başkası olması daha yüksek ihtimaldir. Çünkü o, Allah'ın dilemesi ve iradesi olmadan hiçbir şeyin var olmayacağını bilir; ama onun dışındaki insanların bunu bilmemesi mümkündür. Bu sebepten burada, Hz. Muhammed'in kendi muhataplarına yönelik bir öğretme ve bilgilendirme söz konusudur."[183]

"*Kur'ân okuyacağın vakit, o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın*"[184] âyetindeki *sığınma emredilen kim?* sorusunun cevabını İbn Kesîr'in açıklamasında bulmaktayız: "Bu âyet Allah'tan, Hz. Muhammed'in diliyle kullarına, Kur'ân okumak istediklerinde kovulmuş şeytandan Allah'a sığınmaları yönünde bir emirdir."[185] Açıklamaya göre hitap lafzen Hz. Muhammed'e olup dolaylı olarak onun muhataplarına yönelik eğitimi içerir.

"*Sana "tevhid önderi olan ve putperestler arasında yer almamış İbrahim'in dinine uy" diye vahyettik, rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et..*"[186] âyetindeki açık ve gizli zamirlerden kaynaklı mübhemlik müfessirlerin açıklamalarıyla kaldırılmıştır: Allah Teâlâ burada, Hz. Muhammed'e hitap ederek, peygamberlik görevi gereği yapması gerekenleri bildirmekte olup, '*onlarla en güzel yöntemle tartış!*' ifadeleriyle de Hz. Muhammed'i, davet ve tartışma konusunda yöntem bilgisiyle eğitmektedir.[187]

---

[182] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 2, s. 581.

[183] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 159.

[184] Nahl 16/98.

[185] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 4, s. 602.

[186] Nahl 16/123-125.

[187] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 14, s. 398, 400

"*Kendilerine azabın geleceği .. güne karşı insanları uyar*"[188] âyetinde Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e hitap ederek, 'Kavmini İslam'a davet etmesini emretmektedir.'[189]

"*Ulu rabbinin adını noksanlıklardan tenzih et!*"[190] emrindeki mübhem hitaptan kasıt, Hz. Muhammed'dir[191] ve ona her durum ve koşulda yapması gereken en önemli ibadet öğretilmektedir.

"*O halde sen Hanîf olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmışsa ona, yönel!*"[192] âyetindeki 'sen' zamiriyle yapılan hitap, Hz. Muhammed'e yönelik bir öğretmedir. Burada Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e, yönünü, yüzünü, tüm bedenini kendisine öğretilen dine sabitlemesini emretmektedir.[193] Yine sûrenin 38. âyeti; "*O halde akrabaya da hakkını ver, yoksula ve yolda kalmışa da. Bu Allah'ın hoşnutluğunu isteyenler için en iyisidir..*" zımnen 'sen' (انت) zamiri sebebiyle mübhem ifadelidir. Burada Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e hitap ederek, peygamberlik görevi gereği etrafındaki insanlara her konuda destek olmasını emretmektedir. Mâtürîdî'nin açıklamasına göre; âyetteki *hakkını* ifadesi ihtiyacı anlamında olup Hz. Muhammed'e ihtiyaçlarını gidereceği insanların sıralaması öğretilmektedir.[194]

Peygamberlik eğitimine dair son emir olan "*Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl..*"[195] âyeti 'sen' (انت) zamirinden dolayı muhatabın kim olduğu

[188] İbrahim 14/44.

[189] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 13, s. 714.

[190] Hâkka 69/52.

[191] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 23, s. 247.

[192] Rûm 30/30.

[193] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 479.

[194] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s. 279.

[195] Ankebût 29/45.

konusunda mübhemlik içerir. Bu duruma dikkat çekmek üzere Taberî açıklamasına, 'Allah, peygamberine Ey Muhammed!.. oku' diyerek başlıyor.[196]

2.2.2. MOTİVASYON İÇERİKLİ MÜBHEM HİTAPLAR

Motivasyon; içsel isteklerin ya da dışsal olayların belirlediği gereksinimi gidererek hedefe ulaşmak için organizmanın davranıma hazır duruma gelmesi, güdülenmesi anlamındadır. Güdüler ya doğuştan gelmekte ya da öğrenilmektedir.[197]

> Motivasyon bir süreçtir ve bu süreçte birincil ve ikincil olmak üzere aktif iki güdüden bahsedilebilir. Birincil güdüler fizyolojik güdülerdir. Bu güdüler bireyin hayatta kalmasını sağlayan yeme, içme, barınma gibi temel ihtiyaçlardır. Buna karşılık sevgi, başarı, statü gibi bazı güdüler de sonradan edinilmiş güdülerdir ve sosyal güdüler olarak da isimlendirilirler. Birincil ve ikincil güdülerin rolü bireyi uyarıp harekete geçirmek ve onun davranışını bir hedefe yönlendirmektir.[198]

Türkçede 'güdülenme' ve 'isteklendirme' kelimeleriyle ifade edilen motivasyon *movere* kelimesinden türetilmiştir. Arapça karşılığı olarak da حفَز, حثّ, حرَّك, شوَّق, حرَّض, شجَّع kelimeleri ile karşılaşmaktayız.[199] Kur'ân-ı Kerim'de motivasyonu çağrıştıran, müjdelemek (بشَّر), mutmain olmak (اطمئنَّ), sekînet (سكينة), sabit kılmak (تثبيت), sevinmek (فرح) gibi kelimeler bulunmaktadır."[200]

---

[196] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 18, s. 407.

[197] Rasim Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü,* Anı Yay., Ankara, 2016, s. 717.

[198] Kemal Sayar, Mehmet Dinç, *Psikolojiye Giriş,* Dem Yay., İstanbul, 2011, s. 75.

[199] Salih Gedük, *Kur'ân'da Müslümanlara Teselli, Moral ve Motivasyon,* Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015, s. 9.

[200] Hüseyin Şenlik, "Hz. Peygamber Örneğinde Müslümanın Motivasyonu", https://inzardergisi.com/hz-peygamber-orneginde-muslumanin-motivasyonu, Erişim: 29.07.2020.

Hz. Muhammed'in vahye mazhar oluşunun psikolojik tecrübî boyutu da vardır.[201] Dolayısıyla peygamberlik süreci beraberinde birtakım zorlukları da barındırmaktadır. Bu zorlu süreçte Hz. Muhammed'in en önemli ihtiyaçları yardım, destek ve motivasyondur. Hiç şüphesiz Allah Teâlâ, emirlerini tebliğ ile görevlendirdiği peygamberine yardımını ve desteğini göndermekte gecikmemiş ve onu yaşadığı sıkıntılara mukâvemet gösterebilmesi için motive etmiştir. Bu meseleye Kur'ân'da motivasyon kavramını karşılayan kelimelerin geçtiği âyetleri tespit ederek yaklaştık ve onları tasnif ettik. Tablo 1'deki bu âyetleri aşağıda sırasıyla tahlil edeceğiz.

2.2.2.1. Cesaretlendirme İçerikli Âyetler

Arapçada; 'adam savaşta sabit ve cesur oldu' anlamına gelen 'ثَبُت' fiilinden türetilen 'تثبَّت' fiili; bir işte bir düşüncede sebat etti, yavaş ve emin davrandı, acele etmedi anlamlarındadır. '..ما نثبّت به فؤادك..'[202] âyetindeki 'تثبيت الفؤاد' yani 'تسكين القلب' anlamındadır.[203] Tesbît (*تثبيت*) ise sağlamlaştırma, bir durumu kuşku kalmayacak şekilde görme anlamındadır.[204] *Müfredât*'ta; sebat (ثبات) kelimesi zeval (زوال) kelimesinin zıddıdır. Savaşta direnen kişi için 'ثَبِيتٌ في الحرب' denilir. 'Güçlendirdim' ise 'ثبَّتُّه' şeklindedir. Son olarak Kur'ân'da, '*Eğer senin imanını güçlendirmemiş olsaydık..*'[205] ve '*Mü'minleri yüreklendirin!*'[206] âyetlerinin de aynı anlama geldiği bildirilir.[207]

---

[201] Enver Bayram, "Hz. Peygamber'in 'Elçilik' Motivasyonunda Uzlet Hayatının ve İlk İnen Ayetlerin Rolü", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi 2017, C. 6, S. 4,* s. 126.

[202] Hûd 11/120.

[203] İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab,* c. 2, s. 20.

[204] Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* s. 1523.

[205] İsrâ 17/74; 'ولو لا ان ثبّتناك..'

[206] Enfâl 8/12; 'فثبّتوا الذين آمنو..'

[207] İsfehânî, *Müfredât,* c. 1, s. 171.

2.2.2.1.1. Muhatabın Görme Duyusuna Hitap Ederek Teskin Eden Âyetler

Hareketin zıddı olan 'سكن' fiili; hareketin durması yani susması anlamına gelir.[208] Bu kökten gelen 'سكَّن' fiilinden mastar 'تسكين' kelimesi de bir şeyin kendisi dışındakileri sakinleştirmesi, her şeyin kendisi ile sakinleşmesi, sükûn bulması anlamındadır.[209] Teskîn (تسكين); yatıştırma, sakinleştirme anlamlarındadır.[210] Bu başlık altındaki âyetleri Tablo 1'de sınıflandırmıştık. Şimdi de âyetlerin tahlilini yapacağız. Buradaki âyetlerde mübhem ifadelerle yani zımnen 'sen' (انت) zamiriyle muhataba seslenilmiştir. İlgili bilgiler bu âyetlerdeki 'sen'in Hz. Muhammed olduğunu göstermektedir. İlk olarak Kalem sûresi 51.-52. âyetleri ele alacağız. "*O inkarcılar Kur'ân'ı işittikleri zaman, seni gözleriyle devirecekmiş gibi bakarlar. Oysa Kur'ân alemler için öğütten başka bir şey değildir*" âyetindeki 'sen' zamiriyle Hz. Muhammed'e hitap edilmiş ve Hz. Muhammed'in konumu desteklenerek tebliğ vazifesi sürecinde yaşadığı zorluklara karşı motive edilmektedir. Mâtürîdi'nin; "Bu âyetlerde kafirlere yönelik olarak Hz. Muhammed'in risâletinin onayı ve nübüvvetinin delili vardır"[211] açıklaması, görüşümüzü teyit etmektedir.

Cesaretlendirme içeren "*Bu, kendisi ile insanları uyarman, inananlara öğüt vermen için sana indirilen bir kitaptır. Artık bu hususta kalbinde bir sıkıntı olmasın*"[212] âyetiyle ilgili müfessirler, mübhem lafzın Hz. Muhammed'e yönelik olduğunu söyler ve tebliğ esnasında vazifeyi hakkıyla yapıp-yapamama noktasında Hz. Muhammed'in gönlünün daraldığından bahsederler.[213]

---

[208] Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, c. 2, s. 261.

[209] İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab,* c. 13, s. 211.

[210] Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* s. 1526.

[211] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 161.

[212] A'râf 7/2.

[213] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 4, s. 353; Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 85-86.

Teskin ile cesaretlendiren "*Sen kesinlikle gönderilmiş peygamberlerden birisin*, '*..ataları uyarılmadığı için gafil kalmış bir topluluğu uyarasın diye..*"[214] âyetlerinde mübhem ifadeler kullanılmıştır. Bu ifadelerin açıklık kazandığı sebebi nüzul bilgisi şöyledir:

> Übey b. Halef el-Cumâhî, Hz. Muhammed'e; "Sen bir peygamber değilsin, Allah bize peygamber göndermedi" dedi ve bu hususta Mekke kafirleri de ona uydu. Allah da hakîm olan yani batıldan korunmuş olan Kur'ân'a yemin ederek şöyle buyurdu: "*Hikmet dolu Kur'ân'a andolsun ki, sen kesinlikle gönderilmiş peygamberlerden birisin,..*"[215]

Sûrenin ilk âyetleri hakkında Zemahşerî de şunları söyler: "İlk âyet; Tayy lehçesine göre 'Ey insan!' anlamındadır. 3. âyetle amaç; sanki '*sen de sâbit bir yol üzere olan sâbit peygamberlerdensin*' diyerek peygamberin ve şeriat olarak getirdiklerinin özelliklerini açıklamaktır. 6. âyetin, 3. âyetle irtibatlı olduğunu ifade ederek, 'seni falancaya gönderdim ki onu uyarasın; çünkü o gafil!' anlamında olduğunu açıklar."[216]

"*Hani rabbin Musa'ya şöyle seslenmişti: O zalimler topluluğuna git..*"[217] âyetindeki emirle kime hitap edildiği zımnen 'sen' zamirinden dolayı mübhemdir. Âyetteki mübhemliği Taberî'nin 'Ey Muhammed!.. hatırla' şeklindeki ifadeleri açıklığa kavuşturmaktadır.[218] Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e hitap ederek Musa'nın (a.s) bulunduğu ortamı ve muhatap kitle açısından bakıldığında köle muamelesi gören bir kavme mensup olarak zalim hükümdarı dine davetle görevlendirilmesi sebebiyle işinin

---

[214] Yâsîn 36/3,6.

[215] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 3, s. 573.

[216] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 4, s. 4.

[217] Şuarâ 26/10.

[218] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 17, s. 552.

kendisinden zor, fakat her şeye rağmen başarılı olduğunu anlatarak onu cesaretlendirmiştir.[219]

"*O putperestler sana vahyettiklerimizden başka şeyleri yalan yere bize yamayasın diye neredeyse seni ayartıp ondan saptıracaklar, işte o zaman seni kendilerine dost sayacaklardı*', '*hatta seni yerinde sağlam tutmasaydık, neredeyse -biraz da olsa- onlara kayacaktın!*', '*ama o zaman sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra bize karşı kendin için hiçbir yardımcı da bulmazdın*"[220] âyetlerinde mübhem ifadeler bulunmaktadır. Mukâtil, Taberî ve Zemahşerî de bu âyetlerin inmesine sebep olarak sayılan birkaç farklı rivayetin tek ortak yanı âyetlerdeki mübhem hitabın Hz. Muhammed'e olduğudur.[221] Bu rivayetler, '*Allah ve resulüne itaat edin!*' buyruğunun mucibince kendisine itaat emredilen ve insanların akıllarının da hatalardan korunmuş olduğuna şahitlik ettiği Hz. Muhammed'e yaraşmayan hatalar isnat etmesi sebebiyle Mâtürîdî tarafından abes ve hayal ürünü olarak ifade edilip, kabul edilmemektedir.[222] Mâtürîdi'nin açıklaması şöyledir: "Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i kafirlerin talep ettikleri şeylerin hepsinden âyetleri ve aklî delilleriyle korudu. 74. âyetin beyân ettiği üzere, Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i sebât ettirerek onların arzularına meylettirmemiştir." Âyette Hz. Muhammed'in onlara meylettiği hakkında bir ifade olmadığını söyleyen Mâtürîdî, mantıklı açıklamalar ile görüşünü delillendirmiştir.[223]

---

[219] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 4, s. 149.

[220] İsrâ 17/73-75.

[221] Ayrıntılı bilgi için bkz; Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 2, s. 542-545; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 15, s. 13-15; Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 683-684.

[222] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 92.

[223] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 91-92.

"*Senin yanında hak yola dönenlerle birlikte, sana buyrulduğu gibi dosdoğru ol! Siz de azıp sapmayın. Allah yaptıklarınızı çok iyi görmektedir*"[224] âyetinde 'sen (انت) ve siz (انتم)' şeklinde iki ayrı mübhem hitap bulunmaktadır. Kur'ân da başvurulan iltifat sanatının,[225] hitabın tekilden çoğula geçişinin örneği olan bu âyetteki mübhem hitap, birinci bölümde Kur'ân'da mübhem kullanım gerekçelerinde yer aldığı üzere, ifadenin beliğ olmasını sağlayan önemli bir etkendir. İbn Kesîr'in açıklamasında mübhemin açıklamasını bulmaktayız: "Allah Teâlâ, Hz. Muhammed ile inanan kullarına istikamet üzere olup sebât etmeyi emrediyor"[226] Bir rivayete göre Kur'ân'ın tamamında Hz. Muhammed'e bu âyetten daha sert ve daha ağır gelen bir âyet nâzil olmamıştır. Bu âyet nâzil olunca Hz. Muhammed; 'Hûd beni ihtiyarlattı!' buyurmuştur.[227] Aynı sûrenin 120. âyeti "..*senin kalbini kuvvetlendireceğimiz.. sana anlatıyoruz. Bunlarda sana*.." aynı şekilde mübhem ifadeler içeriyor. Mâtürîdî'nin açıklamasında bu âyetteki zamirlerle kastedilenin kim olduğunu buluyoruz; "Ey Muhammed! Sana anlattıklarımızın hepsi; yani art arda peygamberlerin haberlerinin anlatılması senin kalbini teskin ederek kuvvetlendirmek içindi."[228]

Bir başka cesaretlendirme içerikli gördüğümüz "..*sana vahyediyoruz.. sen onların yanında değildin*"[229] âyetinde yer alan munfasıl zamir 'sen' (انت) ile kastedilen kim olduğu Taberî'nin açıklamasında yer almaktadır; "Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e hitap ederek '*bu kıssa gayb haberlerindendir'* yani senin şahit olmadığın gözün ile görmediğin Yûsuf (a.s), babası Yâkub (a.s) ve kardeşlerinin haberleridir. Biz '*onu sana vahyediyoruz*'

[224] Hûd 11/112.

[225] Bkz. Suyûtî, *İtkân,* s. 586.

[226] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 4, s. 354.

[227] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 434.

[228] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 201.

[229] Yûsuf 12/102.

yani tarif ediyoruz ki kalbine cesaret verelim ve Allah'ın Zât'ı hakkında kavminden sana isabet eden eziyetlere katlanasın."[230]

"*Gör ki kendi aleyhlerinde nasıl yalan söylediler..*"[231] âyetindeki mübhemlik zımnen 'sen' (انت) zamirindendir. Taberî'nin açıklamasına Hz. Muhammed'e hitaben başlaması, âyetteki mübhem ifadeyle kastın anlaşılmasını sağlamaktadır: "Bak, Ey Muhammed!.."[232] Bu açıklamadan hareketle Allah Teâlâ bu âyette Hz. Muhammed'e, muarızlarının müstakbeldeki hakir hallerini haber vererek, onun konumunu sağlamlaştırmasının yanında kalbine cesaret telkininde bulunmuştur.

"*..onların: -ah keşke dünyaya geri gönderilsek.. dediklerini bir görsen!, ..sen onları bir görsen!.., ..o zalimler ölümün boğucu dalgaları içinde.. onların halini bir görsen!*"[233] âyetlerindeki gizli zamir 'sen' (انت) şeklindeki mübhem lafızları, Mâtürîdî'nin; "Ey Muhammed!.. görseydin, hallerine acırdın ve onların eziyetlerine sebat eder hatta onlara şefkat gösterirdin"[234] ifadeleri açıklamaktadır. Bir önceki âyetin tahlilinde ifade ettiğimiz gibi burada da adeta Hz. Muhammed, hakikat üzere olduğu vurgulanarak cesaretlendirilmektedir.

"*Böyle birine âyetlerimiz okunduğunda sanki kulaklarında ağırlık varmış da onu işitemiyormuş gibi büyüklük taslayarak sırt çevirir. Ona acıklı bir azabı müjdele!*"[235] âyetindeki ilk mübhem *sırt çevirir* ifadesindeki zımnen 'o' (هو) zamiridir. Müfessirlerin açıklamalarında bu kişinin, müşrik Nadr el-Hâris olduğu bilgisine rastlarız. Diğeri ise

[230] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 13, s. 369-370.

[231] En'âm 6/24.

[232] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 193.

[233] En'âm 6/27,30,93.

[234] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 4, s. 52-53.

[235] Lokmân 31/7.

mübhem bir hitap olan *müjdele*! emrindeki zımnen 'sen' (انت) zamiridir. Burada müjdelemeyi yapacak kişi Hz. Muhammed olup[236] dolaylı olarak ona sâbit-kadem telkin edilmektedir.

"*..Sen o zalimleri.. birbirlerine laf atarlarken bir görsen!..*"[237]âyetindeki mübhem ifade ile Hz. Muhammed'e hitap edilmiş[238] ve bu âyetle adeta inkarda direnen bu kimselerin hiçbir koşulda ikna olmayacaklarının beyânı yanında, hak ettikleri azabı gördüklerindeki hallerinin tasviri ile Hz. Muhammed'in tesbîti sağlanmıştır. Aynı sûrenin 51. âyeti de "*Korkuya ve telaşa kapıldıklarında onları bir görsen!..*" tarzında benzer mübhem ifadeyle Hz. Muhammed'e hitap ederek[239] aynı amaca matuftur.

Cesaret telkini olarak gördüğümüz "*Elbette sen öleceksin, onlar da ölecek!*"[240] âyetindeki mübhem ifade olan 'sen' (انت) zamiriyle kastedilenin Hz. Muhammed olduğunu beyân etmek üzere Taberî açıklamasına 'Ey Muhammed!..' diyerek başlamaktadır. Aynı sûrenin 60. âyeti "*Artık kıyamet gününde.. yüzleri kararmış görürsün!..*" tarzında mübhemlik içerir. Bu mübhem ifade Hz. Muhammed'e yönelik bir hitaptır. Dünya hayatında kendisine eziyet edip inkar üzere ölen kimselerin kıyametteki acınacak halleri haber verilerek Hz. Muhammed'in bu gerçekliği kuşku kalmayacak şekilde görmesi sağlanmıştır.[241] Yine Zümer 75. âyette de ".. *görürsün*!" fiilindeki gizli 'sen' (انت) zamiri sebebiyle mübhem vardır ve kasıt Hz. Muhammed'dir.[242]

---

[236] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 3, s. 443.

[237] Sebe 34/31.

[238] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 19, s. 290.

[239] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 19, s. 308.

[240] Zümer 39/30.

[241] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s. 700.

[242] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 20, s. 271.

"..*Sen arzı (ölmüş gibi) kupkuru görürsün; ama üzerine yağmur indirdiğimizde toprak canlanıp kabarır..*"[243] âyetindeki mübhem ifade 'sen' (انت) zamiridir ve bu zamirle kastedilen Hz. Muhammed'dir.[244] Burada Allah Teâlâ, öldükten sonra dirilmeyi yalanlayan inkarcılara karşı yalanladıkları şeye kâdir olduğunu isti'âre yoluyla[245] beyân ederek, Hz. Muhammed'in kalbini tesbît etmekte ve imanını güçlendirmektedir.

"..*Senin onlarla ilgili bir sorumluluğun yok, işte sana.. uyarman için.. böyle Arapça Kur'ân indirdik*"[246] âyetlerin nazmında açıklık vardır; fakat hitabın kastı mübhemdir. Müfessirlerin açıklamalarından hitabın Hz. Muhammed'e yönelik olduğu anlaşılmaktadır.[247] Aynı sûrenin 15. âyeti de "*..sen çağrına devam et ve emrolunduğun gibi doğru çizgini sürdür. Onların arzularına uyma!..*" şeklinde mübhem içerir. Zımnen 'sen' (انت) zamiriyle kastedilen Hz. Muhammed olup her durum ve şartta öğretildiği din üzere, sebat etmesi emredilir.[248] 22.-24. âyetler de "*Zalimlerin yaptıklarından ötürü korkuya kapıldıklarını göreceksin.., halbuki Allah dilese senin kalbini de mühürler..*" tarzında mübhem içerir. Bu âyetlerdeki mübhem ifadeyle kastedilen Hz. Muhammed'dir ve Allah Teâlâ'nın Hz. Muhammed'e sâbit-kadem olması için kalbine sebat verdiği ifade edilmiştir.[249] Son olarak sûrenin 44.-45.-48.-52. âyetleri de "*..göreceksin ..bil ki biz seni onların üzerine bir bekçi olarak göndermedik. Sana düşen, ..hiç şüphe yok ki sen doğru*

[243] Fussilet 41/39.

[244] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 438.

[245] Belâgat ilminde: 'Bir kelime veya terkibin, teşbihe mübalağa ve yorum gücü sağlamak için benzeşme ilgisiyle ve bir karineye dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılmasına isti'âre denilmektedir. Bkz. İskender Pala, İsmail Durmuş, "İsti'âre", *DİA,* c.23, s. 315.

[246] Şûrâ 42/6-7.

[247] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 469.

[248] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 485.

[249] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 3, s. 770.

yolu göstermektesin" şeklinde mübhem ifadeler ihtiva etmektedir. 'Sen' zamiriyle kastedilen kim? sorusunun cevabının Hz. Muhammed olduğunu, Taberî'nin adeti üzere açıklamasına başlarken kullandığı kalıptaki 'يقول تعالى ذكره لنبيه محمد' ifadesinden anlamaktayız.[250] Hz. Muhammed'in muhatapları olan muannit kafirlerin, dünya hayatındaki yaptıklarının karşılığını eksiksiz olarak alacaklarının haberini veren söz konusu âyetler, bu kimselerin zillet hallerinin tasviri ile Hz. Muhammed'i teskin ederken, doğru olanın kendisi olduğu vurgusuyla ona cesaret vermektedirler.

"*Sen .. yol göstermek mi istiyorsun? .. ya seni.. yahut sana.. Sana vahyolunan kitaba sımsıkı sarıl, sen dosdoğru yolun üzerindesin, o kitap sana ve kavmine bir hatırlatmadır; yakında sorgulanacaksınız*"[251] şeklinde mübhem ifadelerin yer aldığı bu âyetlere, durumun farkında olduğunu gösteren ifadesiyle Taberî açıklık kazandırmıştır.[252] Hz. Muhammed'e hitap eden bu âyetlerle Allah Teâlâ, hakikati inkarda ısrar edenlerin durumunu körlük ve sağırlık haliyle eşleştirerek, bu yaptıklarının cezasını mutlaka göreceklerini beyân etmiş ve Hz. Muhammed'e, yapması gerekeni bildirerek içinde bulunduğu mücadelede hakikati temsil bilinciyle sâbit-kararlı olmasını telkin etmiştir.

"*Kendisine Allah'ın âyetleri okunurken işitip de sonra büyüklenerek işitmemişçesine inkarda ısrar eden, her bir günahkar iftiracıya yazıklar olsun! Bu sebeple göreceği ağır azabı ona bildir*"[253] âyetlerindeki mübhem ifadelerden zemmedilen davranışın sahibi olarak yine Nadr b. Hâris adındaki müşrikten söz edilmektedir. 'Bildir!' emrindeki hitap da Hz. Muhammed'edir ve kalbine sebat bahşedilmektedir.[254] Aynı sûresinin "*Seni de bir din yoluna koyduk. Onu izle, bilmeyenlerin arzularına uyma! Onlar*

[250] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 20, s. 531, 536, 543.

[251] Zuhruf 43/40-44.

[252] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 20, s. 600-602.

[253] Câsiye 45/7-8.

[254] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 3, s. 836.

Allah'a karşı sana hiçbir fayda sağlayamazlar.." anlamındaki 18.-19. âyetlerindeki mübhem ifadelerdeki hitap Hz. Muhammed'e yöneliktir.[255] Sûrenin 28. âyeti de "*Bütün toplulukları diz çöküp, boyun eğmiş olarak göreceksin!..*" şeklindeki gizli zamir olan 'sen' (انت) ile Hz. Muhammed kastedilmiş ve Allah Teâlâ, vaadinin gerçekleşeceği teminatını vererek[256] Hz. Muhammed'i teskin etmiştir.

"*..Suçluların onda yazılı olanlardan korkuya kapılarak; 'vay halimize bu nasıl kitapmış! Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın hepsini sayıp dökmüş!' dediklerini görürsün*"[257] âyetinde de benzer mübhem ifadeli âyetlerde olduğu gibi Hz. Muhammed'e hitap edilmiştir.[258]

"*O gün, suçluların -sıra halinde- zincirlere vurulmuş olduklarını göreceksin!*"[259] âyetindeki mübhem ifadeyle kastedilenin benzer âyetlerde olduğu gibi Hz. Muhammed olduğunu düşünüyoruz. Burada Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'in davetine inat ve inkarla karşı duran müşriklerin acı sonlarının tasviriyle Hz. Muhammed'i teskin etmektedir.

"*Gerçek şu ki sen onları dosdoğru bir yola çağırıyorsun*"[260] Burada Hz. Muhammed'e hitap edilerek[261] doğru yolda olduğu bildirilmek suretiyle cesaretlendirilmiştir.

---

[255] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 9, s. 224.

[256] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 9, s. 231.

[257] Kehf 18/49.

[258] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 15, s. 285.

[259] İbrâhim 14/49.

[260] Mü'minûn 23/73.

[261] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 17, s. 91.

"*O günahkarları, rablerinin huzurunda başlarını önlerine eğmiş halde, şöyle derlerken bir görsen..*"[262] âyetindeki mübhem ifadeyi Mâtürîdî 'Ey Muhammed! O hallerini görsen, acırdın!' şeklinde açıklar.[263] Bu âyet, benzer içerikte olan âyetlerdeki, adeta gözler önüne serilen azap sahnesinin son perdesidir. Dünyadaki tüm uyarılara kulak tıkayıp, ahirette vaad olundukları azapla karşılaşınca pişmanlıklarını dile getirerek, '*rabbimiz bizi geri gönder ki rızana uygun işler yapalım, artık kesin olarak inandık!*' demelerinin fayda sağlamayacağı beyân edilmiştir.

"*Sen öğüt vermeye devam et, rabbinin lütfu sayesinde sen asla ne bir kahinsin ne de mecnun*"[264] âyetindeki mübhem ile kastedilen Hz. Muhammed olup Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e sebatla öğüt vermeye devam emrinin yanında, ilahi koruma güvencesi ile kalbine sekînet vermektedir.[265]

"*..O kavmi devrilmiş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün*"[266] âyeti Hz. Muhammed'e hitap etmekte[267] ve daha önceki helak olmuş kavimlerden Âd kavminin helakinin zikri ile sâbit-kadem olmasına destek vermektedir.

2.2.2.1.2. Soru Edatı İle Başlayıp Hz. Muhammed'i Sâbit-Kararlı Kılan Âyetler

Arapçada soru kelimesinin karşılığı olan *istifhâm*; فهم kökünden türetilip استفعال babında bir mastardır. Sözlükte فهم ; kalp ile sezmek, akıl etmek, anlamak anlamlarına gelirken bu kökten türeyen استفهام sözcüğü de ondan kendisine bildirmesini, anlaşılır

[262] Secde 32/12.

[263] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s. 335.

[264] Tûr 52/29.

[265] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 4, s. 412.

[266] Hâkka 69/7.

[267] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 23, s. 215.

kılmasını talep etti, anlamındadır.[268] Bu kalıptaki Tablo 1'de gösterdiğimiz ve *soru edatıyla başlayan* mübhem hitaplar هل اتيك- وما ادريك-أ-سل-أرأيت şeklindeki soru kalıplarıyla başlamaktadırlar.

İlk âyetler, Alak Sûresi 9-11 ve 13. âyetleridir. Bu âyetlerdeki mübhem hitap, *'..gördün mü?'* anlamındaki أرأيت lafzıdır. Yine '*namaz kılan kul*', '*hidayet üzere olan*', '*takvâyı emreden*' şeklindeki mübhem ibarelerle kastedilen, '*gördün mü?*' hitabında olduğu gibi Hz. Muhammed'dir.[269] Bu âyet grubunun sebeb-i nüzulü şöyledir:

> Hz. Muhammed, Mekke'de kendisine namaz emredilince Kâbe avlusunda namaz kılmaya başlamıştı. Bunu duyan Ebû Cehil; 'Muhammed'i Kâbe'de namaz kılarken görürsem ayağımla boynuna basacağım' dedi. Bu söz Hz. Muhammed'e ulaşınca; 'Şayet o bunu yapacak olsaydı, melekler onu yakalarlardı.' buyurdu.[270]

Rivayetten anladığımız şu ki; Hz. Muhammed korkmuyor ve rabbinin emânına teslim olmuş, kendisini engelleyen zorbalar karşısında emrolunduğu başkaldırı eyleminde, büyük bir cesaretlilik örneği sergiliyor. Böylece "Mekke'nin azgın, şımarık, güçlü ve zengin liderine karşı Kur'ân, onun davetini, kulluğunu ve bu iki eylemi sürdürmedeki kararlılığını doğrulamış ve ona destek olmuştur."[271] Bu âyet grubunun sibakı olan 6 ve 7. âyetlerde *'kendisini yeterli gören insan muhakkak haddi aşar'* ifadesi, din üzere *sâbit kadem* olmanın en önemli şartını beyân ederken, söz konusu âyet grubunun siyakı olan '*Allah'ın her şeyi gördüğünü bilmiyor mu o?*' anlamındaki 14. âyet, kalbin sükûna erdirilmesine 'تثبيت القلب' güzel bir örnektir.

---

[268] İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab,* c. 12, s. 459.

[269] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 4, s. 763; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 24, s. 534; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 8, s. 438.

[270] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 4, s. 763; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 24, s. 533.

[271] Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı,* s. 550.

"*Sen bilir misin..?*"[272] âyetinde karşısındaki kişiye soru soran tarzda mübhem bir hitap vardır. 'Sen (انت) zamiriyle kimin kastedildiğinin cevabını sebebi nüzul bilgisinde bulmaktayız:

> Velîd b. Muğîre bir gün Hz. Muhammed'in yanına geldi ve ondan Kur'ân dinledi. Dinlediği âyetlerden etkilenen Velîd'in kalbi yumuşar gibi oldu. Bu durum Ebû Cehil'e bildirilince hemen Velîd'in yanına giderek; 'Ey Amcam, Kureyş sana vermek üzere mal topluyorlar, sen Muhammed'de olanı kabule yönelmişsin' dedi. O da: 'Kureyş biliyor ki içlerinde malı en çok olan benim!' Bunun üzerine Ebû Cehil; 'O zaman Muhammed hakkında öyle bir şey söyle ki kavmin onun söylediklerine inanmadığını, onu sevmediğini bilsin' dedi. Velîd de 'Beni biraz yalnız bırak ki düşüneyim' dedi. Düşündü ve 'Muhammed'in söyledikleri, başkasından alınmış bir sihirdir' dedi.[273]

Bu âyet demetinin müsebbibi olan Velîd b. Muğire'nin, Kur'ân'a karşı inkarcı tutumu sebebiyle hak ettiği uhrevî cezayı beyân eden 26 ilâ 30. âyetler, Kur'ân nazmının özelliklerinden biri olup sözün akışındaki vurgunun değişmesini sağlayan soru-cevap tarzına bir örnektir.[274] Bu âyetler Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğunu inkar eden ve Hz. Muhammed'i sihirbazlık ile itham eden o şahsın hak ettiği azabı bildirirken[275] aynı zamanda Hz. Muhammed için sebat ve cesaret telkini içermektedir. Azabın şiddetini

---

[272] Müddessir 74/27.

[273] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 23, s. 429; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 8, s. 267.

[274] Fırgat Işık, *Kur'ân'ın Hitabî Oluşunun Üslûp Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi -M. İzzet Derveze (v.1984) Örneği-*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 33.

[275] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 312.

haber veren 28 ve 29. âyetler[276] Hz. Muhammed'in o şahıs için vaad edilen azabı kuşkuya yer kalmayacak şekilde görmesini sağlamıştır.

Bir diğer cesaret telkini سلهم "*sor onlara*!" şeklinde başlayan Kalem sûresi 40. âyettir. Bu âyette emrin kime yöneltildiği açık değildir. Mübhemlik gizli 'sen' (انت) zamiri sebebiyledir. Müfessirlerin açıklamalarından kastedilenin Hz. Muhammed olduğu anlaşılmaktadır.[277]

"*Yoksa, sanki sen onlardan bir ücret istiyorsun da bunun ağırlığı altında kalmaktan mı çekiniyorlar?*"[278] sorusuyla Hz. Muhammed'e hitap edilmiş, inkâr edici soru üslûbu ile Mekkeli müşrikler kınanmıştır.[279] Mâtürîdî, 'bu âyetten onların idrak yoksunu olduğu sonucu da çıkar'[280] açıklamasında bulunuyor. İbn Kesîr, âyeti, 'Ey Muhammed! Muhakkak ki sen onları, hiçbir karşılık beklemeksizin, yalnızca karşılığını rabbinden umarak, Allah'a davet ediyorsun; onlar ise cehaletleri, inkar ve inatları sebebiyle senin davet ettiğin şeyi yalanlıyorlar'[281] şeklinde açıklayarak adeta âyetin Hz. Muhammed'i sâbit kadem olmaya davet eden yönüne vurgu yapıyor.

"*Onlara deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor..*"[282] ifadeleriyle Hz. Muhammed'e hitap edilmektedir. Âyette yer alan '*onlara*' ibaresi ile de Hz. Muhammed'e komşu olan Yahûdiler kastedilmektedir.[283] Zemahşerî, bu âyetle; Hz.

---

[276] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 4, s. 496; Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, c. 3, s. 422.

[277] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 153.

[278] Kalem 68/46.

[279] Işık, *Kur'ân'ın Hitabî Oluşunun Üslûp Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi -M. İzzet Derveze (v. 1984) Örneği-*, s. 114.

[280] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 156.

[281] İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 8, s. 200.

[282] A'râf 7/163.

[283] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 10, s. 506.

Muhammed'in Yahûdiler'e, geçmişteki nankörlüklerini, beklemedikleri bir şekilde haber vermesi, Yahûdiler nazarında, konumunun sağlamlaştırdığını bildirir.[284]

"*Şayet sana indirdiklerimizden şüphen varsa, senden önce kitabı okuyanlara sor? Rabbinden sana gelen.. Sakın şüphelenenlerden olma! asla Allah'ın âyetlerini yalan sayanlardan da olma, yoksa hüsrana düşenlerden olursun!*"[285] âyetlerinde zımnen 'sen' zamiriyle hitap edildiği için mübhemlik bulunmaktadır. Bu ifadelerle kimin kastedildiği müfessirlerce açıklanmıştır. Kastın Hz. Muhammed olduğunu söyleyen İbn Kesîr ve Zemahşerî, bu âyetlerin Hz. Muhammed'i *tesbît* yani cesaretlendiren, heyecanlandıran içerikte olduğunu açıklarlar. Şöyle ki: "Bu âyet *faraza* ve *mesela* kabilinden olup, eğer sana bir şüphe isabet edecek yahut da şeytan bir vesvese verecek olursa, yanlarındaki kitapta Kur'ân'ın ve Hz. Muhammed'in peygamberliğinin gerçekliğinin bilgisi yazılı olduğundan Ehli Kitap alimlerine sor; zira onlar seni kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanımaktadırlar. Burada Hz. Muhammed'in şüpheyle nitelendirilmesinden ziyade Ehli Kitap alimlerinin Kur'ân'ın sıhhatini kesin bir şekilde bildikleri vurgulanmak istenmektedir. '*Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan olma!*' yani zaten değilsin de şüphe etmeme ve yalanlamama halini sürdür ve sebat eyle! Yine bu ifadede Hz. Muhammed'in desteklendiği ve korunduğu anlamı da bulunmaktadır. Nitekim bu âyet nâzil olunca Hz. Muhammed; 'Ne şüphe ederim ne de soru sorarım; bilakis Kur'ân'ın hak olduğuna şahidim!' buyurmuştur "[286]

"*O inkarcılardan şu sorunun cevabını iste: Kendilerini yaratmak mı daha zor, yoksa başka yarattıklarımızı mı? Doğrusu sen hayranlık duydun, onlarsa alay*

[284] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 170.

[285] Yûnus 10/94-95.

[286] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 370; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 4, s. 296.

etmektedirler"[287] âyetlerindeki mübhem ile kastedilen Hz. Muhammed'dir. Ona dirilmeyi ve hesabı inkar eden müşriklere; "'*yapışkan çamurdan yaratılan*' insanın mı yoksa karmaşık bir yapıya sahip olan evrenin mi yaratılması zordur?" sorusunun cevabını istemesi emredilerek[288] adeta inkarları karşısında Hz. Muhammed'in kalbine cesaret telkin edilmektedir.

"*Allah kuluna kâfi değil mi? ..seni O'ndan başkasıyla korkutuyor..*"[289] âyetindeki gizli zamir 'sen' (انت) ile kastedilenin Hz. Muhammed olduğunu nüzul sebebiyle ilgili rivayetten öğrenmekteyiz: Mekke kafirlerinin Hz. Muhammed'e; 'İlahlarımızın seni çarpmak suretiyle delirteceğinden korkuyoruz' demeleri üzerine Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e hitap eden ve onu güçlendiren bu âyeti indirmiştir.[290]

"*Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor bakalım, 'Rahman'dan başka tapılacak ilahlar belirlemiş miyiz?* "'[291] âyetindeki mübhem ifadeyle nezâirinde olduğu gibi Hz. Muhammed'e hitap edilmektedir.[292]

"*Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra (buna değil de) hangi habere inanacaklar?*"[293] âyeti inkârî soru formundadır. Hz. Muhammed'e yönelik bir hitap olan bu âyet, ona cesaret vermektedir.[294]

---

[287] Saffât 37/11-12.

[288] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 19, s. 509.

[289] Zümer 39/36.

[290] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 3, s. 678.

[291] Zuhruf 43/45.

[292] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 20, s. 604.

[293] Câsiye 45/6.

[294] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 21, s. 75.

"*Yoksa sen bizim âyetlerimizden olan Ashâb-ı Kehf ve rakīmi mi şaşırtıcı buldun?*"[295] âyetindeki mübhem ifadeyle Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e hitapla varlığının delillerinden küçük bir örneği zikrederek onun imanının güçlenmesini sağlamakta ve aynı zamanda, varlığına delil olan bundan daha hayret verici alametlerin olduğunu hatırlatmaktadır.[296]

"*Senden önce de hiçbir insana ölümsüzlük vermedik*"[297] âyetindeki mübhem ifade 'sen' ile kastedilen Hz. Muhammed'dir.[298] Âyetin devamında "*sen ölürsen onlar ebedi mi kalacaklar?!*" sorusuyla Allah Teâlâ, müşriklerin temelsiz sözlerine[299] inkârî soru ifadeleriyle karşılık vererek, Hz. Muhammed'e kararlılık telkininde bulunmaktadır.

"*Sen onlardan bir karşılık mı istiyorsun ki! (istemezsin çünkü) rabbinin vereceği karşılık daha hayırlıdır..*"[300] âyetindeki mübhem ifade olan 'sen' (انت) zamiriyle Hz. Muhammed'e hitap edilmiştir.[301]

"*Onu kendisi uydurdu diyorlar öyle mi? Hayır!..*"[302] ifadeleri, inkârî soru formatında olup, Hz. Muhammed'e hitap etmektedir. Rabbi katından doğruluk ve hakikat üzere olduğu vurgusuyla Hz. Muhammed'in konumu sağlamlaştırılmaktadır.[303]

---

[295] Kehf 18/9.

[296] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 139.

[297] Enbiyâ 21/34.

[298] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 16, s. 268.

[299] Sûrenin 3 ilâ 5. âyetlerinde yer alan, Kur'ân âyetleri ve Hz. Muhammed hakkındaki söylemleri kastedilmiştir.

[300] Mü'minûn 23/72.

[301] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 17, s. 90.

[302] Secde 32/3.

[303] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 18, s. 590.

"*Yoksa rabbinin hazineleri onların yanında mıdır?*"[304] yine bir istifhâm-i inkârî örneği olup, Hz. Muhammed'e hitap edilmektedir.[305] Aynı sûrenin 40. âyeti de "*Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da..*" tarzında olup 'sen' zamiriyle Hz. Hz. Muhammed kastedilmektedir.[306] Müşriklerin, inkardaki ısrarlarının hiçbir şekilde akıl ile izah edilebilir yanının olmadığının beyânıyla cesaret vermektedir.

"*O büyük olayın ne olduğunu sen nereden bileceksin?*"[307] âyetindeki soruda 'sen' (انت) zamiriyle Hz. Muhammed'e hitap edilmektedir.[308] Kıyametin şiddetine ve azametine işaret edilerek Hz. Muhammed'in tesbîti sağlanmaktadır. Aynı sûrenin 8. âyeti de "*Onlardan geriye kalan bir şey görüyor musun?*" sorusundaki mübhem ifadeyle yine Hz. Muhammed kastedilmektedir.[309] Bu âyet helakin şiddetine atıf ile Hz. Muhammed'in kalbine sebat telkini içerir.

2.2.2.2. Sakındırma İçerikli Âyetler

Tablo 1'de tasnif ettiğimiz, burada tahliline geçeceğimiz bu gruptaki mübhem hitaplı âyetler *hayır, asla, sakın!* anlamlarında لا ve كلا gibi olumsuzluk edatları ya da olumsuz anlamdaki emirlerle başlamaktadır.

Bu grubun ilk âyeti Alak 19 olup "*Sakın onun isteğine uyma! Secdeye kapan ve Allah'a yakınlaş*" şeklinde emir formuyla oluşmuştur. Burada daha önce benzerlerinin geçtiği gibi iki mübhem ifade vardır. Her ikisinin beyânı da sebebi nüzul bilgisinde bulunmaktadır: "Ebu Cehil, Hz. Muhammed'i Kâbe'de namaz kılarken gördüğünde

[304] Tûr 52/37.

[305] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 21, s. 597.

[306] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 21, s. 599.

[307] Hâkka 69/3.

[308] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 23, s. 207.

[309] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 23, s. 215.

boynuna basıp yüzünü toprağa sürteceğine dair Lât ve Uzza adına yemin etmiş. Hz. Muhammed'i namaz kılarken gördüğünde yeminini yerine getirmek üzere ona yaklaşmıştır.."[310] Hitabın kime olduğunun cevabıyla iktifa ederek Mâtürîdî'nin de şu yorumuna yer verelim: '*Sakın o kafire uyma*! Emrin muhatabı ölene kadar o kişiye uymadı ve bu da onun peygamberliğinin ispatı olmuştur. '*Secde et ve yakınlaş*' anlamındaki kısım için de iki ihtimale yer veren Mâtürîdî' nin söylediği ikinci ihtimal şu şekildedir; *'Secde et!'* ile Hz. Muhammed'e hitap edilmiş ve namaz kılması emredilmiştir. *'Yakınlaş!'* ibaresiyle de Ebu Cehil'e hitap edilerek -tehdit üslûbuyla- 'Hz. Muhammed'e yakınlaş da bir gör!' denilmiş olabilir. Ebu Cehil, Hz. Muhammed'e namaz kıldığı esnada tuzak kurmaya kastetmişti. Allah da bu ibare ile onu tehdit etmiştir.'[311]

"*Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma!*"[312] âyetindeki emri, Hz. Muhammed üzerine alınmamıştır. Âyeti, yapısı gereği/olumsuzluk edatı ile başlaması ve bir eylemden sakındırma anlamı taşıması sebebiyle bu başlık altında incelemeyi uygun gördük. Yukarıda da belirttiğimiz gibi her ne kadar zahirde öyle olsa da bu hitabî emrin muhatabı Hz. Muhammed olamaz. Bizi bu düşünceye sevk eden âmil Mâtürîdi'nin şu yorumudur:

> Taberî de yer alan rivayete göre âyetin anlamı "*Amelini çok görerek bunu rabbine karşı sayıp dökme*"[313] şeklinde ise zikredilen her ne kadar Hz. Muhammed olsa da hitapla kastedilen Hz. Muhammed'in dışındakilerdir. Çünkü Hz. Muhammed'in Allah için yaptığı amelini çok görerek, tek tek sayıp dökmesi düşünülemez. Sebebine gelince böyle bir davranışı ufacık bir iyilikle diğerlerinden ayrılan avamdan bir kimsenin bile yapması düşünülemezken Hz. Muhammed'in yapması

[310] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 24, s. 538; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c. 10, s. 3450; Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 5, s. 653.

[311] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, c. 10, s. 581.

[312] Müddessir 74/6.

[313] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 23, s. 415.

nasıl düşünülsün! Allah'ın, Hucûrât 17'de[314] buyurduğu gibi yapılan iyiliği tek tek sayıp dökmek münafıkların fiillerindendir[315]

Bir başka sakındırma içeriği olan "*..Boyun eğme-itaat etme!*"[316] emrinin kime yönelik olduğu mübhem olup sebebi nüzul bilgisinde cevabı yer almaktadır:

> Mekke müşrikleri Hz. Muhammed'i onun da atalarının dini olan, kendi taptıklarına ibadete davet ediyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, tevhid inancını '*yalanlayanlara boyun eğme!*' diyerek, Hz. Muhammed'e dininde sebat etmesini emretti. İstiyorlar ki sen dininden taviz verip, onlarda kendi dinlerinden taviz vermek suretiyle bir müddet onların ilahlarına tapılsın. Ardından bir müddet de Allah'a tapılsın. Sonra Allah, dinini yalanlayan, çok yemin eden, aşağılık ve günahkar kimse olan Velid b. Muğire hakkında nâzil olan '*Çok yemin eden, aşağılık kimseye asla boyun eğme!*' âyetini indirdi.[317]

Muhatabı kesin bir dille sakındıran "*O halde sakın yetime kötülük ve haksızlık etme! El açıp isteyeni de sakın boş çevirme! Rabbinin lütuflarını şükranla an.*"[318] âyetlerindeki mübhem hitap Hz. Muhammed'e yönelik olup nehyetme anlamında değil; onlara iyilikte bulunma ve onlara vermeyi emretme anlamındadır."[319] Söz konusu âyetler Mâtürîdi'nin ifade ettiği gibi aynı sûrenin 6-7 ve 8. âyetleri ile irtibatlı olarak şu anlamdadır:

> Sen de bir zamanlar yetim, fakir ve ihtiyaç halindeydin. Fakirliğin, muhtaç olmanın ve çetin hallerin nasıl olduğunu yaşayarak öğrendin. İşte bu sebepten

---

[314] ' يمنون عليك ان اسلموا قل لا تمنوا عليَّ اسلامكم .. '

[315] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 302.

[316] Kalem 68/8-10.

[317] Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 3, s. 392.

[318] Duhâ 93/9-11.

[319] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 562.

sakın yetimi kovma, hakkını engelleme; fakiri, isteyen kişiyi azarlama, az da olsa bir şeyler ver, verecek bir şeyin yoksa güzel söz söyle! Ve insanlara Allah'ın sana en büyük lütfu olan Kur'ân-ı Kerim'i anlat![320]

Mübhem bir ifadeyle sakındıran "*O halde bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka arzusu olmayan kişilerden sen de yüz çevir!*"[321] âyetindeki emirle Hz. Muhammed'e hitap edilerek söz konusu kişilerden uzak durması istenmektedir.[322] Sakındırma anlamı taşıyan bu âyete Mâtürîdi'nin yorumu şu şekildedir: "Bu emir iki anlama gelebilir. İlki; onların yaptıklarına ve eziyetlerine sakın karşılık verme! İkincisi; onların imanından ümidi kes! Sakın onlarla meşgul olma; çünkü onlar hiçbir zaman iman etmeyecekler."[323]

"*Öyleyse artık inkarcılara boyun eğme, bu Kur'ân ile onlara karşı bütün gücünle mücadeleni sürdür*"[324] emirlerindeki zımnen 'sen' (انت) zamirinin kastıyla beraber Taberî âyeti bir öncesiyle irtibatlandırarak şöyle yorumlamıştır: "Ey Muhammed! Dileseydik her kasabaya bir uyarıcı gönderirdik de senin yükünü hafifletirdik; fakat biz bütün kasabaları uyarma görevini senin omuzlarına yükledik ki sabretmen karşılığında sana katımızdan yüksek makam ve ikramlarda bulunalım. Öyleyse müşriklerin, kendi ilahlarına itaat etme çağrılarına sakın uyma! Aksi halde sana ölümün de hayatın da sıkıntısını tattırırız. Sen bu Kur'ân ile onlara karşı büyük bir mücadele göster."[325]

---

[320] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 562-563.

[321] Necm 53/29.

[322] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 22, s. 58; Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 3, s. 292; Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 4, s. 424; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 7, s. 459.

[323] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 9, s. 428.

[324] Furkân 25/52.

[325] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 17, s. 470.

Sakındırma içerikli olarak gördüğümüz "*Kötü işleri hoşuna gidip de onları güzel bulan kimse (ile böyle olmayan) bir mi?.. O halde onlar için üzülerek kendini helak etme!*" âyetinde birden fazla mübhem ifade yer almaktadır. Çalışmanın yalnızca hitap yönü olanlarla ilgili olmasından dolayı diğerlerini dikkate almamaktayız. Zımnen 'sen' (انت) zamirindeki mübhem ifadenin hitabî yönü bulunmakta olup kastedilen, müfessirlerin açıklamalarına göre Hz. Muhammed'dir. Zemahşerî; "Allah Teâlâ, inkarda ısrar edenleri yardımsız, kendi halleri ile baş başa bıraktığında peygambere düşen Allah'ın bu sünnetine tâbi olmak, o kimselerin durumlarını önemsemeyip, onlar için üzülmemektir."[326] ifadeleriyle âyeti açıklamıştır. Tefsîrlerde yer alan açıklamalardan hareketle bu âyetle Hz. Muhammed, her ne kadar rikkat-i kalp olmasından dolayı bu durumdan ötürü müteessir olsa da Allah'ın emri gereğince aklını ve kalbini bu kimseler ile meşgul etmekten sakındırılmaktadır; zira âyetin son kısmındaki '*..Allah onların yaptıklarını elbette biliyor*' ifadesi peygamber dahi olsa insanın sınırına işaret etmek suretiyle bu durumun onun gücünü aşan nokta olduğunu net bir şekilde bildirmektedir.

Başka bir sakındırma içeren "*Öyle ise onlar hakkında acele etme!..*"[327] âyetindeki mübhem ifadeyle, Mâtürîdî'nin açıklamasında beyan ettiği üzere Hz. Muhammed'e hitap edilmektedir: 'Ey Muhammed! Onların sana karşı yaptıkları eziyetlere karşılık verme, onları cezalandırma! Onların aldıkları nefes sayılıdır ve yakında tükenip ecelleri gelecek.'[328]

Bir diğer sakındırma içerikli gördüğümüz "*Sana vahyi tamamlanmadan Kur'ân'ı okumada aceleci davranma ve 'Rabbim ilmimi artır!' de*"[329] âyetindeki mübhem hitapla

[326] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 599.

[327] Meryem 19/84.

[328] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 259-26

[329] Tâ-Hâ 20/114.

kastedilen Hz. Muhammed'dir. Rivayetlerden anladığımıza göre vahyi Cebrail ile birlikte, unutma endişesiyle okuduğu yönündeki rivayetlerden hareketle böyle yapmaktan sakındırılmaktadır. Mâtürîdî, âyetin '..Kur'ân'ı okumada aceleci davranma!' şeklindeki beyânı Hz. Muhammed'in Cebrail (a.s) ile birlikte okuduğu sabit olduğunda geçerli olacağını, âyetteki sakındırmanın Hz. Muhammed'in söz konusu hareketleri yapmaksızın da vâki olmasının mümkün olduğunu söyler. Zira yapmadığı halde bazı fiilleri yapmaktan sakındırılmıştır, diyerek gerekçelendirir.[330]

"*Sakın kendilerini sınamak için onların bir kesimini yararlandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine göz dikme! Rabbinin sana verdiği nimetler daha hayırlı ve daha kalıcıdır*"[331] âyetinde mübhem ifade 'sen' (انت) zamiriyle hitap edilen şahıs kesin bir dille sakındırılmaktadır. Âyetin iniş nedeni ile merbut rivayetten ve tefsîrlerdeki "Ey Muhammed!.." şeklinde başlayan açıklamalardan kastedilen şahsın Hz. Muhammed olduğunu anlıyoruz.[332]

Sakındırma içeren "*O halde sakın Allah ile birlikte başka tanrıya kulluk edip, yalvarma, sonra cezaya çarptırılanlardan olursun!*"[333] âyetinin nazmında açıklık fakat muhatabın kim olduğunda mübhemlik vardır. Müfessirlerin açıklamaları bu durumu beyân etmektedir: Semerkandî; bu âyet Hz. Muhammed'e, atalarının dinine davet

[330] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 314.

[331] Tâ-Hâ 20/131.

[332] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 16, s. 214.

[333] Şuarâ 26/213.

edildiğinde, Allah Teâlâ'nın, kendisine lütuf[334] barındıran bu sakındırması ile nasıl karşılık vermesi gerektiğini açıklıyor.[335]

Sakındırma formatında olan "*Bu kitabın sana vahyolunacağını ummazdın; ama o rabbinden bir rahmet olarak geldi. Öyleyse asla inkarcılara destek verme! Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra artık onlar seni bunların gereğini yapmaktan alıkoymasınlar. İnsanları rabbine çağır ve sakın müşriklerden olma! Allah ile birlikte başka bir tanrıya yalvarma!..*"[336] tarzındaki mübhem hitaplı bu âyetleri burada incelemeyi uygun gördük. Âyetlerdeki mübhem lafız olan 'sen' zamiriyle kastedilenin Hz. Muhammed olduğu müfessirlerin açıklamalarından anlaşılmaktadır. Zemahşeri âyetlerin açıklamasında; " '*kafirlere arka çıkma..*' ve benzeri durumların yasaklanması, Hz. Muhammed'i görevinde motive ederek heyecan ve coşku vermek amacıyladır, yoksa Hz. Muhammed'in kafirlere yardım ettiği söz konusu değildir."[337]

Sakındırma içerikli gördüğümüz "*Allah'tan başka tanrı tanıma; sonra kınanmış ve yalnızlığa terkedilmiş olarak kalırsın*"[338] âyetinde zımnen 'sen' (انت) zamiri sebebiyle mübhem bir ifade vardır. Mâtürîdî, âyet hakkında şunları söyleyerek mübhemi beyân etmektedir; "Kendisinde ismet sıfatının olduğunda şüphe bulunmayan Hz. Muhammed'e hitap eden bu âyette, böylesi bir yasağın varlığı imkansız değildir. Çünkü nezdindeki değeri ne kadar büyük, konumu ne kadar yüksek olursa olsun hiç kimsenin dinde Allah

[334] Sözü edilen lütufun, Hz. Muhammed'in dışındaki mükellefler için olduğu bildirilmektedir. Allah bu hitabı ile Hz. Muhammed'e seslenirken, onun böyle bir eylemde bulunmayacağını pek tabii bilmektedir; lakin muradı, Hz. Muhammed'in ihlasının ziyadesi için onu harekete geçirmektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 339.

[335] Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 2, s. 485.

[336] Kasas 28/86-88.

[337] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 436-437.

[338] İsrâ 17/22.

katında bir ayrıcalığı yoktur. Bunu herkes bilmelidir."[339] Aynı sûrenin 36. âyeti; "*Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme!..*" emrinde zımnen 'sen' (انت) zamiriyle mübhemlik bulunmaktadır. İncelemeye aldığımız bu âyette yer alan mübhem hitap ile kastedilenin Hz. Muhammed olduğunu söyleyen müfessire rastlayamadık. Şüphesiz Kur'ân'ın ilk muhatabı Hz. Muhammed'dir; lakin bu âyet için söylenebilecek en doğru söz mana açısından hitabın genel olduğudur. Zaten bu durum bağlama bakıldığında, sûrenin 22. âyeti itibari ile süregelen dinî ve ahlâkî bir dizi emirlerdeki hitabın bazen çoğul bazen de tekil olarak gelmesinden rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Mâtürîdî, hangi anlamda olursa olsun bu beyanda bilgisine vâkıf olunmayan konuda söz söylemekten bir sakındırma vardır."[340] Mukâtil de "Şirki gerektiren şeyler söyleme! Allah'ın bir ortağı olduğuna dair senin bir bilgin yok. Sonra onları sakındırmak üzere şöyle buyuruyor. '*..doğrusu kulak, göz ve kalp bunların her biri şirkten mes'ûldür.*'"[341] Açıklamadan anlaşıldığı üzere Mukâtil'e göre âyetteki mübhem hitap ile kastın, müşrikler olduğudur. "*Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma! Ne yeri yarabilir ne de dağlarla boy ölçüşebilirsin*" şeklindeki aynı sûrenin 37. âyetindeki hitap, içerikteki *büyüklük taslama, kibir* gibi özellikleri barındıran kimselere yönelik olup, genel özelliktedir.

Mübhem hitapla sakındırma içeren "*Sakın ola ki onlardan bazı gruplara verdiğimiz geçici dünya nimetine göz dikmeyesin! Onlardan yana üzülme, müminlere karşı da alçak gönüllü ol*"[342] âyetini Mâtürîdî şöyle yorumlamakta ve mübhemi de beyân etmektedir: "Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e bu âyetle, kafirlere dünya hayatında verilen, görünüşte

[339] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 25.

[340] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 46.

[341] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 2, s. 530-531.

[342] Hicr 15/88.

zenginlik olarak algılanan; lakin hakikatte imtihan için olan nimetlere, onların baktığı gibi bakmayı yasaklayarak, ibret nazarı ile bakmayı emretmektedir."[343]

Başka bir sakındırma içeren "*Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar kendilerinden uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma*"[344] âyetindeki mübhem hitapla Hz. Muhammed'e hitap edilmekte ve bahsedilen insanlarla oturmak yasaklanarak onlara tebliğ emredilmemektedir.[345] Aynı sûrenin 70. âyeti; "*Dünya hayatının aldattığı.. bir tarafa bırak! Yaptıkları sebebiyle hiç kimsenin bir felaket yaşamaması için Kur'ân ile nasihat et*!" tarzında birden fazla mübhem içerir. Zemahşerî'nin hitaptaki mübhemle kastedilenin kim olduğunu söyleyen açıklaması şöyledir: "Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e hitap ederek, '*onları bırak!*' yani onlardan yüz çevir, yalanlamalarına ve alay etmelerine aldırış etme, kalbini onlarla meşgul etme. Kur'ân ile öğüt vermeye devam et ki kimse hüsrana uğramasın."[346] Sûrenin 116. âyeti de "*Yeryüzünde bulunanların çoğu, kendilerine uyarsan, seni Allah yolundan saptırırlar. Çünkü onlar zandan başka bir şeye tâbi olmuyorlar ve temelsiz bir tahminden başka bir şeye dayanmıyorlar*" şeklinde munfasıl zamirden kaynaklı mübhem bir hitaptır. Hitabın Hz. Muhammed'e yönelik olduğunu müfessirlerin açıklamalarından anlıyoruz: "Ey Muhammed, Allah'a putları denk tutan o kimseler, seni Allah'ın dışında taptıkları o putlar adına kestikleri kurban etinden yemen için davet ettiklerinde sakın onlara itaat etme!"[347]

[343] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 463.

[344] Enʿâm 6/68

[345] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 4, s. 119.

[346] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 35.

[347] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 509.

"*Rabbinin kitabından sana vahyedileni oku!..*"[348] emrindeki mübhem hitap; Mukâtil'in açıklamasına göre Hz. Muhammed'dir ve kendisine vahyedilenden fazlasını yahut da azını söylemekten sakındırılmaktadır.[349]

Kesin bir dille sakındırma içerdiği görülen "*Sakın, Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma!.. Allah'ın peygamberlerine verdiği sözden sakın cayacağını sanma!*"[350] mübhem ifade olan gizli 'sen' (انت) zamiriyle bu âyet Hz. Muhammed'e yönelik bir hitaptır. Hz. Muhammed, '*Allah'ı habersiz ve sözünden cayan sanma*'dığı halde yine de böyle söylenmiştir; çünkü ismet sıfatı imtihandan geçmeye mani değildir ve imtihanda tembihlemek ya da yasaklamakla olur.[351]

2.2.2.3. Teselli İçerikli Âyetler

Teselli kelimesinin kökü; سلى dir. سَلِيَ فلان عن فلان biri tarafından avutuldu, ona unutturdu anlamlarına gelmektedir.[352] Yine aynı kökten türeyen ve Kur'ân'da üç yerde geçen[353] سلوي kelimesine; bıldırcına benzeyen bir kuş[354] ve Kur'ân'ın dışında, Araplarca kullanılan bal[355] anlamları da verilmektedir. *Selvâ*, çölde İsrâiloğullarının açlık ve çaresizlik endişesi içinde bulundukları bir durumda imdatlarına yetişip onları rahatlatmış ve teselli etmiştir. Yine selvanın bal anlamında kullanılma sebebini tadının güzel olması ve zahmetsiz bir şekilde yenilerek insanı rahatsız etmeden doyurma hissi vermesi de bir

[348] Kehf 18/27.

[349] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 2, s. 582.

[350] İbrâhim 14/42,47.

[351] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 407.

[352] Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l'Ayn,* c. 2, s. 271.

[353] Bakara 2/57; A'râf 7/160; Tâ-Hâ 20/80.

[354] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 1, s. 704.

[355] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* c. 14, s. 396.

anlamda teselli olarak değerlendirilmiştir.[356] "Kuş ya da bal anlamlarının her ikisi de insanın aklına başka yiyecekleri getirmemesi, tesellinin sıkıntı ve üzüntü karşısındaki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Teselli, insanın bütün üzüntü ve sıkıntısını giderir. Tesellinin, değer verilen bir kimse tarafından yapıldığında tesiri daha güçlü olur."[357] Türkçe de *teselli etmek* veya *bulmak* şeklinde kullanılan *teselli* kelimesinin anlamı; acı bir olayı unutturmaya çalışma, avuntu, avunçtur.[358]

2.2.2.3.1. Tezkiye Ederek Teselli Veren Âyetler

Tezkiye; 'artmak, büyümek' anlamlarındaki زكا fiilinin تفعيل babındaki masdarı olup, 'artırma, temizleme, arıtma' anlamlarındadır[359] Terim olarak; nefis, kalp ve ruhun manevi kirlerden temizlenmesi anlamında kullanılan tezkiyeyle ilgili Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın insanı hem dünya hayatında hem de ahiret hayatında tezkiye etmesinden bahsetmektedir. Yine Kur'ân'da ilgili sözcüğün mana alanına peygamberin de insanları arındırması durumunun girdiğini görmekteyiz.[360] Bu kelimeyi kullanma amacımız Allah Teâlâ'nın müşriklerin hakaret, yakıştırma ve iftiraları karşısında Hz. Muhammed'i temize çıkarması, her türlü çirkinlikten arındırmasına dikkat çekmek içindir. Tablo 1'de gösterdiğimiz mübhem ifadelerin yer aldığı *tezkiye ederek teselli eden* hitapları burada inceleyeceğiz.

---

[356] Yahya Yıldırım, *Kur'ân'da Mü'min ve Müslümanların Tesellisi,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 7.

[357] Halil Aldemir, *Kur'ân'da Hz. Peygamber'e Yönelik Teselliler,* Kitabî Yay., İstanbul, 2010, s. 60.

[358] İsmail Parlatır vd., *TDK Sözlüğü*, "Teselli" Mad., TDK Yay., Ankara 1998, c. 2, s. 2203

[359] İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab,* c. 14, s. 287.

[360] Ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Bayram, "Kur'ân'a Göre Tezkiyenin İmkanı", *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi,* 2017, C. 10, S. 54, s. 981.

İlk olarak Tekvîr 22.-24. âyetlerini ele alacağız. Bu âyetlerdeki mübhem ifadeler benzerine az rastladığımız 'o' (هو) zamiridir. Sebebi nüzul bilgisi ve müfessirlerin açıklamaları, hitabın müşriklere olup mübhem ifadelerle kastedilenin de Hz. Muhammed olduğunu söyler. Mekke kafirlerinin, 'Muhammed bir delidir' şeklindeki çirkin ithamlarına, '*arkadaşınız..*' yani bunca zamandır birlikte yaşadığınız, sizin içinizden biri olup, çok iyi tanıdığınız '*kişi (Muhammed) kesinlikle deli değildir*' beyânıyla karşılık verildiğini söyleyebiliriz.[361] İbn Kesîr, 22. âyet olan '*Arkadaşınız Muhammed deli değildir*' kavlinin Hz. Muhammed için müjde olduğu dolayısıyla Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed'i bu âyet ile temize çıkardığını bildirir.[362] '*O gaybe ait bilgileri sizden esirgemez*' âyeti de "Hz. Muhammed'in ilahi vahyi insanlara duyurma, öğretme hususunda cimri davranmadığını, Allah'ın mesajlarını en mükemmel bir şekilde insanlara tebliğ etmek için her türlü eziyetlere katlandığını göstermektedir."[363]

Bir sonraki teselli içeren "*Onların sözleri seni üzmesin..*"[364] âyetindeki mübhem ifade olan 'sen' (انت) zamiriyle kastedilen müfessirlerin açıklamalarına göre Hz. Muhammed'dir. Şöyle ki "Ey Muhammed! Kavminden Allah'a ortak koşup, sana da şiirden başka bir şey getirmeyen şair olduğunu söyleyen o kimselerin sözleri seni mahzun etmesin; zira onlar ancak Allah'ın âyetlerini yalanlayıp, senin peygamberliğini bilerek inkardan başka bir şey yapmazlar. Biz biliyoruz ki; senin getirdiğin şiir değil ve şüphesiz sen yalancı da değilsin ve senin onları davet ettiğin hakikati gizlediklerinin de kendi inkarlarını ilan ettiklerinin de farkındayız."[365]

[361] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 4, s. 604; Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 436.

[362] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 8, s. 339.

[363] Hayrettin Karaman vd. , *Kur'an Yolu,* c. 5, s. 566.

[364] Yâsîn 36/76.

[365] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 19, s. 485.

Bir başka tezkiye ile teselli veren "*Gör işte, senin hakkında ne tür yakıştırmalar da bulundular..*"[366] hitabındaki zımnen 'sen'in (انت) kim olduğunu İbn Kesîr ve diğer bazı müfessirler: 'Ey Muhammed! Sana büyücü, büyülenmiş, deli, şair, yalancı diyerek iftira attılar'[367] şeklinde açıklamışlardır. Şüphesiz hakikat böyle değildir; onların bu halleri ancak haddi aşmışlığın ve yoldan çıkmışlığın bir göstergesidir. Aynı sûrenin 41-42. âyetleri "*Onlar ne zaman seni görseler, "Bu mu Allah'ın resul olarak gönderdiği adam!" diyerek mutlaka seninle alay ederler. "Eğer tanrılarımıza kararlılıkla bağlı kalmasaydık neredeyse bizi onlardan koparacaktı" derler..*" şeklinde mübhem ifadeler içermektedir. Zemahşerî âyetlerde yer alan mübhem ifadelerden birinin Ebu Cehil olduğu bilgisini şu açıklamaların ardından vermektedir: " '*..neredeyse bizi yolumuzdan saptıracaktı..*' sözünün sahibinin 'ancak sapık birinin saptırabileceği' gerçeğinden hareketle Hz. Muhammed'e sapıklık nispet ettiği açıktır.[368] Takip eden 43. âyette "*Bayağı arzularını tanrılaştıran kişiyi gördün mü? Şimdi sen bu adamı da doğru yola getirmekle yükümlü olabilir misin?*" sorusuna muhatap olanın kim olduğu mübhemdir. 'Kim?' sorusunun cevabını müfessirlerin açıklamalarından alıyoruz. "Ey Muhammed! Onların yaptıklarından sen sorulacak değilsin, sen onları doğru yola getiremezsin, hevasından başka tanrı kabul etmeyen kişi için de sen zorba değilsin."[369] Diğer mübheme dair de müfessirlerin açıklamalarında şu bilgileri buluyoruz; "Cahiliye döneminde bir adam, bir taşa taparken bundan daha güzelini gördüğünde ilkini terk edip diğerine tapardı."[370]

---

[366] Furkân 25/9.

[367] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 6, s. 95; Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 3, s. 227-228; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 17, s. 404-405; Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 2, s. 454.

[368] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 281.

[369] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s. 29.

[370] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 17, s. 459; Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s. 28; Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 2, s. 462; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 6, s. 113.

Mukâtil ve Zemahşerî de âyette sözü edilen şahsın Hâris b. Kays es-Sehmî olduğunu söylemişlerdir.[371] Son olarak 44. âyet "*Yoksa sen, onların büyük çoğunluğunun gerçekten senin davetine kulak verdiklerini yahut doğru dürüst düşündüklerini mi sanıyorsun? Aksine onlar başka değil, bir hayvan sürüsü gibidirler hatta tuttukları yol bakımından daha da sapkındırlar*' beyânıyla Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i teselli ederek rahatlatmaktadır.

Başka bir teselli içerikli gördüğümüz "*Biz Kur'ân'ı sana mutsuz olasın diye indirmedik*"[372] âyetindeki mübhem ifade 'sana' (كَ..) lafzıyla kastedilenin Hz. Muhammed olduğunu sebeb-i nüzul bilgisinden öğrenmekteyiz:

> Ebu Cehil, Velîd b. Muğîre, Nadr b. Hâris ve Mut'am b. Adî Hz. Muhammed'e şöyle dediler: 'Sen atalarının dinini terk ettiğin için zorluk çekiyorsun. O halde bize senin ilahın ile başka ilah olmadığına açık bir delil getir.' Hz. Muhammed, onlara cevaben: 'Hayır, ben alemlere rahmet olmak üzere gönderildim' dedi. Onlarda hayır, sen zorluk ve sıkıntı içindesin, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu sûrenin ilk iki âyetini indirdi.[373]

Rivayetten anlaşıldığı üzere Hz. Muhammed, bir grup müşriğin çirkin sözleri sebebiyle müteessir olmuş, Allah Teâlâ da peygamberini bu âyetlerle teselli etmiştir.

Başka bir teselli veren "*İman etmiyorlar diye neredeyse kendini helak edeceksin!*' âyetindeki mübhem ifade zımnen 'sen' (انت) zamirinden maksud Hz. Muhammed'dir; "Ey Muhammed! Kavminin iman etmeyip, onlara getirdiğin şeyi tasdik etmiyorlar diye neredeyse kendini öldürüp, helak edeceksin!"[374] Âyet ile ilgili açıklamalardan anlaşılan;

---

[371] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 3, s. 235; Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 282.

[372] Tâ-Hâ 20/2.

[373] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 3, s. 20.

[374] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 17, s. 543.

Hz. Muhammed, kavminin yalanlamaları karşısında ve kendilerine zulmederek, azabı hak etme hususunda ısrarcı olmalarından ötürü hayli üzüntü duymaktadır. Allah Teâlâ, peygamberini, üzüntüsünü gördüğünün beyânı olan bu âyetle, teselli etmektedir.[375]

"*Onlara İbrahim'in öyküsünü de anlat*"[376] âyetindeki hitapta mübhemlik vardır. Müfessirler durumun farkında olup mübhemi açıklayan 'Ey Muhammed! Müşrik kavmine anlat..' ifadelerini kullanmaktadırlar.[377] Kıssada, tevhid akidesini duyurmak için kendi yurdundan hicret eden İbrahim'in (a.s) Filistin, Mısır ve Hicaz'da yaşadığı zorluklar ve şirke karşı verdiği çabalar bahsedilerek, Hz. Muhammed teselli edilmektedir.[378]

Başka bir teselli içeren "*Sen de onların yüzünden üzülme, tuzak kurmalarından dolayı da canını sıkma!*"[379] âyetindeki mübhem hitapla kastedilen Hz. Muhammed'dir. Zemahşerî, "Ey Muhammed! *Onlar yüzünden üzülme!* Çünkü sana uymadılar ve Müslüman olmadıkları için kurtuluşa eremediler. Bir diğer mübhem olan 'onlar'la (هم) kastedilen Kureyş'tir. Sana kurdukları tuzaklardan dolayı göğsün de daralmasın! Aldırma; çünkü Allah seni insanlardan koruyacaktır."[380] Aynı sûrenin 79-81. âyetleri; "*O halde sen Allah'a güvenip, dayan. Çünkü sen apaçık hakikat üzeresin. Bil ki sen ölülere işittiremezsin, arkalarını dönüp giderlerken sağırlara da çağrıyı duyuramazsın. Sen körleri yanlış yoldan doğruya yönlendiremezsin. Sen ancak âyetlerimize inanıp teslim*

[375] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 4, s. 144.

[376] Şuarâ 26/69.

[377] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 17, s. 589.

[378] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 4, s. 157.

[379] Neml 27/70.

[380] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 381.

olanlara duyurabilirsin' tarzında mübhem ifadelerle hitap etmektedir. Taberî hitabın kastını beyân etmek üzere açıklamalarına 'Ey Muhammed!..' şeklinde başlar.[381]

Teselli içerikli gördüğümüz "*Kuşkusuz sen istediğini hidayete erdiremezsin*.."[382] âyetindeki mübhem hitabın kim olduğunu sebebi nüzul bilgisinden öğrenmekteyiz:

> Hz. Muhammed, çok sevdiği amcası Ebû Tâlib'in vefat anında yanına gelerek: 'Ey amcacığım, kelime-i tevhidi ikrar et ki kıyamet günü lehine şahitlik edebileyim!' dedi. Bunun üzerine Ebû Tâlib: 'Şayet Kureyş beni ayıplayacak olmasaydı, bu sözü söylemekle senin gözünü aydın ederdim' dedi ve Allah bu âyeti inzal buyurdu. [383]

Rivayetten anlaşıldığı üzere, Hz. Muhammed, çok arzulamasına rağmen amcasının İslam oluşuna şahit olamıyor ve bundan dolayı bir hayli üzülüyor. İşte Allah Teâlâ'da bu âyetiyle peygamberini teselli ediyor.

"*Rabbin rızkı dilediğine bol bol verir de kısar da..*"[384] âyetindeki mübhem hitap Hz. Muhammed'e yöneliktir. Zemahşerî; "Bu hitapla Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i, içinde bulunduğu geçim darlığı sebebiyle teselli etmektedir."[385] Aynı sûrenin 48. âyeti; "*Bak işte! Senin hakkında ne tür benzetmeler yapıyorlar*" tarzında 'sen' (انت) zamiriyle yapılmış mübhem bir hitaptır. Müfessirlerin mübhemin beyânı olan açıklamaları: "Ey Muhammed!.." şeklinde başlamaktadır.[386] Sûrenin 76.-77. âyetleri; "*Yine onlar seni yurdundan çıkarmak için neredeyse sana dünyayı dar etmişlerdi. Ama senden sonra*

---

[381] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 18, s. 118-120.

[382] Kasas 28/56.

[383] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 18, s. 283.

[384] İsrâ 17/30.

[385] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 663.

[386] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 2, s. 534.

kendileri de fazla kalamayacaklar!', '*senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun da budur. Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın*" şeklinde benzer mübhem ifadeler içermekte ve aynı şekilde Hz. Muhammed kastedilmektedir.[387]

Teselli içerikli mübhem bir hitap olan "*..Eğer rabbinin katından daha önce verilmiş bir söz olmasaydı..*"[388] âyetindeki muhatabın Hz. Muhammed olduğunu müfessirlerin açıklamalarından öğrenmekteyiz.[389] Aynı sûrenin 65. âyeti "*Onların sözleri seni üzmesin*!.." şeklinde mübhem içerir. Bu hitaptaki mübhemle kastedilen Hz. Muhammed'dir.[390] 73. âyet; "*..Âyetlerimizi yalan sayanları ise suda boğduk.. İşte gör, o uyarılanların sonu nice oldu!*" tarzında Hz. Muhammed'e yönelik bir hitaptır ve o, benzer sıkıntılar yaşayan Nuh (a.s)'ın kavminin helâkının anlatımıyla teselli edilmektedir.[391] 96.-97.-99. âyetler; "*Şu bir gerçek ki haklarında rabbinin hükmü kesinleşmiş olanlar.. Eğer rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi.. mümin olsunlar diye sen tutup insanları zorlayacak mısın?*' şeklinde mübhem ifadeler içerir. Mâtürîdî, durumun farkında olarak mübhemle kastın Hz. Muhammed olduğunu beyân eden açıklamalarda bulunur.[392]

Teselli içerikli olarak gördüğümüz "*O halde onların tapmakta olduğu şeylerden şüphen olmasın..*"[393] âyeti zımnen 'sen' (انت) zamiriyle mübhem bir hitaptır. Zemahşerî hitapla kastedilenin Hz. Muhammed olduğunu şöyle açıklar: "Allah Teâlâ, puta tapanların

[387] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 15, s. 18.

[388] Yûnus 10/19.

[389] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 336.

[390] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 357.

[391] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 12, s. 236.

[392] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 88.

[393] Hûd 11/109.

başlarına gelecek ilahi azabı haber verdikten sonra Hz. Muhammed'e teselli babındaki hitabıyla müşrikleri tehdit etmektedir."[394]

Başka bir teselli içeren "*Sen ne kadar inanmalarını istesen de.. halbuki sen bunun karşılığında onlardan bir ücret istemiyorsun..*"[395] âyeti mübhem ifade olan 'sen' (انت) zamiri ile Hz. Muhammed'e hitap etmektedir.[396]

Başka bir teselli içerikli gördüğümüz "*Bırak onları; yesinler, yararlansınlar boş ümit oyalasın onları; yakında bilecekler*!"[397] âyeti nazmı açısından açık olmasına rağmen hitabında mübhemlik barındırır. Müfessirlerin bu durumun farkında oldukları açıklamaları şöyledir: Mâtürîdî, âyetin son kısmındaki *'..yakında bilecekler*!' ibaresini Hz. Muhammed'e hitaben; "onlara yaptığın nasihatleri, şefkatini, devamlı öğüt verip asla hainlik etmediğini bilecekler" şeklindeki açıklar.[398] Zemahşerî de bu âyetin *mahrumiyet ehli* (اهل خذلان) olarak tanımladığı bu kimselerin hiçbir mazeretlerinin kalmadığını haber verirken Hz. Muhammed'e de sonucunun boş olacağı bir çaba ile meşgul olmamasını emrettiğini söyler.[399] Aynı sûrenin 10. âyetinin "*Andolsun senden önce de eski topluluklar arasından elçiler göndermiştik*' şeklinde mübhem ifadelerle haber verdiği görülmektedir. Taberî adeti olduğu üzere mübhemin beyânı olan kalıp ile açıklamasına başlamaktadır.[400] Sûrenin 92.-93. âyetleri; "*Rabbine andolsun ki yaptıklarından dolayı muhakkak surette onların hepsini sorguya çekeceğiz*" şeklinde mübhem ifade içerir. Müfessirlerin âyetle ilgili açıklamasına baktığımızda mübhemin beyânı yanında genellikle '*..soracağız!*'

[394] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 431.

[395] Yûsuf 12/103-104.

[396] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 13, s. 370-371.

[397] Hicr 15/3.

[398] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 420.

[399] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 569.

[400] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 14, s. 19.

ibaresinde saklı olan 'ne hakkında sorulacakları?' sorusuna cevap aradıkları görülmektedir. Mâtürîdî; "Niçin Hz. Muhammed'i ve Kitâb'ı, büyüye, yalana, kahinliğe ve Allah'a iftira etmeye nispet ettiniz."[401] İbn Ebû Hâtim ile Zemahşerî; "neye kulluk ettikleri ve peygambere ne cevap verdikleri" şeklinde iki hususun sorulacağını kaydetmişlerdir.[402] Semerkandî ve İbn Kesîr de "tevhid sözüne inanıp inanmadıkları hakkında sorulacaklarını"[403] belirtmişlerdir.

"*Andolsun ki senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik..*"[404] âyetinde mübhem ifade yer almaktadır. Daha önce benzer âyetlerde de ifade ettiğimiz üzere burada da Hz. Muhammed'e yönelik bir hitap ve bir teselli söz konusudur.[405] Aynı sûrenin 159. âyeti; "*Dinlerini bölüp gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir alakan yoktur..*" şeklinde zımnen 'sen' (انت) zamiriyle mübhem bir hitap içerir. Hitapla kastedilenin kim? olduğu müfessirlerin açıklamalarında beyân edilmiştir.[406]

"*Bak şimdi, uyarılanların akıbeti ne oldu!*"[407] âyeti gizli bir zamirle mübhem bir hitap içerir. Taberî, mübhemi beyân ettikten sonra âyeti; 'Ey Muhammed! Düşün, nebilerimizin uyardığı o kimselerin akıbetleri nasıl oldu; yani ne hale geldiler! Allah'ı inkar etmelerinin ardından ne yaşadıklarını açıkla! Onları helak etmedik mi? Kullarımız için ibret ve öğüt kılmadık mı?'[408] ifadeleriyle açıklamıştır. Aynı sûrenin 174-175 ile 178-179. âyetlerde; "*Şimdi sen bir süre için o inkarcıları kendi hallerinde bırak*!.. *hallerini*

[401] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 466.

[402] İbn Ebu Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 6, s. 2234; Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 590.

[403] Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 2, s. 214; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 4, s. 550.

[404] En'âm 6/42.

[405] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 242.

[406] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 83.

[407] Saffât 37/73.

[408] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 19, s. 558.

gör onların; ileride kendileri de görecekler" mübhem lafızlı bu ifadeler tekrar edilmiştir. 'Sen' (انت) zamiriyle yapılan hitabın Hz. Muhammed'e yönelik olduğu âyetle ilgili açıklamalardan anlaşılmaktadır. Vaat edilen ve beklenen durumlarını gözetlemeye dair emirle kastedilen şey, o durumun mutlak surette vukû bulacağını ve onun oluşmasının -sanki Hz. Muhammed'in gözünün önündeymiş gibi- yakın olduğunu göstermektir. Bunda onun için bir teselli ve rahatlama vardır. İfadenin iki kez söylenmesi; ancak teselli üstüne teselli ve tehdidin iyice pekiştirilmesi içindir.[409]

Teselli içerikli gördüğümüz "*Kim de inkar ederse artık onun inkarı seni üzmesin!..*"[410] âyetinin nazmında açıklık vardır; lakin hitabı mübhemdir. Bu mübhemin cevabında görmekteyiz ki benzerlerinde olduğu gibi Hz. Muhammed'dir.[411]

Başka bir teselli içerikli "*Hakkında azap hükmü kesinleşmiş kimseyi, sonuçta ateşi boylayacak olanı sen mi kurtaracaksın?*"[412] âyetindeki mübhem hitabın Mâtürîdî'nin açıklamasından Hz. Muhammed'e yönelik olduğunu anlıyoruz; "Ey Muhammed, onların Müslüman olmalarından ümidi kes, kendisine azap vacip olan kimseyi sen cehennemden kurtaramazsın."[413] Aynı sûrenin teselli veren 41. âyeti "*Biz sana insanlar için gerçeği ortaya koymak üzere kitabı indirdik.. sen onlardan sorumlu değilsin!*" şeklinde mübhem ifadeyle Hz. Muhammed'e hitap ederek; 'Sen onları hidayete zorlayasın diye üzerlerine vekil kılınmadın; çünkü yükümlülük, zorlama değil, gönüllülük esası üzerine kuruludur'[414] ifadeleriyle Hz. Muhammed'i teselli etmektedir.

---

[409] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 4, s. 68-69.

[410] Lokmân 31/23.

[411] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 18, s. 570.

[412] Zümer 39/19.

[413] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s. 670.

[414] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 4, s. 130.

Bir diğer teselli içerikli gördüğümüz "*Allah'ın âyetlerini tartışmaya kalkışanları görmez misin?*"[415] âyeti gizli 'sen' (انت) zamiriyle muhataba soru sormaktadır. Muhatabın mübhem olması müfessirleri bu noktaya temas etmeye sevk etmiştir ve açıklamaları şöyle olmuştur: 'Ey Muhammed! Onlara vaat ettiğimiz azap, gözünle gördüğün ve bilebildiğin şey kadar gerçektir. Bu âyet Allah'a nankörlük eden bu kimseler için tehdit',[416] elbette Hz. Muhammed için de bir tesellidir.

"*Meryem oğlu misal verilince kavmin hemen yaygarayı basıyor.. bu karşılaşmayı sırf sana karşı çıkmış olmak için*.."[417] âyetlerindeki mübhem ifadelerle Hz. Muhammed kastedilmekte[418] adeta Hz. Muhammed'e yaşadıklarını görüyoruz sen hiç üzülme, onların yaptıklarının seninle bir ilgisi yok bilakis onlar kendilerine yakışanı yapmaktadırlar, demekle onu teselli etmektedir.

Teselli içerikli gördüğümüz Câsiye 23. âyet, lafzen de manen de Furkân Sûresi 43. âyet ile aynıdır. Âyetteki mübhem hitap Hz. Muhammed'e yöneliktir.[419]

Başka bir teselli içeren "*Artık onlarla ilgilenme! Bundan dolayı kınanacak değilsin.. ama alanlar için öğüt vermeye devam et; zira öğüt inananlara fayda verir*"[420] âyetlerindeki gizli zamir 'sen' (انت) ile mübhem bir hitap bulunmaktadır. Mübhem hitapla kastedilenin Hz. Muhammed olduğunu Mâtürîdî'nin şu açıklamalarından anlıyoruz: "54. âyetin inzâliyle Hz. Muhammed ve ashâbı, müşriklerin üzerine helakin gelmesinden endişe ettiler. Bir sonraki âyetin gelmesiyle de rahatladılar. Ey Muhammed, sen görevini

[415] Mü'min 40/69.

[416] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 3, s. 720.

[417] Zuhruf 43/57-58.

[418] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 20, s. 619, 626.

[419] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 21, s. 93.

[420] Zâriyât 51/54-55.

yaptın bundan sonra ne yaparsan mâzûrsun; uyarmaya devam da edebilir, tamamen yüz de çevirebilirsin!"[421]

Mübhem bir hitap içeren "*Artık sen öğüt ver; çünkü sen ancak bir uyarıcısın, onlara egemen bir zorba değilsin*"[422] şeklindeki âyetlerde Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e müşriklere olan azap vaadinin hak olduğunu hatırlatıp o vakte kadar ona düşenin ne olduğunu bildirmiş ve onu tezkiye ederek tesellide bulunmuştur.[423]

"*Durum böyleyken bu son kitaba inanmazlarsa arkalarından üzülerek neredeyse kendini helak edeceksin*"[424] âyetinde mübhem ifade bulunmaktadır. Allah Teâlâ, bu mübhem ifadeyle Hz. Muhammed'e hitap ederek,[425] benzer âyetlerde[426] olduğu gibi onu teselli etmektedir.[427]

Başka bir teselli içerikli gördüğümüz "*Allah'ın lütfettiği nimete nankörlükle karşılık verip sonunda toplumlarını helake uğrayacakları yere sürükleyenleri görmedin mi?*"[428] âyeti nazmı açısından açık olmasına rağmen hitabında ve içeriğinde mübhemler vardır. Hitabındaki mübhem ifade ile kastedilen Taberî'nin açıklamasındaki 'Ey Muhammed! Görmedin mi?..' ifadeleriyle mübeyyendir. Müfessirlerin çoğu, içerikteki mübhem ifade olan nimetin; Hz. Muhammed olduğunu zikretmektedir.[429]

---

[421] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 9, s. 393.

[422] Ğâşiye 88/21-22.

[423] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 4, s. 744.

[424] Kehf 18/6.

[425] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 15, s. 149.

[426] Şuarâ 26/3; Fâtır 35/8.

[427] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 136.

[428] İbrâhim 14/28.

[429] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 13, s. 668; Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 2, s. 207; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 4, s. 508.

Mübhem hitaplı olan "*Artık sen onlara aldırma ve bekle!..*"[430] âyetindeki mübhem ifadede 'sen' (انت) zamiriyle kastedilen Hz. Muhammed'dir ve bu hitap onun için bir tesellidir.[431]

Mübhem hitaplı olup teselli içerikli gördüğümüz "*O inkarcılara ne oluyor ki.. sağdan soldan sana doğru koşuyorlar*', '*bırak onları!..*"[432] âyetleri Hz. Muhammed'e hitap etmekte[433] ve de yaşadıklarının her şeye kâdir olan Allah tarafından görüldüğünün beyânı olarak, onu teselli etmektedirler.

"*Andolsun senden önce biz nice peygamberleri kendi kavimlerine gönderdik..*"[434] âyetindeki mübhem ifade ile kastedilen Hz. Muhammed olup söz konusu âyet onun için bir tesellidir.[435] Aynı sûrenin 52.-53. âyetleri de فانك، ماانت şeklinde mübhem lafızlar içermektedir. Taberî her iki ifadeyi 'Ey Muhammed!..' diyerek açıklamakta dolayısıyla mübhemi beyân etmektedir.[436] Her türlü nimete karşı nankörce davranıp, hakikat karşısında inatla inkarlarına devam eden müşrikler; *ölüye, sağıra ve köre* benzetilerek artık onlar için yapılacak bir şeyin olmadığı haber verilerek Hz. Muhammed teselli edilmektedir. Sûrenin 58. âyetinde de "*.. şayet sen onlara bir mucize getirecek olsan, inkar edenler..*" tarzında mübhem hitapla kastedilen Hz. Muhammed'dir ve kavmi için yapılacak bir şeyin olmadığı yinelenerek[437] Hz. Muhammed teselli edilmektedir.

---

[430] Secde 32/30.

[431] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 3, s. 454; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 6, s. 374.

[432] Meâric 70/36, 37, 42

[433] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 23, s. 277, 284.

[434] Rûm 30/47.

[435] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 18, s. 518.

[436] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 18, s. 524.

[437] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 18, s. 528.

Son olarak "*Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun..*"[438] âyetindeki müfessirlerin mübhemin farkında olarak yaptıkları açıklamalara göre 'sen' (انت) zamiriyle kastedilen Hz. Muhammed'dir[439] ve Allah Teâlâ, kendisine iftira atanlara karşılık Hz. Muhammed'i tezkiye ile teselli etmektedir.

2.2.2.3.2. Sabır Tavsiyesiyle Teselli Eden Âyetler

Arapçada صَبَرَ fiilinin mastarı olan *sabır* kelimesi, 'hapsetmek' anlamındadır. Allah'ın isimlerinden olan *es-Sabûr*; âsi kişiden intikamını almakta acele etmeyen anlamında olup, *Halîm* ismine yakın anlamdadır.[440] Savaşta hapsedilen insanın yaşadığı zorluk anlamı da verilmektedir.[441] Kavram olarak *sabır,* "nefse, aklın ve şeriatın gerektirdiği şekilde engel olmak veya nefsi bu ikisinin, alıkonulmasını gerektirdiği şeylerden menetmek" anlamındadır.[442] Türkçede ise *sabır*; acı, yoksulluk, haksızlık gibi üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç ve olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme anlamlarına gelmektedir.[443]

Tablo 1'de tasnifini gösterdiğimiz sabır tavsiyesi içeren âyetlerin ilki Müddessir Sûresi 7. âyet "*Rabbinin rızasına ermek için sabret!*" şeklinde olup zımnen 'sen' (انت) zamiri sebebiyle hitabında mübhemlik vardır. Bu mübhemin beyânı olarak müfessirlerin açıklamaları şöyledir: "Allah, Hz. Muhammed'i Mekke kafirlerinin yalanlama ve eziyetlerine karşılık sabretmesi için teselli ediyor."[444] İnen ilk vahiyle peygamberlik

---

[438] Ankebût 29/48.

[439] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s. 235.

[440] İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab,* c. 4, s. 437-438.

[441] İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab,* c. 4, s. 438; Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn,* c. 2, s. 376.

[442] İsfehânî, *Müfredât,* c. 2, s. 359.

[443] "Sabır maddesi", *TDK Sözlüğü,* https://sozluk.gov.tr/ (Erişim: 06.12.2020).

[444] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 4, s. 490; Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 303; Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 3, s. 421.

eğitimine tâbi olan Hz. Muhammed, ardından inen âyetler ile risâlet yani tebliğ vazifesiyle emrolunmuştu. Açıktan davet ile de Mekke'nin lideri konumundaki kişilerin alışagelmedikleri, atalarından görmedikleri yeni dinin te'sîsi karşısında öfkelenmeleri sebebiyle sözlü ve fiîli eziyetlerine maruz kalan Hz. Muhammed, vahyin kaynağı Habîr olan Allah tarafından, ihtiyacı olduğu anda gecikmeksizin sabır telkiniyle motive edilmiştir.

Sabır tavsiyesi olarak gördüğümüz *bekle!-sen karşılık verme!* vurgusunun hakim olduğu "*Yarattığım o şahsı tek başına bana bırak!*"[445] âyetindeki *o şahıs* ile kastedilenin bilgisi müfessirlerin açıklamalarında mevcuttur.[446] Asıl konumuz olan diğer mübhem *bırak*! emrinde gizli zamir 'sen' (انت) hitabının kime yapıldığı ise Mâtürîdî'nin, "bu âyet, Allah Teâlâ'dan Hz. Muhammed'e, o kişinin karşısına çıkmaması ve yaptığına karşılık vermemesi konusunda yapılmış bir çağrıdır ve Hz. Muhammed'e yönelik bir teselli ihtiva eder"[447] yorumunda mübeyyendir.

Bir diğer sabır tavsiyesi olarak gördüğümüz "*Onların söylediklerine katlan ve uygun bir şekilde onlardan uzaklaş. Nimet içinde yüzen o yalanlayıcıları bana bırak, onlara biraz süre tanı*!"[448] âyetlerindeki mübhem hitabın açıklaması olarak Mâtürîdî, 'Hz. Muhammed, yalanlamalara karşılık sabra davet edilmiştir' der. Devamında söyledikleri de âyetin "..*uygun bir şekilde onlardan uzaklaş*" kısmını anlaşılır kılmaktadır. Şöyle ki; sabrın üç özelliği vardır: Seni yalanlamalarına, yalanlama ile karşılık vermeyeceksin, yalanlamaya karşılık sabırsızlık göstermeyecek, feryat

[445] Müddessir 74/11.

[446] Bkz. Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 4, s. 491; Taberî, *Câmi'u'l- Beyân,* c. 23, s. 421; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 3, s. 3383; Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 305.

[447] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 306.

[448] Müzzemmil 73/10-11.

etmeyeceksin; zira bu durum bir nebze de olsa teselli bulma ve kendini iyi hissetmeyi içerir ve helâk olmaları için dua etmeyecek bilakis buna sabır göstereceksin.[449]

Sabır tavsiyesi ile teselli eden bir sonraki âyet, "*Sen bu sözü yalan sayanı bana bırak!*"[450] âyetindeki mübhem ifadenin beyânı müfessirlerin açıklamalarında yer aldığı üzere Hz. Muhammed'dir. ذرنی lafzıyla başlayan bu âyeti tefsîr ederken müfessirlerin kullandığı lafızlar dikkate şayandır.[451]

Mübhem hitaplı olan "*Sen rabbinin hükmüne sabret..*!"[452] âyetinin açıklamasında müfessirlerin daha çok '*rabbinin hükmü'* ibaresi üzerinde durdukları görülmektedir. Zemahşerî, ibarenin anlamının, "onlara mühlet verilmesi, onların eziyetleri karşısında Hz. Muhammed'e olan yardımın ertelenmesi" olduğunu belirtir.[453] "*Sabret*!" emrindeki mübhem hitabın Hz. Muhammed'e yönelik olduğu görülmüştür. Hz. Muhammed'e sabretmesi, kararlı olması öğütlenirken '*balığın yoldaşı (Yunus peygamber) gibi olma*' ibaresiyle de Mekkeli müşriklerin kendisini yalanlamasından daralarak balık sahibi gibi olmamaya davet etmektedir.[454]

"*Orduların, Firavun ve Semud'un haberi sana ulaştı mı?*"[455] âyetlerinin '*..haberi sana ulaştı mı?*' şeklindeki mübhem soru formunun 'Ey Muhammed! Bunun haberi sana gelmişti, sen bunu duymuştun' anlamında olduğunu söyleyen Taberî, mübhemle

---

[449] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 277-278.

[450] Kalem 68/44.

[451] Mukatil, *Tefsîru Mukatil*, c. 4, s. 411; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 23, s. 198; Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 3, s. 396.

[452] Kalem 68/48.

[453] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 4, s. 596. Diğer müfessirlerin ibare ile ilgili açıklamaları için bkz. Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 4, s. 412; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 23, s. 199; Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 158.

[454] Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı,* s. 552.

[455] Burûc 85/17-18.

kastedilen kim olduğunu beyân etmiş ve âyetlerin "Ey Muhammed, isimlerini zikrettiğimiz ordulara gönderdiğimiz peygamberin, o orduların tuzak ve eziyetlerine sabrettiği gibi sende kavminin eziyetlerine sabret!" açıklamasıyla Hz. Muhammed'i teselli ettiğini bildirmiştir.[456]

Teselli içerikli olan "*Resulüm! Sen onların söylediklerini sabırla karşıla; güneş doğmadan ve batmadan önce rabbini övgü ve tesbih ile an. Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da O'nu tenzih eyle.*"[457] âyetindeki mübhemin beyânı sebebi nüzul bilgisine göre şöyledir:

> Mekkeli müşrikler Yahudilerin; Allah'ın kainatı altı günde yarattığı, yedinci gün olan cumartesi gününde de dinlendiği yönündeki asılsız iddialarını duymuşlar ve bunu konuşurlar iken sûrenin 38. âyeti nâzil olmuştur. Bu sözlerin, Allah'a iftira olması hasebiyle Hz. Muhammed'i derinden üzmesi üzerine Allah Teâlâ, kulunu 39. âyette yer alan sabır tavsiyesi ile teselli etmiştir.[458]

39. âyetin son kısmı ve 40. âyette yer alan, '*rabbi övgü ve tesbih ile anmak*' ve '*secdelerin ardından rabbi tenzih etmek*' ifadeleri; iftiralar karşısında tavsiye edilen sabrın gerçekleştirilebilmesine destek olan "namaz, Allah'ı anma-O'nunla gönül ve şuur ilişkisini diri tutma" anlamlarında olup, bu ibadetlerin sabır gösterme-direnme ile irtibatını ortaya koymaktadır.[459] Aynı sûrenin 45. âyeti, "*Onların ne dediklerini biz daha iyi biliyoruz. Sen onları zorlamakla görevli değilsin, ceza uyarımızdan kaygı duyanlara Kur'ân'ı durmadan oku*" emirlerinde gizli mübhem ifadeyle kastedilen Hz. Muhammed'dir. Mâtürîdî bu âyetin açıklamasında; Hz. Muhammed'e yönelik, söylenen

[456] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 24, s. 285.

[457] Kâf 50/39-40.

[458] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 21, s. 466.

[459] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 5, s. 114.

sözlere karşı sabır tavsiyesi içerdiği, üzüntüsünün görüldüğü; ancak kafirlere mühlet verildiğinden, onlara dokunulmadığı bildirilmek suretiyle Hz. Muhammed'in teselli edildiğini bildirir.[460]

Bir diğer teselli içerikli "*Sen, onların söylediklerine sabret. Güçlü kulumuz Dâvûd'u hatırla*!.."[461] âyetinde yer alan emirlerin mübhem olan muhatabı, müfessirlerin beyân ettiği üzere Hz. Muhammed'dir. Taberî, âyeti şöyle açıklamaktadır; "Ey Muhammed, kavminin müşriklerinin sana söyledikleri hoşuna gitmeyen sözlerine sabret! Çünkü biz senden önceki peygamberleri imtihan ettiğimiz gibi seni de imtihan ediyoruz. Senden önce kullarımıza gönderdiğimiz peygamberlere, sabır gösterip imtihanı başardıklarında yüksek mertebe ve şeref verdiğimiz gibi; sünnetimiz gereği sana da seni yalanlayanlara karşı zafer vereceğiz."[462]

Teselli içerikli gördüğümüz "*Senden önce gönderdiğimiz peygamberler de hiç şüphesiz.. Biz kiminizi kiminiz için imtihan vesilesi yaptık ki bakalım sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi..*"[463] âyetinin nazmında açıklık vardır; fakat hitabında mübhemlik bulunmaktadır. Zemahşerî bu âyetin, aynı sûrenin 7. âyetindeki '*..bu nasıl peygamber yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor..*' ifadelerini söyleyenlere cevap olduğunu belirttikten sonra, âyetin devamında yer alan فتنة kelimesinin '*imtihan ve sınama*' anlamında olduğunu ve Hz. Muhammed için sabır tavsiyesi anlamı taşıdığını bildirir.[464] Müfessirin açıklamasında hitabı Hz. Muhammed'e hasretmesi mübhemi beyân etmiştir.

[460] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 9, s. 370.

[461] Sâd 38/17.

[462] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 40.

[463] Furkân 25/20.

[464] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 271.

Bir diğer teselli içerikli olarak gördüğümüz "*Sana yalancı diyorlarsa (bilesin ki) senden önceki peygamberlerde yalancılıkla itham edilmişlerdir*..!"[465] âyetinde yer alan '*sana*' (كَ..) hitabındaki mübhemliğin müfessirlerin, kastın Hz. Muhammed olduğu açıklamalarıyla beyân olunduğunu görmekteyiz.[466] "..*Sen kabirlerdekine işittirecek değilsin*! *Sen ancak bir uyarıcısın.. seni hak ile desteklenmiş bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.. seni yalancılıkla itham ediyorlarsa bil ki daha öncekileri de yalancılıkla itham etmişlerdi..*"[467] âyetleri[468] 25. ve 26. âyetler ile Hz. Muhammed teselli edilmektedir.[469]

Mübhem hitabın yer aldığı "..*Senin rabbin unutkan değildir*', '*O göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin rabbidir. Şu halde O'na sabır ve sebatla kulluk et. O'nun adını almaya layık başka birini tanıyor musun?*"[470] âyetleriyle Hz. Muhammed'e hitap edilmektedir. 64. âyetin nüzul sebebi şöyledir:

> Hz. Muhammed Cebrail'e; "Senin bizi daha fazla ziyaret etmene mani olan nedir?" diye sordu. Bunun üzerine "*Biz ancak rabbinin emriyle ineriz. Geçmişimiz, geleceğimiz ve arasındakiler hep O'na aittir. Senin rabbin unutkan değildir*" âyeti nazil oldu. Bu âyet Hz. Muhammed'in sorusuna cevaptır. Başka bir rivayette de Cebrail bir süre vahyi getirmekten menedildi. Hz. Muhammed'i bundan dolayı hüzünlü bulan Cebrail, Ey Muhammed *biz ancak rabbinin emriyle ineriz, senin rabbin unutkan değildir* dedi.[471]

---

[465] Fâtır 35/4.

[466] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 3, s. 552.

[467] Fâtır 35/22-25.

[468] Mukatil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 3, s. 556.

[469] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 607.

[470] Meryem 19/64-65.

[471] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 15, s. 579.

Rivayetlerden ve 65. âyetle ilgili açıklamalarda anlaşılan o ki Hz. Muhammed'i müteessir kılan bir durum bulunmakta ve bunun üzerine Allah Teâlâ peygamberini bu âyetlerle, sabır tavsiyesinde bulunmak suretiyle teselli etmektedir.

Teselli içerikli gördüğümüz "*Eğer rabbin tarafından daha önce söylenmiş bir söz ve belirlenmiş bir vade olmasaydı hemen yakalarına yapışılırdı. Sen onların söylediklerine sabret, güneşin doğuşu ve batışı öncesinde rabbini övgüyle tesbih et, yine gecenin bazı vakitlerinde ve gecenin iki ucunda da tesbih et ki hoşnutluğa eresin*"[472] âyetlerindeki mübhem ifade zımnen 'sen' hitabıyla kastedilenin müfessirlerin durumun farkında oldukları açıklamalarından Hz. Muhammed olduğu anlaşılmaktadır.[473]

Sabır tavsiyesiyle teselli eden "*Biz de onu ve askerlerini alıp denizin içinde bıraktık. Bak işte zalimlerin sonu nice oldu!*"[474] âyeti mübhem ifadeyle muhataba Musa'yı (a.s) yalanlayan kavminin akıbetini anlatır. Müfessirlerin açıklamalarından âyetteki emirde gizli zamir 'sen' ile Hz. Muhammed'in kastedildiği ve Hz. Muhammed'e, geçmiş peygamberlerin -Hz. Musa özelinde- yaşadığı benzer sıkıntılar karşısında, sabırla nasıl mücadele ettikleri ve nihayetinde Allah'ın yardımına nâil oldukları bildirilmektedir.[475]

Mübhem hitaplı "*Sana ne vahyedilirse ona uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O hüküm verenlerin en hayırlısıdır*"[476] âyetiyle kastedilenin Hz. Muhammed olduğunu ve müşriklerin yalanlamalarına, eziyetlerine karşı sabır tavsiyesi ile teselli edildiği görülmektedir."[477]

---

[472] Tâ-Hâ 20/129-130.

[473] Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, c. 2, s. 358.

[474] Kasas 28/40.

[475] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 18, s. 257.

[476] Yûnus 10/109.

[477] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 2, s. 252.

Teselli içerikli "*İşte bu anlatılanlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce bunları ne sen biliyordun ne de kavmin. Sabret*!.."[478] âyetinin hitabında munfasıl ve müstetir hallerini gördüğümüz 'sen' (انت) zamiri sebebiyle mübhemlik vardır. Müfessirler bu zamirle kastedilenin Hz. Muhammed olduğunu beyân etmişlerdir. Sabır vurgusuyla teselli eden aynı sûrenin 115. âyeti de "onların eziyetlerine sabret, karşılık verme! Karşılık vermediğinde kendilerine iyilik yapmış olursun ki Allah Teâlâ '*..güzel davrananların mükâfâtını zayi etmez*' olduğunu beyân ederek Hz. Muhammed'i teselli etmektedir"[479] şeklindeki Mâtürîdî'nin açıklaması mübhem hitapla kastedilenin Hz. Muhammed olduğu bilgisini haizdir.

Bir başka teselli içerikli olarak gördüğümüz mübhem hitaplı "*Sen, sana buyrulanı açıkça duyur, müşriklere aldırış etme!*', '*Allah'ın yanında başka bir tanrı daha edinen o alaycılara karşı biz senin yanındayız, onlar ileride anlayacaklar*"[480] âyetleri, müfessirlerin "Bu âyetler ile Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e müşriklerden yüz çevirmesini ve eziyetlerine sabretmesini söyleyerek, onu teselli etti"[481] şeklindeki açıklamalarında yer aldığı üzere Hz. Muhammed'e yöneliktir.

Teselli içerikli olarak gördüğümüz "*Senden önceki peygamberlerle de alay edilmiş..*"[482] âyeti de mübhem hitaplı olup Mâtürîdî'nin âyet hakkında; "Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e, geçmiş ümmetlerin de aynı kendi kavminin yaptığı gibi peygamberlerini yalanladıklarının haberini vererek, ona bütün bunlara sabretmesini tavsiye etmiştir"[483] yorumundan hareketle hitapla kastedilen Hz. Muhammed'dir. Aynı sûrenin 33-35.

[478] Hûd 11/49

[479] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 195.

[480] Hicr 15/94-96.

[481] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 469

[482] Enʿâm 6/10.

[483] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 4, s. 29.

âyetlerinde de "*Onların söylediklerinin gerçekte seni üzmekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar.., andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı.. bazıları sana geldi. Onların yüz çevirmeleri sana ağır geldi ise yapabilirsen yeri yarıp inebileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki, onlara bir mucize getiresin! O halde sakın cahillerden olma!*" mübhem ifade olan 'sen' (انت) zamiriyle kastedilen sebebi nüzul bilgisinde bildirildiği üzere Hz. Muhammed'dir. 33. âyetle ilgili Mukâtil'de yer alan rivayet şöyledir:

> Bu âyetler, Hâris b. Âmir hakkında nâzil olmuştur. Bu şahıs, Hz. Muhammed'i alenen yalanladığı halde güvendiği kimselerle baş başa kaldığında: "Muhammed yalan söyleyecek biri değildir. Ben onun doğru söylediğine inanıyorum" diyordu. Hz. Muhammed'e de şöyle demişti: "Biz senin söylediklerinin hak olduğunu biliyoruz. Fakat sana tâbi olursak Arapların Harem bölgesi dışına çıktığımızda bizi topraklarımızdan uzaklaştırmalarından korkuyoruz. Bizim onlara karşı koyacak gücümüz yoktur." Bunun üzerine Allah Teâlâ, "*..o zalimler açıkça Allah'ın âyetlerini inkar ediyorlar*.." hakikatini içeren söz konusu âyeti indirmiştir.[484] Birlikte incelemeyi uygun gördüğümüz bu âyetlerin her birinin içeriğinde Hz. Muhammed'e yönelik sabır tavsiyesiyle beraber bir teselli bulunmaktadır.[485] Sûrenin 112.-113. âyetleri; "*..Rabbin dileseydi bunu yapamazlardı. Artık onları uydurdukları şeylerle baş başa bırak*!." emrinde gizli 'sen' (انت) zamiri sebebiyle mübhemlik vardır. Taberî'nin "Ey Muhammed!.. Sen de peygamberlerin azimli olanları gibi sabret!"[486] şeklindeki açıklamasıyla mübhem ifade beyân olunmuştur.

[484] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 1, s. 558.

[485] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 1, s. 559; Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 4, s. 70-71; Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 17-18.

[486] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 497.

Mübhem hitaplı "*Sen şimdi sabret; çünkü Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşir. Günahının bağışlanmasını iste ve sabah akşam rabbini hamd ile tesbih et*"[487] âyeti Hz. Muhammed'e yönelik teselli içeren bir hitaptır. Mukâtil'de yer alan sebebi nüzul bilgisi şöyledir: "Mekke kafirlerinin Hz. Muhammed'e alaycı bir üslûpla: "Bizi kendisiyle tehdit ettiğin azap ne zaman?" demeleri üzerine Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i teselli ederek onların yalanlamalarına karşı sabretmesi için bu âyeti indirmiştir."[488] Aynı sûrenin "*Sen şimdi sabret; Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşecek..*" 77. âyetindeki mübhem hitap da Hz. Muhammed'e yönelik sabır tavsiyeli bir tesellidir. Takip eden "*Senden önce de elçiler gönderdik; onlardan sana hayat hikayelerini anlattığımız var, anlatmadıklarımız var..*" 78. âyeti de aynı şekilde mübhem ifadeyle Hz. Muhammed'e hitap eden bir tesellidir.[489]

"*..Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav; o zaman bir de göreceksin ki seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş*"[490] âyetinin nazmı açıktır; fakat hitabında mübhem vardır. Müfessirler bu durumu beyân eden açıklamalarda bulunarak hitabın kastının Hz. Muhammed olduğunu ifade etmişlerdir ve sonucun hoşuna gideceği türden olacağı vaad edilerek Hz. Muhammed'in teselli edildiğini bildirmişler.[491] Sûrenin 43. âyeti de "*Sana, senden önceki peygamberlere söylenenden farklı bir şey söylenmemektedir. Gerçekten rabbin..*" şeklinde mübhem ifadeler içerir. Bu ifadeler sebebi nüzul bilgisiyle açıklık kazanmakta ve kastın Hz. Muhammed olduğu, "Hz. Muhammed'e, rabbinden kendilerine getirdiğini yalanlayan müşriklerin söz ve fiilleri oldukça ağır gelmekteydi. Burada Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e yaşadıklarının, önceki peygamberlerin yaşadıklarından farklı olmadığının

[487] Mü'min 40/55.

[488] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 3, s. 717.

[489] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 9, s. 53.

[490] Fussilet 41/34.

[491] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 432.

haberini verip, sabretmesini tavsiye ederek onu teselli etmektedir"[492] izahıyla beyân olunmuştur.

Teselli içerikli olarak gördüğümüz "*Aynı şekilde senden önce de hiçbir topluluğa bir uyarıcı göndermedik ki.. nasıl olduğuna bir bak*!"[493] emrinde muhatabın kim olduğu mübhemdir. Taberî'nin: "Hakikatten nasibi olmayanların, Hz. Muhammed'den önce nasıllarsa onun zamanında da aynı olduklarını bildirilen bu âyet ona hitap ederek sabır tavsiye etmektedir"[494] şeklindeki izahıyla muhatabın Hz. Muhammed olduğu açıklanmıştır. Aynı sûrenin 83.-89. âyetleri; "*Geleceği kendilerine söylenen günlerine ulaşıncaya kadar bırak onları, dünyaya dalıp eğlensinler*, *onları bırak ve 'Sizinle kavgam yok' de! Yakında bilecekler*' anlamlarındadır. Müfessirlerin çoğu, bu âyetlerin inkarcı müşrikler için tehdit olduğunu söylemektedir.[495] Dolayısıyla Hz. Muhammed için de onların yaptıklarına sabretmesini tavsiye eden bir tesellidir.

Bir başka teselli içerikli gördüğümüz "*Göğün belirgin bir dumana bürüneceği günü bekle!*', '*anlayıp düşünsünler diye Kur'ân'ı senin dilinde kolaylaştırdık*, *kuşkusuz onlar bekliyorlar, sende bekle!*"[496] âyetlerinde de zımnen 'sen' (انت) zamiriyle yapılmış mübhem hitaplar vardır. Müfessirlerin açıklamalarından anlaşılan, bu hitapların muhatabı Hz. Muhammed'dir.[497] 58. âyeti bu başlık altına koymaktaki maksadımız ise şöyledir: Allah Teâlâ burada Hz. Muhammed'e hitaben adeta şöyle demektedir; Mekkeli kafirlerin inkar sebeplerinin, -*insan bilmediğinin düşmanıdır*- hakikatindeki, bilmedikleri-

[492] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 20, s. 445.

[493] Zuhruf 43/23, 25.

[494] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 20, s. 574.

[495] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 9, s. 190; Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 3, s. 807; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 20, s. 664-665; Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, c. 3, s. 214;

[496] Duhân 44/10, 58, 59.

[497] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 3, s. 818; Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 9, s. 215.

anlamadıkları bir şey ile karşılaşmalarından ötürü değil; bilakis Kur'ân, tam da onların düşündüklerinde anlayabilecekleri kendi lisanlarıyla inzâl olunmuş bir kitap olduğu halde, şeytanın kafalarına soktuğu temennilerinin gerçekleşmesini beklemeleridir. Dolayısıyla üzülmene hacet yoktur!

Teselli içerikli "*Azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettiği gibi sende sabret*!.."[498] âyetindeki *sabret*! emrinin muhatabı mübhemdir. Âyetle ilgili kaynaklarda yer alan açıklamalar, muhatabın Hz. Muhammed olduğunu ve onun sabır tavsiyesi ile teselli edildiğini söyler.[499]

Başka bir teselli içerikli "*Buna rağmen eğer onlar senden yüz çevirirlerse artık sana düşen sadece açık seçik duyurmaktır*"[500] âyeti mübhem olan 'sen' (انت) zamiri sebebiyle mübhem bir hitaptır. Müfessirlerin durumun beyânı olan izahlarına göre muhatap Hz. Muhammed'dir.[501] Aynı sûrenin 127. âyeti de "*Sen sabret, sabır göstermen de Allah'ın ihsanı sayesinde olacaktır..*" şeklinde mübhem içerir. Benzer âyetlerde olduğu gibi burada da emrin muhatabı Hz. Muhammed'dir ve teselli edilmektedir.[502]

"*İnkar edenler seni gördükleri zaman, "İlahlarınızı diline dolayan bu mu?" diye mutlaka seninle alay ederler*"[503] âyetinin nazmı açık olmasına rağmen hitabında mübhemlik vardır. Mübhem ifade olan 'sen' zamiriyle kastedilen Mâtürîdî'nin açıklamasında beyân olunmuştur: "Allah Teâlâ burada Hz. Muhammed'i inkar edenlerin yalanlamalarına karşılık sabır tavsiyesi ile teselli ediyor olabilir."[504] Aynı sûrenin 41.

[498] Ahkâf 46/35.

[499] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 21, s. 176.

[500] Nahl 16/82.

[501] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 14, s. 324.

[502] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 14, s. 407.

[503] Enbiyâ 21/36.

[504] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 344.

âyetindeki "*Kuşkusuz senden önceki peygamberlerle de alay edilmişti*" mübhem ifadeyle Hz. Muhammed kastedilmiş ve o sabır tavsiyesiyle teselli edilmiştir.[505]

"*Onları tehdit ettiğimiz durumu elbette sana göstermeye kâdiriz, sen kötülüğü en güzel bir tutumla sav*!.."[506] âyetindeki mübhem ifade olan 'sen' (انت) zamiriyle Hz. Muhammed kastedilmektedir. Bu hitap Hz. Muhammed'e inkarcıların yalanlamalarına üzülmemesini, yaptıkları eziyetlere sabretmesini tavsiye ederek onu teselli etmektedir.[507]

Teselli içerikli olarak gördüğümüz "..*Onları kendi halleriyle baş başa bırak!*"[508] âyetindeki emrin muhatabının mübhem olması sebebiyle müfessirler bu duruma 'Ey Muhammed! Onların iman etmelerinden ümidi kes, eziyetlerine karşı sabırlı ol, onlara karşılık verme'[509] tarzında açıklamalarla dikkat çekmişler ve mübhemi beyân etmişlerdir. Aynı sûrenin 48.-49. âyetleri "*Sen rabbinin hükmünü sabırla bekle! Sen bizim gözetim ve korumamız altındasın*', '*gecenin bir kısmında ve yıldızlar çekildiğinde de O'nu tesbih et!*" şeklinde nazmında açıklık olmasına rağmen munfasıl ve müstetir hallerini gördüğümüz 'sen' (انت) zamiri sebebiyle mübhemlik içermekteler. Müfessirlerin hitabı açıklayan 'Ey Muhammed!..' ifadesi mübhemliği ortadan kaldırmıştır.[510]

Teselli içerikli olarak gördüğümüz "*Şimdi sen güzelce sabret!*"[511] âyetinde mübhem bir hitap vardır ve kastedilen Hz. Muhammed'dir.[512] Son olarak teselli içerikli olan "*Şimdi sen sabret!. İman etmeye yanaşmayanlar sakın seni telaşlandırıp yanlış yapmaya sevk*

[505] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 346.

[506] Mü'minûn 23/95-96.

[507] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 17, s. 104.

[508] Tûr 52/45.

[509] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 9, s. 412.

[510] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 21, s. 605.

[511] Meâric 70/5.

[512] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 23, s. 255.

etmesin!"[513] âyetinin açıklamasına 'Ey Muhammed!..' hitabıyla başlayan Taberî âyetteki mübhemliği açıklamıştır.[514]

2.2.2.3.3. Mükâfât Vaâdi İle Teselli Eden Âyetler

Mükâfât kelimesi, Arapçada "denk, miktar ve mal konusunda benzer olan" anlamındaki 'كُفْءٌ' mastarının kökü olan 'كَفَأَ' fiilinden türemiş olup "iyiliklerin karşılığı" anlamındadır.[515] Türkçede ise ödül, değerlendirici, sevindirici davranış anlamlarında kullanılmaktadır.[516] Çalışmamızda esas aldığımız, Hasan Habenneke'nin tercih ettiği nüzûl sıralamasına göre dördüncü sırada yer alan Kalem sûresinin mübhem hitaplı ilk âyetlerini, içeriğinden hareketle bu başlık altında incelemeyi uygun gördük.

"*Sen rabbinin lütfu sayesinde asla deli değilsin*! *Hiç şüphesiz senin için bitip tükenmeyen bir ödül vardır*'"[517] âyetlerinde 'sen' (انت) hitabında mübhemlik vardır. Bunun farkında olan müfessirler mübhemi beyân etmişlerdir. Mukâtil'in açıklaması şöyledir: "Mekke kafirleri, 'Muhakkak Muhammed delidir!' deyince Allah; balığa, kaleme yemin ederek dedi ki; *Ey Muhammed sen rabbinin nimeti* yani rahmeti *sayesinde deli değilsin. Gerçekten senin için kesilmeyecek* yani eksilmeyecek ve başına kakılmayacak *bir ecir vardır. Şüphesiz sen büyük bir ahlâk* yani İslam dini *üzeresin*."[518] Üçüncü sırada nâzil olan Müzzemmil sûresi ilk âyetlerinin, Hz. Muhammed'i ileride karşılaşacağı daha büyük zorluklara karşı psikolojik olarak hazırladığını, "Peygamberlik Eğitimi" başlığı altında ifade etmiştik. Müzzemmil 10'daki, vahyi inkar eden ve Allah'a

---

[513] Rûm 30/60.

[514] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 18, s. 529.

[515] Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn,* c. 4, s. 37.

[516] "Mükafat maddesi", *TDK Sözlüğü,* https://sozluk.gov.tr/ (Erişim: 06.12.2020).

[517] Kalem 68/2-3.

[518] Mukatil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 4, s. 403; Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, c. 3, s. 392.

ortak koşan o yalanlayıcıların söylediklerine karşı sabır emrine riayet eden Hz. Muhammed, bu âyetlerdeki mükâfât vaadiyle teselli edilmiştir.

"*Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı. Elbette işin sonu senin için öncesinden daha hayırlı olacaktır. Rabbin sana mutlaka lütuflarda bulunacak sen de memnun olacaksın.*"[519] âyetlerinde yer alan mübhem hitabın kastı, nüzûl sebebi ile ilgili rivayetlerde farklılık[520]olsa dahi mübeyyendir.

> Rivayetlerdeki benzer noktalardan hareketle kesin olan şu ki; "vahiy bir süreliğine kesintiye uğramış buna şahit olan -özellikle Hz. Muhammed'in çok yakınındaki kişilerin şahitliği ile- müşrikler; 'Rabbi Muhammed'i terk etti, ona küstü, artık onu sevmiyormuş' şeklindeki ifadelerle Hz. Muhammed'i alaya alarak incinmesine sebep oldular. Bunun üzerine Allah Teâlâ, '*yemin olsun kuşluk vaktine; kararıp sakinleştiğinde geceye ki, Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı*' beyânıyla Hz. Muhammed'i teselli etmiştir."[521]

Abdurrahmân Hasan Habenneke; sûrenin 4 ve 5. âyetleri "Hz. Muhammed'e, hoşnut olacağı parlak bir geleceğin vaad edildiğinin delilidir" [522] derken, âyetlerdeki hitabın, kesin olarak bilinen muhatabı olan Hz. Muhammed için[523] en güzel karşılık anlamında olduğunu ortaya koymaktadır.

---

[519] Duhâ 93/3-4-5.

[520] Âyetlerin sebebi nüzulüne dair farklı rivayetlerin karşılaştırılması için bkz. Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 4, s. 731; Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 557; Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 3, s. 486. Habenneke tefsîrinde yer alan rivayetlerde diğerlerinin aksine Hz. Muhammed ile alay eden şahsın Ebû Leheb'in eşi olan Ümmi Cemîl olduğu bilgisi yer alır (Abdurrahmân Hasan Habenneke, *Me'âricu't-Tefekkür ve Dekâiku't Tedebbür*, c. 1, s. 556).

[521] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 5, s. 636.

[522] Abdurrahmân Hasan Habenneke, *Me'âricu't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür,* c. 1, s. 559.

[523] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 24, s. 484.

"*Bilir misin nedir Kadir gecesi? Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır*"[524] âyeti soru formunda mübhem bir hitap içerir. Sorunun kime sorulduğu açıklamalardaki 'Ey Muhammed!..' ibaresiyle beyân olunmuştur.[525] '*...bin aydan daha hayırlı*' olduğu bildirilen Kadir gecesi hediyesi ile Hz. Muhammed teselli edilmiştir.[526]

Teselli içerikli olarak gördüğümüz "*Baksana! Biz insanların kimini kiminden nasıl farklı kılmışızdır..*"[527] âyetinde hitap içeren *baksana*! emrinin muhatabı mübhemdir. Müfessirlerin mübhemi açıklayan izahlarına göre muhatap Hz. Muhammed'dir.[528]

Son olarak bir başka teselli içerikli olan "*Kuşkusuz sana tekrar tekrar okunandan (âyetlerden) yedisini ve yüce Kur'ân'ı verdik*"[529] âyetindeki mübhem ifade olan 'sana' (كَ..) zamiriyle kastedilen Hz. Muhammed'dir. Allah Teâlâ bu âyetle, müşriklerin eziyetleri, inciten söz ve fiilleri karşısında Hz. Muhammed'i adeta çok değerli bir hediye ile *tekrar tekrar okunan yedi âyeti ve yüce Kur'ân'ı vermekle* mükâfâtlandırdığını bildirmekle teselli etmektedir.[530]

2.2.2.4. Haber İçerikli Âyetler

Arapçada خَبَرَ fiilinin mastarı olan haber; bilmek anlamındadır. *el-Habîr*, Allah'ın isimlerinden olup, olanı ve olacak olanı bilen anlamına gelir. Bir şeyin iç yüzünü kavramak anlamında da kullanılır.[531] Türkçede ise bir olay, bir olgu üzerine edinilen bilgi,

[524] Kadr 97/2-3.

[525] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 24, s. 546.

[526] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 584.

[527] İsrâ 17/21.

[528] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 14, s. 539.

[529] Hicr 15/87.

[530] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 3, s. 368.

[531] İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab,* c. 4, s. 226.

salık anlamlarındadır.[532] Tablo 1'de gösterdiğimiz mübhem hitaplı bu âyetleri burada inceleceğiz.

İlk olarak haber içerikli olan "*Senin.. gecenin üçte birini ibadetle geçirdiğini, beraberinde bulunanlardan bir grubun da (böyle yaptığını) rabbin elbette bilir*"[533] âyetindeki hitap, "Peygamberlik Eğitimine Yönelik Mübhem Hitaplı Âyetler" başlığı altında incelediğimiz sûrenin baştaki âyetlerinden hareketle Hz. Muhammed'e yöneliktir. Gece namazıyla ilgili düzenlemeyi haber vermektedir. Mâtürîdî'nin âyetle ilgili açıklaması şöyledir: "Sûrenin ilk ve ikinci âyetteki hitabı Hz. Muhammed'e yönelik ve ona özel ise de bu âyetteki "*Bu yüzden de sizi bağışlamıştır*" ifadesindeki çoğul hitaptan anlaşılan; gece namazı hem Hz. Muhammed'e hem de beraberindekilere farzdı. İlk âyetlerde tekil lafızla hitap edilmesi, Hz. Muhammed'in kendisine uyulan olduğu vurgusu içindir. Tekil lafzın içine Hz. Muhammed'in dışındakilerin dahil edilmesi olabilecek bir şey iken, ondan başkasına yapılan hitabın içine Hz. Muhammed'in hamli olası değildir."[534] Âyetteki tekilken çoğula dönüşen hitabın bu durumu, iltifat sanatının örneklerindendir.

Bir başka haber içerikli olan "*Sana okutacağız ve Allah dilemedikçe unutmayacaksın..*"[535] âyetinin hitabında mübhemlik vardır. Bu hitapla kastedilenin Hz. Muhammed olduğunu müfessirlerin bu duruma açıklık getiren "Bu âyet, Allah'ın bir durumu haber verip, Hz. Muhammed'e unutmayacağı bir okuyuşla okuyacağının vaadidir"[536] tarzındaki izahlarından anlıyoruz. Aynı sûrenin 8. âyeti; "*Sana kolaylık ve huzurun yollarını açacağız*" beyânı da mübhemlik içerir ve mübhem ifadenin kim

[532] "Haber maddesi", *TDK Sözlüğü,* https://sozluk.gov.tr/ (Erişim: 05.12.2020).

[533] Müzzemmil 73/20.

[534] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 289-290.

[535] Aʿlâ 87/6-7.

[536] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 8, s. 379.

olduğunun cevabı müfessirlerin "Ey Muhammed! Hayırlı ameller yapmayı senin için kolaylaştıracağız"[537] şeklindeki açıklamalarında mevcuttur.

Haber içerikli olan "*Görmedin mi rabbin ne yaptı Ad kavmine*"[538] âyetinin soru formundaki hitabında mübhemlik vardır. Tefsîrlerdeki açıklamalar neticesinde bu soruya muhatap olan Hz. Muhammed'dir. الم تر lafzının iki ihtimal içerdiğini söyleyen Mâtürîdî, açıklamasına şöyle devam eder: "Kesinlikle gördün, bildin anlamlarında olup, yapılan şeyin şikayet cihetiyle haber verilmesi demektir. Diğer ihtimal de sözün başında yer alan bildirme ifadesidir. Bil ki Ey Muhammed! Rabbin Ad kavmine şöyle yaptı."[539] Aynı sûrenin "*Bu yüzden rabbin onların üzerine kırbaç gibi ceza yağdırdı*. *Çünkü rabbin herşeyi yakından izlemektedir*" 13.-14. âyetleri de zımnen 'sen' (انت) zamiri sebebiyle mübhemlik içerir. Bu durumun farkında olan müfessirler, "bu âyetler Hz. Muhammed'in muhatabı olan ve bahsi geçen kavimlerin başlarına gelen acıklı azaba dair kulaktan dolma da olsa malumatlarının olduğu anlaşılan müşrik kavim için kapsamlı bir uyarı ifadeleridir"[540] şeklindeki izahlarıyla mübhemi beyân etmişlerdir.

Haber içerikli olarak görülen "*Dini yalan sayanı gördün mü?*"[541] âyetindeki soru ifadesi zımnen 'sen' (انـت) zamiri sebebiyle mübhemlik içerir. Sebebi nüzul bilgisi ve müfessirlerin açıklamalarından, sorunun Hz. Muhammed'e yöneltildiğini[542] görüyor ve *dini yalan sayanın* da As b. Vaîl ile Hz. Muhammed'in halası Ümm Hânî'nin eşi Hubeyre b. Ebî Vehb el-Mahzûmî olduklarını öğreniyoruz.[543]

---

[537] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c.24, s. 317; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 8, s. 380.

[538] Fecr 89/6.

[539] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 517-518.

[540] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 8, s. 426; Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 5, s. 619.

[541] Mâûn 107/1.

[542] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 24, s. 657.

[543] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 4, s. 871.

Bir başka haber içerikli görülen "..*Şüphesiz rabbinin bağışlaması çok geniştir. Sizi topraktan yarattığı zamanki halinizi de annelerinizin karnında cenin olarak bulunuşunuzu da en iyi bilen O'dur. Şu halde kendinizi temize çıkarmayın!*.."[544] âyetinin hitabında mübhemlik vardır. Taberî'nin şu yorumu, mübhem hitaplı bu âyeti vecîz bir şekilde açıklamaktadır; " '*Rabbinin mağfireti geniştir..*' kavliyle Allah Teâlâ nebisine şöyle diyor: Senin rabbin Ey Muhammed! Hataları büyük ve çirkin günahlara ulaşmayan suçluya karşı affı çok olandır, muhakkak Allah bu kavliyle *lemem* sahibi; yani büyük ve çirkin günahlardan sakınan kişiyi affedeceğini bildirdi"[545] Sebebi nüzulü olarak Mukâtil'in zikrettiği rivayete[546] ve âyette yer alan *ufak tefek kusur* şeklinde anlam verilen لمم kelimesinin açıklamalarına[547] baktığımızda; Allah'a şirk koşmak, haram kılınan bir şeyi yapmak gibi büyük ve çirkin günahlardan uzak duran inanmış insanların bir anlık gafletle şehevî arzu neticesinde bu takım günahlara meylederek, eylemini tamamlamadan pişman olup tevbe etmesiyle ilgili bir durum bildirilmektedir. Aynı sûrenin 33.-34. âyetleri; "*Gördün mü o yüz çevireni. Azıcık verip sonra keseni!*" şeklinde benzerlerinde olduğu gibi soru formunda mübhem ifadeler içerir. Âyetin sebebi nüzul bilgisi şöyledir:

> Müşrik Velid b. Muğîre Hz. Muhammed'e tâbi olup, İslam dinine girdiği için bazı müşrikler tarafından kınanıyor. Arkadaşı, malından belli bir miktar karşılığında dinden çıkması sebebiyle ahiretteki göreceği azaba kefil oluyor. Lakin Velid, söz verdiği miktarın az bir kısmını verip geri kalan tarafı, aşırı cimriliği sebebiyle vermeyi inkar ediyor.[548]

[544] Necm 53/32.

[545] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 22, s. 69.

[546] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 4, s. 164.

[547] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 22, s. 60-68; Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 9, s. 429.

[548] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 22, s. 71.

Rivayetten öğrenildiğine göre mübhem ifadeyle Hz. Muhammed'e hitap eden bu âyetler, Allah'ın kendisine itaatten yüz çeviren kişiyi kınadığının haberini vermektedir.[549]

"*O korku salan sesin ne olduğunu bilir misin?*"[550] tarzında mübhem hitaplı bu âyet hakkında Mukâtil şunları söyler: "Bu âyetle, *Kâria'nın* yani kıyametin şiddetinin büyüklüğüne dikkat çekilmektedir. Kur'ân'da kullanılan her bir وما ادريك sorusuyla sorulan şeylerin bilgisi Allah Teâlâ tarafından Hz. Muhammed'e haber verilirken, وما يدريك sorusuyla sorulanlar bildirilmemiştir."[551] Bu açıklama mübhemi beyân eder niteliktedir.

Soru formunda mübhem hitaplı "*Nedir o Hutame bilir misin?*"[552] âyetindeki hitap Hz. Muhammed'e yönelik olup benzerlerinde olduğu gibi, burada da hakkında bilgi verilecek olanın haberi verilmektedir.[553]

"*O sarp yol nedir bilir misin?*"[554] âyeti soru formunda mübhem ifade içeren bir hitaptır. Allah Teâlâ'nın mübeyyen kılacağı hususun öncesinde Hz. Muhammed'e soru sormasına bir örnektir.[555]

[549] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 7, s. 463.

[550] Kâria, 101/3.

[551] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 4, s. 811.

[552] Hümeze 104/5.

[553] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 24, s. 622.

[554] Beled 90/12.

[555] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 24, s. 422.

"*O, gece çakıp görünen nedir bilir misin?*"[556] âyetindeki mübhem ifade olan zımnen 'sen' zamiriyle Hz. Muhammed'e hitap edilerek aynı kalıpla açıklanacak olan haber verilmektedir.[557]

"*Öyleyse sen de onlardan yüz çevir. Çağrıcının görülmedik bilinmedik bir şeye çağırdığı günde*.."[558] âyetindeki mübhem ifade olan 'sen' (انت) zamiriyle kastedilenin Hz. Muhammed olduğunu Mâtürîdî'nin "Ey Muhammed! Onlarla meşgul olma; çünkü onlar asla iman etmeyecekler"[559] şeklindeki açıklamasından anlıyoruz.

"*Davacıların haberi sana ulaştı mı?..*"[560] âyetinde yer alan mübhem hitap ile kastolunan Hz. Muhammed'dir. Mâtürîdî, bu âyetteki 'هل اتيك' lafzının benzer lafızlı âyetlerde de olduğu gibi iki anlama gelebileceğini söyler; ya bilinen bir şeyin muhataba teyit ettirilmesi yahut da muhatabın bilmediği bir hususun kendisine haber verilmesi şeklinde.[561] Bu açıklamanın ardından âyetin anlamı: Ey Muhammed! Sana davacıların haberini vererek Hz. Dâvûd'u nasıl imtihan ettiğimizi anlatıyoruz ki; sen de haberdâr olasın ve onun ibretlik hikayesi sana, yaşadığın sıkıntılar karşısında motivasyon sağlasın. Aynı sûrenin 29. âyeti; "*Bu bir mübarek kitaptır ki onu sana, insanlar ayetleri üzerinde iyice düşünsünler, akıl iz'an sahipleri ondan dersler, öğütler alsın diye indirdik*" hitabındaki mübhem lafız ile kastedilen Hz. Muhammed'dir. Bu âyetle, Allah Teâlâ, nebisi Muhammed'e Kur'ân'ı kendisine hangi sebepten inzâl buyurduğunu beyân etmektedir.[562]

---

[556] Târık 86/2.

[557] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 24, s. 289.

[558] Kamer 54/6.

[559] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 9, s. 444.

[560] Sâd 38/21.

[561] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s. 614.

[562] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 79.

"*İşte o ülkeler! Onların haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz..*"[563] âyetinin nazmında açıklık olmasına rağmen hitabında mübhemlik vardır. Müfessirlerin açıklamaları bu durumu açıklar şekilde olup şöyledir: Allah Teâlâ, bu âyetle Hz. Muhammed'e şöyle buyurmaktadır: "Nûh, Âd, Semûd, Lût ve Şuayb peygamberlerin kavimlerindeki kafirlerin helâkının, müminlerin de kurtuluşunun haberini sana bildiriyoruz."[564] Aynı sûrenin 175. âyeti; "..*Nihayet azgınlardan olan kişinin haberini onlara anlat*" şeklinde mübhem ifadeli bir hitaptır. Tefsîrlerde yer alan açıklamalara göre hitap Hz. Muhammed'e olup kavmine, Mekke ehline bu olayı anlatması emredilmiştir.[565]

"*..Uyarsan da uyarmasan da.. Sen ancak o zikre uyanı.. uyarabilirsin.. müjdele*!"[566] âyetleri mübhemlik içerir. Buradaki mübhem ifadelerle yapılan hitap Hz. Muhammed'e yönelik olup, inzârın kime olabileceğine dair Hz. Muhammed'i bilgilendirmektedir.[567] Aynı sûrenin 13. âyeti; "*Onlara malum şehir halkını örnek göster..*" tarzında gizli 'sen' (انت) zamiriyle mübhem bir hitaptır. Mâtürîdî hitabın Hz. Muhammed'e yönelik olduğunu ve ona *karye ehlinin* elçilere yaptığı kötü muamele sebebiyle başlarına geleni Mekkeli müşriklere haber vermesini emrettiğini söyler.[568]

"*Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi?..*"[569] âyetindeki soru formunda mübhem ifadeyle kastedilen Hz. Muhammed'dir.[570] Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e; tek olan Allah'a imana yanaşmayan insanlara rasyonalist deliller sunmak suretiyle kâinattaki

---

[563] Aʿrâf 7/101.

[564] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 10, s. 336; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 3, s. 452.

[565] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 10, s. 566.

[566] Yâsîn 36/10-11.

[567] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s. 507.

[568] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s. 509.

[569] Furkân 25/45.

[570] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 17, s. 460.

gaye ve nizamı tesis eden yasalara işaret eden birtakım örnekleri anlatması için bu takım bilgileri haber veriyor.[571] Aynı sûrenin 59. âyeti; "*..O'nu bilen birine (yine kendisine) sor*" şeklinde gizli 'sen' (انت) zamiriyle emreden bir hitaptır. Taberî ve İbn Kesîr âyeti, mübhemi de beyân eden "Ey Muhammed! Ben sana bir şeyi haber verdiğim vakit bil ki.." şeklinde açıklamışlardır.[572]

"*..Hiç kimse sana, her şeyden haberdar olan Allah gibi bilgi veremez*"[573] âyetini Taberî "Ey Muhammed! Kıyamet gününde o müşriklerin ilahları ve ilahların yaptıkları hakkında sana hiç kimse, kendisine hiçbir şey gizli kalmayan Allah'ın haber vermesi gibi haber veremez" ifadeleriyle açıklamış ve mübhem hitaplı bu âyetin, muhatabının Hz. Muhammed olduğunu ve ona müşriklerin hallerini haber verdiğini bildirmiştir.[574] Aynı sûrenin 18. âyeti; "*Sen ancak, görmedikleri halde rablerinden korkanları ve namazı özenle kılanları uyarabilirsin..*" şeklinde mübhem hitaplı bir haberdir. Taberî âyetin Hz. Muhammed'e hitap ettiğini bildirerek, âyette yer alan haberi şöyle açıklamıştır: "Ey Muhammed, sen ancak görmedikleri halde getirdiğine iman etmeleri ve seni tasdik etmeleri sebebiyle, kıyamet gününde Allah'ın azabından korkan kimseleri uyarabilirsin. Bu kimselere uyarın fayda verir ve senin nasihatini dinlerler; ama Allah'ın kalplerini mühürlediği ve idrak edemeyen kimselere uyarın fayda vermeyecektir."[575] Sûrenin 31. âyeti; "*Sana vahyettiğimiz kitap, kendinden öncekileri doğrulayıcı bir hakikattir..*" 'sana' (كَ..) zamiri sebebiyle mübhemlik içerir. Hz. Muhammed'e hitap eden haber içerikli bir âyettir. Taberî; "Ey Muhammed, bu Kur'ân ki Allah'ın sana ve ümmetine, onunla amel

[571] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 4, s. 130.

[572] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 17, s. 481; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 6, s. 120.

[573] Fâtır 35/14.

[574] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 19, s. 351.

[575] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 19, s. 355.

edesiniz ve de içindekilere tâbi olasınız diye hak ile indirdiği bir kitaptır"[576] şeklinde açıklayarak mübhemi beyân etmiştir.

Haber içerikli olarak görülen "*Kitapta Meryem'i de okuyup an!*"[577] emrinin kime yönelik olduğu mübhemdir. Semerkandî "Ey Muhammed! Kur'ân'da sana bildirildiği şekliyle Meryem'in haberini kavmine oku!"[578] şeklindeki izahıyla mübhemi açıklamıştır. Meryem 39. âyet; "*Sen onları pişmanlık günü hakkında uyar*.." şeklinde munfasıl ve müstetir 'sen' (انت) zamirleri sebebiyle mübhemlik içerir. Bu mübhemler müfessirlerce beyân olunmuştur.[579] Meryem 41. âyet; "*Bu kitapta İbrahim'i de okuyup, an!*" mübhem hitabıyla aynı şekilde Hz. Muhammed'e seslenmektedir. Bu sûrenin diğer kıssasında Hz. İsa'nın ilah olmadığı, Allah'ın peygamberi ve bir ademoğlu olduğu bildirilmesinin ardından bu âyetle başlayan İbrahim kıssasıyla kendilerini, tevhid inancının temsilcisi ve Kâbe'nin bânisi olan Hz. İbrahim'in soyundan saydıkları halde onun dinini terk ederek putlara tapan Arapların, dikkatleri çekilmek[580] suretiyle Hz. Muhammed'e, tezat içeren bu durumu onlara haber vermesi söylenmektedir. Aynı sûrenin 51. âyeti "*Bu kitapta Musa'yı da okuyarak an!*", 54. âyeti "*Bu kitapta İsmail'i de okuyarak an!*' ve 56. âyeti "*Kitapta İdris'i de okuyarak an!*" şeklinde mübhemlik içerir. Bu âyetlerin hepsinin hitabıyla kastolunan, aynı sûrenin 16 ve 41. âyetlerinde olduğu gibi Hz. Muhammed'dir. Hz. Muhammed'in kavmine, Allah'ın âyetlerde adı geçen peygamberlere olan rahmetini haber vermesi, mezkur isimlerin Kur'ân'daki kıssalarını okuyarak anması, söylenmektedir.[581] Meryem 77. âyet; "*"Mutlaka bana mal ve evlat verilecektir" diyen*

[576] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 19, s. 367.

[577] Meryem 19/16.

[578] Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 2, s. 321.

[579] Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 2, s. 324.

[580] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 3, s. 602.

[581] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 242.

adamı gördün mü?" soru formundaki mübhem hitaplıdır ve muhatap müfessirlerin açıklamalarında beyân olunduğu üzere Hz. Muhammed'dir. Zemahşerî, âyette yer alan الم تر lafzının Araplardaki kullanımı ile ilgili şu açıklamaları yapmıştır:

> Eşya hakkında bilgi sahibi olabilmenin en sağlıklı yolu onun müşahede edilebilmesinden geçer. Araplar '*gördün mü?*' demek olan bu kalıbı 'haber ver!' anlamında kullanır. 'fa' takip manasını ifade etmek için gelmiştir ve anlamı; 'daha öncekileri anlattığın gibi şu kafirin hikayesini de anlat!' şeklindedir.[582]

Meryem 83. âyetteki; "*görmedin mi?..*" lafzında mübhemlik vardır. "Ey Muhammed bu bilgi Kur'ân'da sana bildirilmedi mi?" şeklindeki açıklamalardan anlaşıldığı üzere sorunun muhatabının Hz. Muhammed'dir.[583] Meryem 97.-98. âyetler, "*Biz Kur'ân'ı kolay, anlaşılır kıldık ki.. müjdeleyesin ve inatla direnenleri onunla uyarasın.. Sen onların herhangi birinden (bir varlık emâresi) hissediyor, cılız da olsa bir ses işitebiliyor musun?*' dolaylı olarak 'sen' (انت) zamiriyle mübhem bir hitaba sahiptir. Zemahşerî bu âyetleri mübhemi de beyân ederek; "sûrenin sonu olan bu iki âyet nihai yargıyı ifade ederek sanki şöyle demektedir: 'Ey Muhammed, sana indirilen bu âyeti tebliğ et, bununla müjdele ve uyar; çünkü biz onu senin dilinle, apaçık bir Arapça olarak indirdik, kolaylaştırdık ki onunla müjdeleyesin ve uyarasın!'"[584] şeklinde açıklar.

"*Sen sözü açığa vursan da (gizlesen de)..*"[585] âyeti 'sen' zamiriyle hitabında mübhemlik içerir. Taberî "Ey! Muhammed!.. Allah'ın katında bu iki durum eşittir' şeklindeki açıklamasıyla mübhemi beyân etmiştir.[586] Mâtürîdî de âyetin hitabını genele

---

[582] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 39.

[583] Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 2, s. 333.

[584] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 48.

[585] Tâ-Hâ 20/7.

[586] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 16, s. 12.

şâmil kılarak âyeti şöyle yorumlamıştır: "Allah Teâlâ'nın, Zât'ının gizliyi de açığı da bildiğini haber vermesi, insanların bütün fiillerinde ve sözlerinde dikkatli, korku içinde ve uyanık olmaları ve yine insanların istek ve arzularını yaratılmışlardan asıl yaratıcıya çevirmeleri, Allah'tan başka kimseden bir şey beklememeleri içindir."[587] Tâ-Hâ 9. âyetin; '*Musa ile ilgili bilgi sana erişti mi?*' sorusunda mübhemlik vardır. Mâtürîdî mübhem hitaptaki kastın Hz. Muhammed olduğunu belirterek âyeti şöyle açıklamaktadır: "Âyetin başındaki ifade zahirde her ne kadar soru-istifham olsa da mana olarak îcâbtır. Musa ile ilgili bilgi sana erişti, demektir ya da Musa ile ilgili bilgi sana erişmedi ama erişecek, anlamındadır."[588] Hz. Muhammed, Musa'nın (a.s) hayatından kesitlerle, kavminin müşriklerinin yaşattığı sıkıntılara karşı dirayet gösterebilmesi için motive edilmiştir.[589] Tâ-Hâ 99. âyeti de "*İşte böylece geçmiştekilerin haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Kuşkusuz sana katımızdan bir zikir (Kur'ân) verdik*" şeklinde mübhemlik içerir. Taberî 'sana' (كَ..) zamirindeki mübhemi açıklayan tarzda âyeti şöyle izah etmektedir: "Ey Muhammed, senin görüp şahit olmadığın senden önce geçmiş her şeyin bilgisini sana böylece haber veriyoruz."[590]

Şuarâ Sûresi 9.-68.-104.-122.-140.-159.-175. ve 191. âyetler lafzen aynı olup; "*Şüphesiz rabbin, işte O, mutlak güçlüdür*.." şeklinde gizli 'sen' (انت) zamiriyle yapılmış bir hitaptırlar. Hitabında mübhemlik olan bu âyetlerin her biri hakikate yüz çevirmenin farklı örneklerini gördüğümüz çeşitli bağlamsal içeriklerin akabinde "*İşte bu anlatılanlarda elbet alınacak büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler*" beyânından sonra aynı sûrede toplamda sekiz kez tekrar etmektedir. Müfessirlerin açıklamalarından söz konusu âyetlerin "Hz. Muhammed'e hitap etmekte ve Allah'ın

[587] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 269-270.

[588] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 271.

[589] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 16, s. 18.

[590] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 16, s. 158.

intikam alma konusunda çok güçlü olduğunu, kendisinden başkasına ibadet edene intikam sahibi olurken, günahları sebebiyle tevbe edip bir daha günah işlemeyen kişiye de merhametli olduğunu"[591] haber verdiği görülmüştür. Şuarâ 193.-194. âyetler de "*Onu, senin kalbine uyarıcılardan olman için, Rûhu'l-Emîn indirdi*" şeklinde mübhemlik içerir. Bu âyetler ile Hz. Muhammed'e hitap edilerek, "sen kalbinle idrak edinceye kadar Cebrail, onu (*Kur'ân'ı*) sana okumak üzere indirdi"[592] ifadeleriyle, vahye dair bilgi içerir. Şuarâ 205.-206. âyetler; "*Ne dersin? Biz onları yıllarca nimetlerden faydalandırmışsak,..*" soru formunda mübhem ifade olan 'sen' (انت) zamiri sebebiyle her ne kadar nazmı açık olsa da hitabında mübhemlik içerir. Müfessirlerin açıklamaları bu durumun farkında olduklarını göstermekte ve muhatabın Hz. Muhammed olduğunu beyân etmektedir."[593]

"*Şüphesiz ki bu Kur'ân sana alîm ve hakîm olan Allah tarafından verilmektedir*"[594] âyeti de müfessirlerin açıklamalarında görüldüğü gibi benzer mübhem ifadeli ayetlerde olduğu gibi Hz. Muhammed'e yönelik bir hitaptır: "Ey Muhammed! Bu Kur'ân'ı sen, yarattıklarını bir hikmete göre sevk ve idare eden, onların geçmiş gelecek ve şimdiki hallerini bildiği gibi maslahatlarını da bilen Allah'tan alıyorsun, sana bunu O öğretiyor."[595] Aynı sûrenin 73.-74. âyetleri de "*Şüphesiz rabbin insanlara karşı lütuf sahibidir; fakat onarın çoğu şükretmezler..*" haber içeren mübhem hitaplı bu âyetleri Zemahşerî şöyle açıklamıştır; "Allah Teâlâ, Kureyş'in Hz. Muhammed'e düşmanlık ve tuzak kurma adına gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilmektedir ve buna karşılık

[591] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 17, s. 551, 558, 601, 606, 617, 629, 632, 641.

[592] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 17, s. 642.

[593] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s. 87.

[594] Neml 27/6.

[595] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 18, s. 8.

hak ettikleri biçimde onları azaba çarptıracaktır."[596] Takip eden 78. âyet; "*Gerçek şu ki rabbin onların arasında hükmünü verecektir*.." aynı şekilde mübhem hitap içerir ve açıklamalardan anlaşılan hitabın Hz. Muhammed'e yönelik olduğudur.[597] Sûrenin 88. âyeti de "*Dağları görür, onların durduğunu sanırsın; oysa bulutlar gibi hareket ederler..*" hitabında mübhemlik içerir. Fiillerdeki gizli zamir 'sen' (انـت) ile kastedilen Hz. Muhammed'dir[598] ve kıyametle ilgili haberlerin yer aldığı bir bağlamda bulunun âyet, o güne dair başka bir haberi muhtevidir.

"*İman eden bir topluluk için Musa ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını gerçek şekliyle sana anlatacağız*"[599] âyetindeki mübhem lafız 'sana' (كَ..) zamiriyle kastedilen müfessirlerin açıklamalarına göre Hz. Muhammed'dir ve âyet iman edenlerin faydalanacağı haberleri içerir.[600] Aynı sûrenin 44.-45.-46. âyetleri "*Musa'ya emrimizi vahyettiğimiz sırada sen vadinin batı tarafında bulunmuyordun ve olayın tanıklarından da değildin, aranızda.. Sen âyetlerimizi kendilerinden okuyarak öğrenmek üzere Medyen halkı arasında oturmuş da değilsin; bu bilgileri sana gönderen biziz, Musa'ya seslendiğimiz zaman Tûr'un yanında da değildin; fakat senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için rabbinden bir rahmet olarak sana da vahyettik*.." şeklinde içerisinde 'sen' (انت) zamiri sebebiyle mübhem hitaplıdırlar. Bu hitabın cevabını müfessirlerin açıklamalarında buluyoruz. "Ey Muhammed! Allah Teâlâ, bunları sana vahyetmek suretiyle, senin için bir rahmet olduğunu haber veriyor."[601] Sûrenin 59. âyeti de "*..bir peygamberi göndermedikçe, rabbin memleketleri helâk etmez*" aynı şekilde

[596] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 382.

[597] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 382.

[598] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 18, s. 137.

[599] Kasas 28/3.

[600] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s.146; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 6, s. 220.

[601] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s. 173; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 6, s. 240.

dolaylı olarak mübhem bir ifadeyle Hz. Muhammed'e hitap etmektedir.[602] Sûrenin 68. âyeti; "*Rabbin, dilediğini yaratır ve tercih eder.*." hitabıyla kimin kastedildiği konusunda mübhemdir. Âyetin sebebi nüzul bilgisi ve müfessirlerin açıklamaları, hitabın kime olduğu sorusunun cevabını vermektedir:

> Velîd b. Muğire'nin Zuhruf 31[603]'de yer alan; "Bu Kur'ân, Mekke ve Taif gibi iki büyük şehrin büyüklerinden olan kendisi ve Sakifli Ebû Mes'ûd'a indirilmeli değil miydi?' şeklindeki sözü üzerine bu âyet inmiştir.[604]

İsmi zikredilen müşriğin sözüne cevap özelliği taşıyan bu âyet; "Ey Muhammed! Bütün işlerinde tercih hakkı Allah'a aittir. Yarattıklarından hiç kimsenin Allah'ın üstünde bir seçim yapma hakkı yoktur," anlamına gelmektedir.[605] Kasas 69 "*Rabbin, onların kalplerinde gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir*" âyeti bir öncekiyle aynı bağlamda olup mübhem ifadeyle Hz. Muhammed'e hitap etmektedir. Allah Teâlâ Mekkeli müşriklerin, Hz. Muhammed'e yaptıkları düşmanlıklarını çok iyi bildiğini haber vermektedir.[606]

"*Bütün bunların kötülüğü rabbinin katında istenmeyen şeyler olmasıdır*. *İşte bunlar, rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir*"[607]âyetlerinde 'sen' (انت) zamiri sebebiyle mübhemlik vardır. Açıklamalara göre bu âyetlerde Hz. Muhammed'e hitap edilerek, 22. âyetten bu yana Allah'ın emir ve nehiylerinin bilgisi ile emirlerin terki ve nehiylerin çiğnenmesi neticesinde olacak olanın haberi verilmektedir.[608] Aynı sûrenin 45.-46.

---

[602] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 424.

[603] "'*Bu Kur'ân, şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya!' diye eklediler.*"

[604] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 3, s. 353.

[605] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 427.

[606] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 3, s. 428.

[607] İsrâ 17/38-39.

[608] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 2, s. 531.

âyetleri de "*Kur'ân okuduğun zaman.. sen rabbinin Kur'ân'daki ismini tek başına andığında*.." aynı şeklinde mübhem bir ifade olan 'sen' (انت) zamirinden kaynaklı mübhemlik içerir ve kastedilen Hz. Muhammed'dir.[609] Sûrenin 55. âyetinde; "*Göklerde ve yerde olanları en iyi bilen senin rabbindir*.." şeklindeki mübhem ifadeyle Zemahşerî'nin açıklamasında beyân ettiği üzere Hz. Muhammed'e hitap edilmiştir:

> Bu âyet, Ebû Tâlib'in yetiminin peygamber olmasını, ona inananların da Mekke'nin nüfuzlularından değil de Suheyb, Bilâl, Habbâb gibi yalın ayak başı çıplak olan fakirlerinden olmasını garipseyen Mekkelilere bir reddiye olup, Hz. Muhammed'e hitaben, senin rabbin yer ve gök ehlinin hallerini, kıymetlerini ve kimin neyi hak ettiğini en iyi bilendir, anlamında olduğunu haber verir.[610]

Sûrenin 57. âyeti; "*..rabbinin azabı gerçekten sakınılması gereken bir azaptır*" haber içerikli olup mübhem ifade olan 'sen' zamiri sebebiyle mübhem bir hitaptır. Hitabın kime olduğu sorusunun cevabını müfessirlerin açıklamalarında bulmaktayız.[611] İsrâ 86.-87. âyetler; "*Gerçek şu ki biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız; bundan sonra da sen bize karşı güvenip dayanacağın birini bulamazsın.. Onun sana ihsanı çok büyük* olmuştur" âyetlerindeki mübhem ifadelerin kastını nüzul sebebi bilgisinde ve müfessirlerin açıklamasında görmekteyiz: "Hz. Muhammed'in atalarının dinine davet edilmesi üzerine inmişlerdir."[612] Bu âyetle Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i lütfu ve kendi tahsis etmesi ile peygamber olarak seçtiğini vahyedip, lütfu ile de peygamberliğini bâki kıldığını haber vermektedir."[613] İsrâ 101. âyeti de "*Haydi İsrâiloğulları'na sor!..*" şeklinde mübhem bir ifade olan zımnen 'sen' (انت) zamiriyle soru sormaktadır ve

---

[609] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 54.

[610] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 672-673.

[611] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, c. 7, s. 67.

[612] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 2, s. 548.

[613] Mâtürîdî, *Te'vîlât*, c. 7, s. 108.

kendisine sorulan mübhemdir. Müfessirlerin açıklamalarından sorunun Hz. Muhammed'e sorulduğu ve kendisine Musa (a.s)'ın peygamberliğinin delili olan işaretlerin haberi verildiğini anlıyoruz.[614] Son olarak 105.-106. âyetleri; "*..Seni de ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik, biz onu insanlara aralıklarla okuyasın diye (sûreler ve âyetlere) ayrılmış Kur'ân yaptık, peyderpey indirdik*' aynı şekilde mübhemlik içerir. Durumun farkında olan müfessirler, "Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'i koruyucu, vekil ya da baskıcı biri olarak değil.. Kur'ân'ı Hz. Muhammed'in kalbine yerleştirmek için.."[615] şeklinde açıklayarak mübhemi beyân etmişlerdir.

"*İçlerinde seni dinleyenlerde var; ama sağırlara -üstelik akıllarını da kullanmıyorlarsa- gerçeği sen mi duyuracaksın? ..onların arasında sana bakanlar da var; ama eğer görmüyorlarsa körlere doğru yolu sen nasıl göstereceksin*"[616] âyetlerin nazmında açıklık fakat hitabında mübhemlik vardır. Müfessirler durumun farkında olarak âyetleri "..Hz. Muhammed'i ve okuduğu Kur'ân'ı dinlediği halde iman etmeyen insanların var olduğunu haber veriyor" [617] şeklinde açıklamış ve mübhemi beyân etmişlerdir. Aynı sûrenin 71. âyeti de "*Onlara Nuh'un kıssasını da oku!..*" şeklinde mübhem bir hitap içerir. Açıklamalardan *oku*! emriyle Hz. Muhammed'e hitap edildiğini ve tevhid mücadelesi veren Nuh (a.s)'ın yaşadıklarının anlatıldığını görüyoruz.[618] Yûnus 93. âyette "*..ayrılığa düştükleri konularda rabbin kıyamet günü aralarında hükmünü elbette verecektir*" şeklinde mübhemlik vardır. Mübhem ifadeyle kastedilenin müfessirlerin "muhakkak ki rabbin Ey Muhammed!.."[619] şeklindeki beyânlarından Hz.

[614] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 5, s. 124.

[615] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c.7, s. 124-125.

[616] Yûnus 10/42-43.

[617] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 46.

[618] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 12, s. 230.

[619] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 12, s. 285.

Muhammed olduğunu anlamaktayız ve bu âyetle Hz. Muhammed'e İsrâiloğullarının Firavun'un zulmünden kurtarıldıktan sonra seçkin, güzel ve emin bir yere yerleştirildikleri, nimetlerle donatıldıkları ve ancak ilim geldikten sonra nasıl da ayrılığa düştüklerinin haberi verilmektedir.[620] Sûrenin "*Allah'ı bırakıp sana yararı da zararı da olmayan varlıklara tapma; bunu yaparsan kuşkusuz kendine yazık edenlerden olursun! Allah sana bir zarar verecek olursa, onu O'ndan başka giderecek yoktur. O senin hakkında bir iyilik dilerse O'nun lütfunu engelleyebilecek de yoktur..*" şeklinde haber içerikli 106.-107. âyetlerinde mübhemlik vardır. Durumun farkında olan müfessirler muhatabın Hz. Muhammed olduğunu açıklamışlardır.[621]

"*..Eğer sen; "Öldükten sonra mutlaka diriltileceksiniz" desen kafirler derhal...*"[622] âyeti zımnen 'sen' (انت) zamiri sebebiyle mübhemdir. Taberî'nin adeti olduğu üzere "Allah Teâlâ peygamberi Muhammed'e şöyle diyor.." şeklindeki ifadesinden mübhem hitapla kastedilenin Hz. Muhammed olduğunu anlıyoruz. Hûd 17. âyet de "*Rabbinden gelmiş açık bir delile dayanan kimse (hiç ötekiler gibi olur mu?).. bu rabbin tarafından..*" mübhem ifadeyle Hz. Muhammed'e hitap ederek[623] ona hakikat üzere olan ile batılda ısrar edenin birbirine denk olmadığının haberini verir. Sûrenin 100. âyeti; "*İşte sana anlatmakta olduğumuz eski beldelerin haberleri!..*" şeklinde hitabında mübhemlik içerir. Mâtürîdî'nin mübhemi beyân eden açıklaması şöyledir: "Ey Muhammed! Görmediğin halde bu kadar ayrıntılı haber vermen, şüphesiz akıl sahipleri için delildir."[624] Takip eden 102. âyet; "*Rabbin zulme sapan toplulukları yakaladığında..*" şeklinde mübhem ifadeli bir hitaptır. Müfessirlerin "Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e, geçmiş ümmetlerin dalalette

[620] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 3, s. 135.

[621] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 92.

[622] Hûd 11/7.

[623] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 12, s. 356.

[624] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 180.

olanlarına nasıl ceza verdi ise bu kavmin dahi müşrik ve kafirlerine aynı şekilde azap edeceğinin haberini veriyor"[625] tarzındaki açıklamaları mübhemi beyân etmektedir. Sûrenin 110.-111. âyetlerde de "..*Eğer rabbin tarafından daha önce verilmiş bir söz olmasaydı işleri bitirilirdi.. şüphesiz rabbin onların her birine.. Rabbin, onların yaptıklarından haberdardır*" şeklinde mübhem ifadeler vardır. Bu âyetlerdeki hitap Hz. Muhammed'e olup hiç kimseye aleyhinde delil olmaksızın ve de kendilerine peygamber gönderilmeksizin azap edilmeyeceğinin haberini içerir.[626] 117. âyet; "*Rabbin, halkı iyilik peşinde olan ülkeleri haksız yere helâk edecek değildir*" şeklinde benzerlerinde olduğu gibi mübhem hitap içerir. Müfessirlerin açıklamalarından *rabbin* ifadesinde gizli 'sen' (انت) zamiriyle kastedilenin Hz. Muhammed olduğunu anlıyoruz.[627] Sûrenin 118.-119. âyetleri; "*Rabbin dileseydi elbette insanları.. rabbinin esirgedikleri müstesna.. Böylece rabbinin: 'Andolsun ki cehennemi hem insanlar hem cinlerle dolduracağım' sözü yerini bulmuş oldu*" ifadelerinde mübhem hitap vardır. Müfessirlerin açıklamalarına göre haber içerikli olan bu hitaplar Hz. Muhammed'e yöneliktir.[628] 123. âyet; "..*Öyleyse O'na kulluk et, O'na güvenip dayan! Rabbin yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir*" şeklinde mübhem bir hitap vardır. Açıklamalardan haber içerikli bu hitabın Hz. Muhammed'e yönelik olduğunu öğreniyoruz.[629]

"*Biz bu Kur'ân'ı sana vahyetmekle en güzel kıssayı da anlatıyoruz. Gerçek şu ki sen daha önce bunları bilmiyordun*"[630] âyeti mübhemlik içerir. İniş nedeni ile alakalı aktarılanlar mübhemi açıklamaktadır: Bir gün ashâbtan bazıları Hz. Muhammed'e; 'Ey

[625] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 183.

[626] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 4, s. 353.

[627] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 2, s. 301.

[628] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 4, s. 361.

[629] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 4, s. 364.

[630] Yûsuf 12/3.

Allah'ın resulü keşke bize kıssa anlatsaydın' dediler. Bu talebin üzerine Allah Teâlâ bu âyetin de içinde yer aldığı Yûsuf Sûresi ilk âyetleri inzâl buyurdu.[631] Aynı sûrenin; "*Senden önce de şehir halkı içinden seçip kendilerine vahyettiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik..*" 109. âyeti 'sen' (انت) zamiri sebebiyle mübhem bir hitap içerir. Durumun farkında olan müfessirler 'Ey Muhammed!..' şeklinde açıklamaya başlayarak mübhemi beyân etmişlerdir.[632] Söz konusu âyet, Müşriklerin; 'peygamber olarak bir melek gönderilmeli değil mi idi?'[633] şeklindeki itirazî ve de istihzaî sorularına yanıt olmak üzere Hz. Muhammed'e bildirilen bir haberdir.

"*Senin rabbin kıyamette onları toplayıp bir araya getirecektir. O hakimdir, alimdir*"[634] âyetinin hitabında mübhemlik vardır. Durumun farkında olan Taberî açıklamasını; "Ey Muhammed! Muhakkak ki rabbin kıyamet günü huzurunda hem öncekilerin hem de sonrakilerin bir araya getirileceğini bildiriyor"[635] şeklinde yaparak mübhemi beyân etmiştir. Sûrenin 49. âyeti; "*Kullarıma benim gerçekten çok bağışlayıcı, çok esirgeyici olduğumu bildir*" emrinde gizli zamir 'sen' (انت) sebebiyle mübhemlik içerir. Taberî'nin açıklamasına göre emrin muhatabı Hz. Muhammed'dir.[636] Hicr 51; "*Onlara İbrahim'in misafirlerini de hatırlat*" âyetinde aynı şekilde mübhem hitap vardır ve kastedilen Hz. Muhammed'dir.[637] Hicr 72; "*Hayatına yemin olsun ki onlar sarhoş (sersem) halleriyle saçmalayıp duruyorlardı*" âyetinde mübhem ifadeler vardır. Konumuz olan hitaptaki mübhemlik müfessirler tarafından açıklanmıştır: "Allah Teâlâ,

[631] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 4, s. 366.

[632] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 13, s. 380.

[633] İlgili âyetler için bkz. En'âm 6/8; Fussilet 41/14.

[634] Hicr 15/25.

[635] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 14, s. 55.

[636] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 14, s. 81.

[637] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 14, s. 82.

Hz. Muhammed dışında hiç kimsenin hayatı üzerine yemin etmemiştir yine Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e, kendisini bütün yarattıklarına rahmet olarak gönderdiğinin haberini vermektedir ki bu sebepten hayatına yemin etmiştir; çünkü buna en layık kişi Hz. Muhammed'dir."[638] Hicr 86; "*İyi bilesin ki rabbin evet O, muhakkak surette eşsiz yaratıcıdır ve her şeyi bilmektedir*" âyetinde gizli 'sen' (انت) zamiri sebebiyle mübhem bir hitap vardır. Tefsîrlerde yer alan bilgilere göre hitap Hz. Muhammed'e yöneliktir.[639]

Haber içerikli olan "*Şayet sana kağıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik ve onlar da elleriyle onu tutmuş olsalardı..*"[640] âyeti 'sana' (كَ..) zamiri sebebiyle mübhemlik içerir. Âyetin iniş sebebiyle ilgili rivayet şöyledir: Bu âyet, Nadr b. Hâris, Abdullah b. Ümeyye ve bunlardan başka müşriklerin Hz. Muhammed'e; 'Gökten bir kitap indirinceye kadar sana inanmayacağız!' demeleri üzerine indirilmiştir.[641] Sebebi nüzul bilgisi ve müfessirlerin mübhemliğin farkında olarak yaptıkları açıklamalar âyetteki mübhemi beyân etmektedir.[642] Aynı sûrenin; "*Eğer Allah seni bir zarara uğratırsa onu kendisinden başka giderecek yoktur ve eğer sana bir hayır verirse bilesin ki O her şeye kadirdir*" 17. âyeti aynı şekilde hitabında mübhemlik içerir. İbn Kesîr, âyetin Hz. Muhammed'e yönelik haber olduğunu ifade ederek[643] mübhemi beyân etmektedir. Sûrenin 83. âyetin; "*Şüphesiz ki senin rabbin hikmet sahibidir..*" şeklinde hitabında mübhemlik vardır. Mâtürîdî'nin mübhemi beyân eden izahı; "Allah Teâlâ burada Hz. Muhammed'e hitap ederek, kavmi tarafından yalanlanan İbrahim'e (a.s) kavmine karşılık kendisine deliller verildiğini haber

[638] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 14, s. 92; Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 454.

[639] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 14, s. 106.

[640] En'âm 6/7.

[641] Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 1, s. 474.

[642] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s.158; Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 4, s. 25.

[643] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 3, s. 244.

verir"[644] şeklindedir. En'âm 92. âyette de "*Bu (Kur'ân) Ümmü'l-Kura (Mekke) ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz*.." hitapta mübhemlik vardır. Benzerlerinde olduğu gibi burada da muhatap Hz. Muhammed'dir.[645] Takip eden "*Rabbinden sana vahyolunana uy. O'ndan başka tanrı yoktur. Müşriklerden yüz çevir*, *..biz seni onların üzerine bir bekçi kılmadık. Sen onların vekili de değilsin*" 106.-107. âyetler de mübhem hitapla Hz. Muhammed'in kastedildiği âyetlerdendir.[646] Bu âyetlerde Hz. Muhammed'e görevinin dışında kalanlar bildirilerek kendisinin de bunlara uyması ve şirke sapanlardan uzaklaşması emredilmiştir.[647] Yine sûrenin "*Rabbinin sözü hem doğruluk hem de adalet bakımından tamamlanmıştır*.." şeklindeki 115. âyeti mübhem ifadeyle Hz. Muhammed'e hitap eden haber içeriklidir.[648] Sûrenin "*Muhakkak ki senin rabbin muhakkak ki O, kendi yolundan sapanları da doğru yolda gidenleri de iyi bilmektedir*" 117. âyetinin hitabında da mübhemlik vardır. Haber içerikli bu hitap Hz. Muhammed'e yöneliktir.[649] Aynı sûrenin ".. *Muhakkak ki rabbin haddi aşanları çok iyi bilir*" 119. âyetinde de mübhemlik vardır. Hz. Muhammed'in kastedildiği bu hitap haber içeriklidir.[650] Sûrenin 131.-134. âyetlerde de mübhem hitap vardır. Müfessirlerin, "Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e kendisinin mutlak kudret sahibi olduğunu, yarattıklarının kendisine muhtaç olduğunu ve dilediği zaman yaşamakta olan toplulukları helak edip yerlerine yeni topluluklar getirebileceğini haber veriyor"[651] şeklindeki âyetlerle ilgili açıklamalarından mübhemin kastını öğreniyoruz. Son olarak En'âm 137. "..*Öyleyse*

[644] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 4, s. 151.

[645] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 401.

[646] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 479.

[647] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 2, s. 452.

[648] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 4, s. 227.

[649] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 3, s. 322.

[650] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* c. 9, s. 515.

[651] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 565.

onları uydurdukları ile baş başa bırak!" âyetinde de emrinde gizli zamir 'sen' (انت) sebebiyle mübhemlik vardır. İlgili açıklamalar ışığında buradaki hitapla kastedilenin de Hz. Muhammed olduğunu öğrenmekteyiz.[652]

Bir diğer haber içerikli görülen "*..Rabbin her şeyi görüp gözetir*"[653] âyetinde dolaylı olarak yapılmış bir hitap vardır. Mübhemliğe sebep olan bu durum müfessirlerce kastın Hz. Muhammed olduğu açıklamasıyla beyân olunmuştur.[654] Sûrenin "*Biz seni başka değil; ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak bütün insanlara gönderdik..*" 28. âyetinin hitabında da mübhemlik vardır. Taberî durumun farkında olarak âyetin açıklamasında, hitabın Hz. Muhammed'e olduğunu ve onun peygamberliğini haber verdiğini ifade eder.[655] Sûrenin 44. âyeti de "*..Senden önce onlara uyarıcı da göndermemiştik*" hitabındaki 'sen' (انت) zamirinden dolayı mübhemlik içerir. Burada Hz. Muhammed'e hitap edilerek Araplara ondan önce bir peygamber Kur'ân'dan önce de bir kitap gönderilmediğinin haberi verilmektedir.[656]

"*..Bilsinler ki rabbinin katında bulunanlar bıkıp usanmadan, gece gündüz O'nu tesbih etmektedirler*"[657] âyetinde mübhem ifadeler vardır. Hitabındaki mübhem ile ilgilendiğimiz bu âyette Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e; 'Allah'a secde etmeyi kendilerine yakıştırmayıp, büyüklük taslayan Mekke'nin aristokrat kesimine, Allah'ın onların ibadetlerine ihtiyacı olmadığını iletmesinin yanında, Allah'a durmaksızın ibadet eden meleklerin olduğunun haberini veriyor.'[658] Aynı sûresi 46. âyeti; "*..Senin rabbin*

[652] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 574.

[653] Sebe 34/21.

[654] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s. 442.

[655] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 19, s. 288.

[656] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 19, s. 302.

[657] Fussilet 41/38.

[658] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 4, s. 713.

kullarına asla haksızlık etmez' şeklinde mübhem bir hitap içerir. Benzerlerinde olduğu gibi burada da hitap Hz. Muhammed'e yöneliktir.[659]

Haber içerikli olan "*..Allah, sana ve senden öncekilere işte böyle vahiy gönderiyor*. *Kendilerini davet ettiğin bu din müşriklere ağır geldi*.. *Rabbin tarafından belirli bir süre tanıma sözü verilmemiş olsaydı, aralarında hüküm verilir, iş bitirilirdi*"[660] âyetleri hitabındaki muttasıl ve müstetir 'sen' (انت/كَ) zamirleriyle mübhemlik içerir. Müfessirlerin açıklamaları hitabın Hz. Muhammed'e yönelik olduğunu göstermekte ve dolayısıyla mübhem beyân olunmaktadır.[661]

Başka bir haber içerikli "*Kendilerine 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan*.. *rabbinin rahmetini paylaştırmak..* '*onları kim yarattı?' diye sorsan*"[662] âyetlerin nazmında açıklık fakat muhatabın kim olduğunda mübhemlik vardır. Bu durumun farkında olan müfessirler "Eğer sorsan, ey Muhammed!.." şeklinde açıklayarak mübhemi beyân etmişlerdir.[663]

"*Âd'ın kardeşini (Hûd) hatırlat!..*"[664] mübhem hitaplı bir âyet olan bu emir Hz. Muhammed'e hitap ederek ona kendinden önceki peygamberlerden biri olan Hûd'un (a.s) da aynı sancılı süreçleri yaşadığının haberini vermektedir. Aynı sûrenin 29. âyeti; "*Bir zamanlar*.. *Kur'ân'ı dinlemek üzere sana doğru yönlendirmiştik..*" şeklinde mübhemlik

[659] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 454.

[660] Şûrâ 42/3, 13, 14.

[661] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 465, 479, 483.

[662] Zuhruf 43/9, 32, 87.

[663] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 553, 586, 663.

[664] Ahkâf 46/21.

içerir. Allah Teâlâ cinlerin iman ettiğini inkar eden Kureyş kafirlerini azarladığını haber vermesi için Hz. Muhammed'e durumu bildirmiştir.[665]

"*İbrahim'in değerli konuklarıyla ilgili kıssa sana ulaştı mı?*"[666] âyetinde mübhem bir hitap vardır. Hz. Muhammed'e yönelik bir hitap olan âyet, Allah'ın halîli İbrahim'in (a.s) cömert misafirlerinin hakkında haber vermektedir.[667]

"*O kıyametin haberi sana geldi mi?*"[668] âyetindeki mübhem hitapla kastedileni de beyân ederek Mukâtil, âyeti şöyle açıklar: "Ey Muhammed, cehennemliklerin haberi sana gelmiş bulunmaktadır."[669]

"*Biz sana onların başından geçenleri gerçeğe uygun olarak anlatıyoruz*. ..*sol taraftan geçip gittiğini görürsün. ..Sen onları uyanık sanırdın..*"[670] âyetlerinde muhatabın kim olduğunda mübhemlik vardır. Müfessirler âyetleri "Ey Muhammed!.."[671] şeklinde açıklayarak mübhemi beyân etmişlerdir. Sûrenin 32.-45. âyetleri; "*Onlara misal olarak şu iki adamı anlat!.. Onlara dünya hayatının örneğini de ver..*" şeklinde emirlerde müstetir 'sen' zamiri sebebiyle mübhemlik içerir. Müfessirlerin mübhem olan muhatabı izhar eden açıklamaları şöyledir: Mâtürîdî, 32. âyetin Hz. Muhammed'e soru sorulması üzerine inmiş olabileceğini söyler ve sorunun cevabını bilen bu kimselere, beklemedikleri cevabı haber veren Hz. Muhammed'in verdiği bu haber, aslında onlar için Hz. Muhammed'in peygamberliğine delil teşkil ettiğini ifade eder.[672] 45. âyette de benzetme

[665] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 21, s. 150, 163.

[666] Zâriyât 51/24.

[667] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 21, s. 525.

[668] Ğâşiye 88/1.

[669] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 4, s. 677.

[670] Kehf 18/13, 17, 18.

[671] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 15, s. 178, 184, 190.

[672] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 170.

yoluyla mal ve servet gibi sahip oldukları ile övünen müşrikler kınanmak üzere Hz. Muhammed'e hitaben '*Allah'ın her şeyi yapabilecek güçte olduğu*'nun haberi verilmektedir.[673] Aynı sûrenin 57.-58. âyetleri de "..*Senin rabbin hep bağışlayıcıdır ve merhamet sahibidir*" şeklinde mübhem hitaplı âyetlerdendir. Burada Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e hitap ederek, kullarına karşı yaptıkları kötülüklerden dönmelerine mühlet veren olduğunun haberini bildirmektedir.[674]

Haber içerikli olarak görülen "*O inkarcılar, kendilerine ille de meleklerin gelmesini yahut rabbinin emrinin gerçekleşmesini mi bekliyorlar*"[675] âyeti hitabında mübhem bir âyet olup kastedilen Hz. Muhammed'dir.[676] Aynı sûrenin 43. âyeti de "*Senden önce de ancak kendilerine vahiy indirdiğimiz kişileri peygamber olarak gönderdik ..insanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklaman için ve düşünürler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik*" hitabında mübhemlik içerir. Müfessirler bu durumu açıklayarak muhatabın Hz. Muhammed olduğunu beyân etmişlerdir.[677] Aynı sûrenin 63.-64. âyetleri; "..*Senden önceki çeşitli topluluklara da mutlaka elçiler göndermiştik.. Sana kitabı özellikle ayrılığa düştükleri konuda onları aydınlatman için ve inanan bir topluluğa rehber ve rahmet olsun diye indirdik*" hitabındaki 'sen' (انت) zamirinden dolayı mübhemlik vardır. Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e hitap ederek; nefsine yeminle başlıyor ki hakikate vurgu olsun..[678] şeklinde müfessirlerin açıklamaları mübhemi beyân etmektedir. Sûrenin ".. *Seni de bu kimseler hakkında tanık yapacağız, bu kitabı sana her konuda açıklama getiren bir rehber bir hidayet ve rahmet kaynağı olarak indirdik*"

[673] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 15, s. 272.

[674] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 15, s. 304.

[675] Nahl 16/33.

[676] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 499.

[677] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 14, s. 226.

[678] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 14, s. 268.

mübhem hitaplı 89. âyetin açıklamasına "nebisi Muhammed'e şöyle diyor"[679] şeklinde başlayan Taberî muhatabın kim olduğunu, ortaya koymaktadır. Bu âyet, Hz. Muhammed'e davette bulunduğu kimselere tanıklık edeceği haberinin verilmesinin yanında davetin ana kaynağı olan Kur'ân'ın konularına dair bilgi içerir.[680] 110. âyet; "..*Bilesin ki rabbin eziyetlerle sınandıktan sonra*.." şeklinde hitabında mübhemlik içerir. Açıklamalarda buradaki hitabın Hz. Muhammed'e olduğu beyân olunmuş ve âyetin Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalan Müslümanlara, Allah'ın lütuf ve merhametinin haberini içerdiği bildirilmiştir.[681] Son olarak sûrenin 118.-119. âyetleri de haber içeren mübhem hitaplı âyetlerdendir ve muhatabın kim olduğu mübhemdir. Bu sorunun cevabını sebebi nüzul bilgisi vermektedir. 119. âyetin iniş sebebiyle ilgili rivayet şöyledir: İbnu'l-Hadramî'nin kölesi Cebr hakkında inmiştir. Müslüman olduktan sonra küfre zorlanan bu kişi, kalbi iman ile dolu olduğu halde inkar etmek zorunda kalmış. Hz. Muhammed'in kendisini satın almasından sonra tövbe etmiştir. Âyetteki "..*onların bu dönüşünden sonra, bilesin ki artık rabbinin rahmet ve mağfireti de çok geniştir*' ifadeleri o şahsın tövbesinin kabul edildiğinin haberini vermektedir.[682]

Haber içerikli olarak görülen "*İnsanları Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır*"[683] âyetinde muhatabın kim olduğu mübhemdir. Müfessirlerin "Ey Muhammed! Sana indirdiğimiz kitap.." şeklindeki açıklamalarından anlıyoruz ki hitap Hz. Muhammed'edir.[684]

---

[679] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 14, s. 333.

[680] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 3, s. 430.

[681] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 14, s. 377.

[682] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 2, s. 492.

[683] İbrâhim 14/1.

[684] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 13, s. 588.

"*Senden önce de ancak kendisine vahyettiğimiz kimseleri peygamber olarak gönderdik*"[685] âyeti de mübhemlik içerir. Taberî'nin mübhemi izhar eden açıklaması; Hz. Muhammed'e hitaben; "sende, senden önce kavimlerine gönderdiğimiz diğer peygamberler gibi bir insansın!"[686] şeklindedir ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkar edenlere yönelik bir cevaptır. Sûrenin 107. âyeti de "*Seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik*" hitabında mübhemlik olup Hz. Muhammed'e yönelik bir hitaptır.[687]

"*Şimdi sen onları bir süre için gaflet ve dalâletleri içinde kendi hallerinde bırak*"[688] âyetinin hitabında munfasıl ve müstetir 'sen' (انت) zamirleri sebebiyle mübhemlik vardır. Taberî açıklamasına "Ey! Muhammed!.." şeklinde başlayarak mübhemi beyân etmiştir.[689] Burada Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e putperestliğin sonunun geldiğini haber vermektedir.[690]

"*..Ona kavuşma hakkında şüphen olmasın!..*"[691] âyetinde mübhem ifadeler bulunmaktadır. Konumuzun hitaptaki mübhem olmasından dolayı diğeriyle ilgilenmeyeceğiz. Müfessirlerin açıklamasından hitabın Hz. Muhammed'e olduğu, gerçekten Musa (a.s)'a Tevrat'ın verildiğini bildirdiği[692] anlamaktayız. Yine aynı sûrenin 25. âyeti de Hz. Muhammed'e hitap ederek "inkarcıların ihtilaf ettikleri hususların kıyamet günü açığa çıkarılacağı"[693] bildirilmektedir.

---

[685] Enbiyâ 21/7.

[686] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 16, s. 228.

[687] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 16, s. 437.

[688] Mü'minûn 23/54.

[689] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 17, s. 64.

[690] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 4, s. 29.

[691] Secde 32/23.

[692] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s. 342.

[693] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 18, s. 639.

Tûr 7. âyette de mübhem ifade muttasıl zamiriyle (كَ..) kastedilen Hz. Muhammed'dir ve inkarcılara vaad edilen azabın mutlaka gerçekleşeceğini bildirmektedir.[694]

"*O gün rabbinin arşını bunların da üstünde olan sekiz melek yüklenir*"[695] âyetindeki mübhem ifade gizli 'sen'in (كَ..) zamiriyle Hz. Muhammed'e hitap edilmekte ve ona kıyamet sahnesinden bir karenin haberi verilmektedir.[696]

"*Sana Musa'nın haberi geldi mi?*"[697] âyetindeki sorunun muhatabı Hz. Muhammed'dir ve haber içerir. Sûrenin 42 ilâ 45. âyetleri de hitabı mübhem olanlardandır. Bu âyetler müşriklerin devamlı olarak kıyametin ne zaman kopacağına dair soru sormaları ve alay etmeleri üzerine nâzil olmuştur.[698] Bu bilgi mübhemin kastının Hz. Muhammed olduğunu göstermekte ve onun kendisine soru soran müşriklere nasıl cevap vereceğini bildirmektedir.

"*Ceza günü nedir, bilir misin? Evet, ceza günü nedir bilir misin?*"[699] âyetinde mübhemlik vardır. Hitapla kastedilen Hz. Muhammed'dir. Sorunun tekrar edilmesiyle amaçlanan Hz. Muhammed'e haber verilen şeyin yani kıyametin şiddetine dikkat çekmektir.[700]

---

[694] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 21, s. 571.

[695] Hâkka 69/17.

[696] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 23, s. 227.

[697] Nâziât 79/15.

[698] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 24, s. 99.

[699] İnfitâr 82/17-18.

[700] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 24, s. 183.

Haber içerikli olan "*Onlara şiddetli bir azabın haberini ver!*"[701] âyetindeki emirde gizli zamir 'sen' (انت) ile kastedilen mübhem olup müfessirlerin açıklamalarıyla bu durum beyân edilmiştir. "Ey Muhammed! Mü'minler için müjde makamında rahmeti ve cenneti haber ver, kafirler içinde acıklı bir azabı yumuşatarak söyle; çünkü bu hakikatte müjde değildir."[702] Mâtürîdî'nin âyet hakkındaki açıklaması şöyledir: "Bişâret yani müjdeleme ve haber verme anlamına gelen fiil aslında hem sevinç hem de hüzün içeren haber için kullanılabilmektedir; ancak mutlak olarak kullanılması halinde kalbe sevinç ve mutluluk verecek güzel haberlerin verilmesi yani müjde anlamında olmaktadır."[703]

"*İnsanlar arasında öyleleri de vardır ki "Allah'a inanıyoruz" derler.. ama rabbinden bir yardım gelecek olsa..*"[704] âyetindeki hitabın kime olduğu mübhemdir; ancak açıklamalardan muhatabın Hz. Muhammed olduğu görülmektedir. Ankebût Sûresi, kronolojik olarak bakıldığında *münafık* kelimesiyle ilk kez karşılaştığımız sûredir. Mâtürîdî, söz konusu âyetin açıklamasında şöyle diyor: "Allah Teâlâ burada Hz. Muhammed'e münafıkların özelliklerini bildiriyor."[705] Sûrenin 47. âyeti; "*İşte biz kitabı sana böyle indiriyoruz*" şeklinde mübhemlik içerir. Bu hitapla Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e, senden öncekilere nasıl indirdiysek sana da öyle indiriyoruz, demek istiyor.[706] Yine 61.-63. âyetleri de "*Şayet o inkarcılara: "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı yasalarına boyun eğdiren kimdir?" diye sorsan.. yine onlara: "Göklerden su indirip de onunla ölü toprağa hayat veren kimdir? diye sorsan*" mübhem hitaplıdır.

[701] İnşikâk 84/24.

[702] Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 3, s. 462.

[703] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 479.

[704] Ankebût 29/10.

[705] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s. 211.

[706] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 18, s. 423.

Burada soru üslûbu kullanılarak, Hz. Muhammed'e hitap edilmiş ve bu sorulara inkarcıların hiç tereddüt etmeden "Allah!" diyeceklerinin haberi verilmiştir.[707]

Son Mekkî sûre olan Mutaffifîn Sûresi 8.-19. âyetler; "*Siccîn nedir bilir misin?*", "*Bilir misin nedir İlliyyîn?*" şeklinde olup buradaki mübhem soru lafızlarıyla, Hz. Muhammed'e hitap edilmektedir. 9.-20. âyetlerde de "*O (ameller) kaydedilmiş bir defterdir, o Allah'a yakın olanların görüp durdukları, (ameller) kaydedilmiş bir defterdir*" ifadeleriyle soruların cevapları bildirilmektedir.[708]

2.2.2.5. Müjde İçerikli Âyetler

Sözlükte, "dişi-erkek, tekil-ikil-çoğul olan ya da ikil-çoğul olmayan mahluk, yaratılmış" anlamındaki بشر ya da "insanın baş yüz ve cildinin en üst kısmı, eti kaplayan dış kısım, saçın dibi olan deri ve cildin görünen kısmı" şeklinde izah edilen بشرة kelimelerinden türeyen بشِر, فأبشر, بشرته fiilleri *sevindi* anlamına gelmektedirler.[709] *Müjde* kelimesinin tam karşılığı olarak Arapçada بشرى ya da بشارة lafızları olup; "sevindiren haber" anlamındadır.[710] Türkçede ise *muştu*, sevindirici haber verileceği zaman söylenen bir söz, anlamlarındadır.[711] Bu kapsama giren âyetleri Tablo 1'de göstermiştik. Burada söz konusu âyetlerin incelemesini yapacağız.

İlk olarak "*O seni yetim bulup barındırmadı mı? Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi? Ve seni yoksul bulup zengin etmedi mi?*"[712] sorularındaki 'sen' (كَ..) zamiriyle kastedilenin kim olduğu mübhemdir. Mâtürîdî açıklamasında mübhemi beyân

[707] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 18, s. 438, 439.

[708] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 24, s. 197, 211.

[709] İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab,* c. 4, s. 59-61.

[710] İsfehânî, *Müfredât,* c. 1, s. 60.

[711] "Müjde maddesi", *TDK Sözlüğü, https://sozluk.gov.tr/* (Erişim: 06.12.2020).

[712] Duhâ 93/6, 7, 8.

ederek şunları söyler: Bu âyetlerde zikredilen hallerin, başka âyetlerde[713] belirtildiği üzere Hz. Muhammed'in halleri olduğunu ve bu nitelemelerin, Hz. Muhammed için zafer ve yardım müjdesi anlamında olup, peygamberliği hususunda da delil teşkil ettiğini belirtir.[714] Söz konusu bu âyetler; sibakındaki Hz. Muhammed için 'Mükâfât Vaadi ile Teselli Eden Âyetler' başlığı altında incelediğimiz "*İşin sonu senin için öncesinden daha hayırlı olacaktır. Rabbin sana mutlaka lütufta bulunacak sen de memnun olacaksın*" âyetlerin delili olup, geçmişteki zikredilen hallerin değiştiği gibi o andaki halinin de değişeceği ve daha hayırlı olacağı anlamına gelmektedir. Bu âyetler, Hz. Muhammed'in geçmişinde yaşadığı üzücü durumlardan bazılarına temas etmek suretiyle şunları söylemektedir:

> Babanı anne karnında iken, anneni de altı yaşında ve bunun ardından kısa bir süre sonra deden Abdülmuttalib'i kaybettin. Amcan Ebû Tâlib'in himayesinde yetiştin. Amcan, peygamberliğini kabul ettiğini açıkça ilan etmemekle birlikte seni, düşmanlarına karşı hep korudu. Çocukluğun ve gençliğinin ilk yılları fakirlikle geçti. Sonrasında gerek kendi ticari faaliyetlerin gerekse Hz. Hatice ile evliliğin, senin rahat bir hayat yaşamana vesile oldu. Ve şüphesiz en önemlisi Kur'ân'ı sana vahyetmekle, seni üzen, gönlünü daraltan karanlıklar içindeki yaşamdan seni çekip çıkarttık ve yolunu Kur'ân'ın nuruyla aydınlattık. İşte tüm bunları hatırlatmakla seni teselli ediyor ve geleceğinin daha iyi olacağının müjdesini veriyoruz.[715]

[713] Ankebût 29/48: "*Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun, öyle olsaydı gerçeği yok etmeye çalışanlar kuşkuya düşerdi.*"

[714] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 559.

[715] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 5, s. 638-639.

Bir başka müjde içerikli olan "*Asıl sonu gelmeyecek olan, sana karşı nefret duyandır*"[716] âyetindeki 'sana' (كَ..) zamiri kastedilen kimdir? Bu sorunun cevabını sebebi nüzul bilgisi verir. Şöyle ki;

> Hz. Muhammed, Mescid-i Haram'ın Safa kapısından çıktığı esnada müşriklerden içeri girmekte olan 'As b. Vail es-Sehmî ile karşılaşır. İçeridekiler 'As b. Vail'e; "Kapıda karşılaştığın kimdi?" diye sorduklarında o da *el-ebter* şeklinde cevap verir. Rivayete göre o sırada Hz. Muhammed, oğlu Abdullah'ı kaybetmişti, 'kendisinden sonra mirasçı bırakmadan ölen kimse' anlamındaki *ebter* kelimesini o müşrik, bu sebepten kullanmıştı.[717]

Mâtürîdî, âyetin Hz. Muhammed için müjde içerdiğini ve şu anlamda olduğunu açıklar: "Ey Muhammed! Sen bu müşrik kafirlere galebe çalacak ve onlara üstün geleceksin ve Allah'ın dinini uzak beldelere yaymak suretiyle zafer kazanacaksın. Yine bu âyet, Hz. Muhammed'e düşmanlık eden ve kin besleyenin her türlü güzellik ve iyilikten mahrum bırakılacağının haberini de içermektedir."[718]

Diğer bir müjde içerikli olarak görülen "*Rabbinin fil ordusuna neler yaptığını bilmiyor musun?*"[719] âyeti soru formunda olup hitabında mübhemlik içerir. Durumun farkında olan müfessirler, muhatabın Hz. Muhammed olduğunu belirterek mübhemi beyân etmişlerdir. Bu sûre geçmişte gerçekleşmiş ve Hz. Muhammed'i yalanlayan müşriklerin de çok iyi bildiği 'Fil Vak'ası' diye isimlendirilen olayı hatırlatmaktadır. Mâtürîdi'nin izahına göre âyette yer alan الم تر lafzı geçmişte gerçekleşmiş, herkesin bildiği fakat unuttuğu müthiş bir olayın karşılıklı hatırlanması için kullanıldığı gibi bazen

---

[716] Kevser 108/3.

[717] Mukâtil, *Tefsîru Mukatil*, c. 4, s. 880.

[718] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 630.

[719] Fîl 105/1.

de gerçekleşmemiş olaylar için kullanılır. Mekke ehli için korkutma anlamı taşıyan bu âyet, Kâbe'yi tahrip etme niyetiyle Mekke'ye yaklaşan ordunun önünde kimsenin duramayıp engelleyemeyeceği bir anda her şeyin değiştiği gibi Ey Muhammed! Müjdeler olsun sana. Az sayıdaki destekçin ile azınlık görünseniz de Allah'ın yardımı her an seninle. Bu sûre ile Hz. Muhammed, gelecekte düşmanlarına karşı zafer kazanacağı *Bedir Günü* ile muştulanmaktadır.[720]

"*Vahyi tam alma telaşı yüzünden dilini kıpırdatma. Onu zihninde toplayıp okumanı sağlama işi bize aittir. O halde onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et. Sonra onu anlatmak elbette bize aittir.*"[721] âyetlerinin nazmı açıktır fakat muhatabın kim olduğunda mübhemlik vardır. Müfessirler açıklamalarındaki 'Ey Muhammed!' vurgusuyla mübhemi beyân etmişlerdir. Bu açıklamalar ve sebebi nüzul rivayetleri[722] incelendiğinde, girdiği ağır sorumluluğun bilincinde olup, onu lâyıkıyla ifa etme derdinde olan bir beşer ile karşılaşmaktayız. Bu yüzden Allah Teâlâ, her ne kadar bu âyet demetine sakındırma formu ile başlamışsa da bundan murad, sorumluluk bilincini üst düzeyde yaşayan ve bu sebepten heyecanı bir hayli yoğun olan Hz. Muhammed 17 ilâ 19. âdetlerle ferahlatılmıştır. Adeta Allah Teâlâ, Ey Muhammed! Müjde sana. Sana okunan vahyi zihninde toplayıp kavratma bize aittir, senin işin sadece takiptir; yani söylenenleri uygulayıp insanlara iletmek. Telâşa, heyecana mahal yok![723] şeklinde buyurmaktadır.

"*Senin de içinde oturmakta olduğun beldeye..*"[724] birinci âyetteki yemin ifadesine râcidir. Yani âyetin anlamı; "*Senin de içinde yaşadığın beldeye yemin ederim*"

[720] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 617-618.

[721] Kıyâme 75/16-19.

[722] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 4, s. 512; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 23, s. 496-498; Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 344.

[723] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 345.

[724] Beled 90/2.

şeklindedir. Âyetin hitabında mübhemlik vardır. Müfessirlerin mübhemi de beyân eden açıklamalarına göre üzerine yemin edilen bu beldenin 'Mekke', حِلّ ifadesi ile de kastedilenin Hz. Muhammed'e has helallik ruhsatı olduğunu görmekteyiz. Yani Mekke'de istediğini yapmak yalnızca sana özel olarak helal kılınmıştır; daha önce o beldede cana kıymak haram iken Hz. Muhammed'e Mekke'ye gireceği günde istediğini öldürüp istediğini serbest bırakma, istediğini esir alma kayıtlı zaman içinde helal olacak ve bundan sonra tekrar yasak devam edecektir.[725] Tefsîrlerdeki açıklamalardan hareketle bu âyetle verilen müjde, Hz. Muhammed'i yaşadığı zorluklar karşısında motive etmektedir.

"*Sen o inkarcılara süre ver, onlara biraz zaman tanı!*"[726] âyetinde zımnen 'sen' (انت) sebebiyle mübhemlik vardır. Müfessirlerin "Ey Muhammed! Onların yaptıklarına karşılık verme; çünkü Allah çok yakında onların yaptıklarının cezasını verecek" şeklindeki açıklamaları mübhemi beyân etmekte Hz. Muhammed'e, onlara karşı galip gelip zafer kazanacağına dair müjde anlamı taşımaktadır."[727]

Müjde içerikli olarak gördüğümüz "*Kur'ân'ı sana indiren Allah, elbette seni dönülecek yere de gönderecektir. De ki: Kimin doğru yolda yürüdüğünü, kimin de apaçık bir sapkınlık içinde olduğunu en iyi bilen rabbimdir*"[728] âyetinin hitabında mübhemlik vardır. Muhatabın kim olduğunu sebebi nüzul bilgisi vermektedir:

> Hicret esnasında Hz. Muhammed Cuhfe'de konakladığı sırada Mekke'yi düşünerek ona özlem duydu. Bunun üzerine Cebrail (a.s) geldi ve "Şehrini,

[725] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 24, s. 402-403; Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 530; Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 3, s. 479; Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 14, s. 65.

[726] Târık 86/17.

[727] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 499.

[728] Kasas 28/85.

doğduğun yeri özledin mi?" diye sordu. Hz. Muhammed: "Evet!" dedi. Cebrail de (a.s) ona bu âyeti okudu.[729]

Bu rivayet ışığında Mâtürîdî, âyeti şu ifadelerle açıklamıştır: "Âyette yer alan '*dönülecek yer*' den kastın, Mekke olduğunu söyleyenlere göre bu âyet; Hz. Muhammed için, düşmanlarını yenip onlara üstün geleceğine ve Mekke'yi fethedeceğine dair müjde olarak inmiştir."[730]

Son olarak müjde içerikli olan "..*Rabbinin her şeye tanıklık etmesi yeterli değil midir?*"[731] âyeti de soru formunda olup hitabında mübhemlik vardır. Müfessirlerin izahlarında mübhem lafızla muhatap kılınanın Hz. Muhammed olduğunu görmekteyiz. Zemahşerî, âyetin baş kısmındaki "..*Onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanıtlarımızı hep göstereceğiz*" ifadeleriyle gelecekte kazanılan zaferler kastedilip, Hz. Muhammed için müjde anlamı taşıdığını[732] söyler.

2.2.2.6. Teşvik İçerikli Âyetler

Sözlükte, 'özlem, nefsin bir şeyi çekmesi' anlamlarındaki شوق kökünden türeyen تشويق kelimesi; 'heyecanlandırmak, tehyiç etmek, uyandırmak' anlamlarındadır.[733] Türkçede; isteklendirmek, özendirmek, bir başka ifadeyle, bir şeyi yapabilme kabiliyetinin varlığını önceden teslim etmek anlamında kullanılmaktadır.[734] Bu başlık altındaki mübhem hitaplı âyetleri Tablo 1'de göstermiştik. Burada söz konusu âyetlerin tahlilini yapacağız.

---

[729] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 3, s. 359.

[730] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 8, s. 205.

[731] Fussilet 41/53.

[732] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 4, s. 206.

[733] İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab,* c. 10, s.192.

[734] "Teşvik maddesi", *TDK Sözlüğü,* https://sozluk.gov.tr/ (Erişim: 06.12.2020).

İlk olarak "*Senin kalbini açıp genişletmedik mi? Belini büken yükü üzerinden kaldırmadık mı? Ve senin şanını yüceltmedik mi?*"[735] âyetlerindeki mübhemlik hitaptaki 'sen' (انت) zamiri sebebiyledir. Durumun farkında olan Taberî, açıklamasına şöyle başlar: "Allah'ın kendisine verdiği nimetler ve ihsanı hatırlatılmak suretiyle Hz. Muhammed, nimetin artırılması için verilen nimetlere şükretmeye teşvik edilmiştir."[736] İnşirâh Sûresi, neredeyse Duhâ Sûresinin tamamlayanı ya da onun öğrettiklerinden biri olacakken ne var ki; ondan sonra nâzil olan müstakil bir sûre oldu. Mütekellim zamiri (نحن; biz anlamında) ile Hz. Muhammed'e hitap eden ilk âyetlerin üslûbunun, Duhâ Sûresi ile benzer tarafları bulunmaktadır. Olumsuz soru cümlesi ile başlayan ilk âyet, verilen nimetlerin başa kakılarak incitmek amacı taşımamakta; bilakis tebliğ vazifesinin îfâsı esnasında, kavminde yaşadığı zorlukların, Allah'ın yardımıyla üstesinden gelindiğinin ikrarını içermektedir.[737] "*Senin kalbini açıp genişletmedik mi?*" âyetindeki *şerh-i sadr* kavramı ile ilgili birçok rivayet[738] bulunmakla birlikte İsfehânî bu kavramı; "İnsanın içinin Allah'tan ilahî bir nur, sükûnet ve huzurla rahatlaması"[739] şeklinde açıklamıştır.

"Hz. Muhammed'in *kalbinin açılıp genişletilmesi* ifadesini, Zümer 22.[740] âyet dikkate alındığında, onun beşerî idrak kapasitesinin vahiy ile artırılarak azamî seviyeye yükseltildiği şeklinde anlamak daha doğru olacaktır. Yine bu âyet, Hz. Muhammed'in

[735] İnşirâh 94/1-4.

[736] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 24, s. 492.

[737] Hasan Habenneke, *Me'âricu't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür,* c. 1, s. 584.

[738] Hasan Habenneke, *Me'âricu't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür,* c. 1, s. 586-587.

[739] İsfehânî, *Müfredât,* c. 1, s. 340.

[740] "افمن شرح الله صدره للاسلام فهو على نور من ربه"; "*Allah kimin gönlünü İslam'a açmışsa o, rabbinden gelen bir aydınlık içinde olmaz mı?*"

kendisine indirilen vahyi anlaması, koruması ve tebliğ vazifesini yerine getirebilmesi için kendisine verilmiş olan zihin açıklığı, maneviyât yüksekliği şeklinde de anlaşılmıştır."[741]

Bir başka teşvik içerikli olan "*Şüphesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik. Şimdi sen rabbin için namaz kıl ve kurban kes*"[742] âyeti de hitabında mübhemlik içerir. Taberî, hitabın Hz. Muhammed'e yönelik olduğunu beyân ederek: "Allah Teâlâ nebisine *Kevser'*le verilen nimetlerle, ikram edildiğini ardından "*Rabbin için namaz kıl, kurban kes*" beyânının da bilindiği gibi yalnızca Allah'a has kılınarak eda edilen bir namaz ve Kevser'le verilen nimetlerin karşılığı olarak, nimetleri verene şükran duygusuyla kesilen bir kurban anlamında olduğunu belirtir."[743] Kısacası bu âyetlerle Hz. Muhammed, kendisine verilen hayırlar ve nimetler karşılığında rabbine şükretmeye teşvik ediliyor. Mâtürîdî de sûrenin başında benzer açıklamaları yapmıştır.[744]

Teşvik içerikli olan "*Hani sana, rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır, demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'ân'da lanetlenen ağacı..*"[745] âyeti de mübhem ifadeler içermektedir. Konumuz olan hitaptaki mübhemi müfessirlerin 'Ey Muhammed!..'[746] şeklindeki açıklamalarında mübeyyen olarak görmekteyiz.

"*Onlara Nuh'un kıssasını da oku.*"[747] âyetindeki emirde gizli mübhem ifade 'sen' zamiriyle kastedilen kimdir? Bu sorunun cevabını müfessirlerin açıklamalarından almaktayız. Âyetin Hz. Muhammed için teşvik olduğunu söyleyen Taberî, devamında şunları söylemiştir: "Şayet bu, Hz. Nuh hakkında Allah'tan gelen bir haber ise, o zaman

[741] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 5, s. 642.

[742] Kevser 108/1-2.

[743] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 24, s. 696-697.

[744] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 627.

[745] İsrâ 17/60.

[746] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 14, s. 639.

[747] Yûnus 10/71.

Hz. Muhammed'in onu örnek alması için bir teşvik olduğu gibi risâlet ve tebliğ edilenle kendisine öğretilen şeyde doğru yolu göstermek de olur."[748]

Son olarak teşvik içeren "'*Ona bir hazine indirilse veya onunla beraber bir melek gelse ya!*' *demelerinden dolayı canın sıkılarak sana vahyedilen âyetlerin bir kısmının tebliğini terkedecek değilsin ya! sen ancak bir uyarıcısın. Allah her şeye vekildir*"[749] âyetinin mübhem hitabıyla kastının kim olduğunu Mukâtil'in açıklamalarından ve de sebebi nüzul bilgisinden öğrenmekteyiz. Müfessir, bu âyetle Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i tebliğ vazifesine devam etmeye teşvik etmektedir, dedikten sonra nüzul sebebiyle ilgili de şunları söyler:

> Kureyş kafirleri Hz. Muhammed'e; 'İlahlarımıza ibadeti terk etmeyi ve onları ayıplayıp tenkit etmeyi içermeyen bir Kur'ân getir ya da onu değiştir!' demişlerdi. Hz. Muhammed de kendisine tâbi olurlar ümidiyle onların tenkid edildiği âyetleri onlara okumamayı içinden geçirecek gibi olunca Allah Teâlâ da bu âyeti indirdi.[750]

2.2.2.7. Uyarı İçerikli Âyetler

Uyarı kelimesinin Arapçadaki karşılığı; falanca kişiyi öfkelendirdim, anlamındaki عَتَّب kökünden türeyen عِتاب sözcüğüdür.[751] Türkçede; herhangi bir konu, sorun üzerine ilgi çekme ikaz, ihtar, tembih anlamlarındadır.[752] Bu sözcüğün muhtevasında; sevgi,

[748] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 12, s. 235.

[749] Hûd 11/12.

[750] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 2, s. 273-274; Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 382.

[751] İsfehânî, *Müfredât,* c. 2, s. 417.

[752] "Uyarı maddesi", *TDK Sözlüğü, https://sozluk.gov.tr* (Erişim: 2.01.2021)

ihtiyatlı olma ve teenni (acele davranmama) vardır.[753] Tablo 1'de gösterdiğimiz mübhem hitaplı uyarı içerikli âyetleri burada inceleyeceğiz.

İlk uyarı anlamı taşıyan "*Suratını astı, yüzünü çevirdi. Çünkü ona gözü görmeyen biri gelmişti. Sen nereden bileceksin belki o arınacaktı. Yahut o öğüt alacak da öğüt kendisine fayda verecekti. Sen ise her şeye kendini yeterli görenle ilgileniyorsun. Onun arınmamasından sen sorumlu değilsin! Ama gönlünde Allah korkusu taşıyarak koşup sana gelenle ilgilenmiyorsun.*"[754] âyetleri zımnen 'o' (هو) ve 'sen' (انت) zamirlerinden oluşan mübhemlik içerir. Hitap eden Allah olduğuna göre muhatabı kimdir? Bu sorunun cevabını sebebi nüzul bilgisi vermektedir ki her iki zamirde Hz. Muhammed'e yönelik olup Allah'ın uyarılarının muhatabı bizâtihi peygamberidir. Buradaki aynı kişiye hitap eden ifadenin farklılığı da Allah'ın, peygamberini incitmeden sevgiyle uyarma amacına matuf,[755] iltifat sanatını konuşturması olarak değerlendirilmiştir.

> Hz. Muhammed, Mekke ulularından Rebîa'nın oğulları Utbe ve Şeybe, Ebû Cehil, amcası Abbas ve diğerleriyle konuşuyorken yanına Abdullah İbn Ümmi Mektûm ismindeki âmâ sahabî geldi. Hz. Muhammed, onların ve onlara tâbi yaşayan diğerlerinin de Müslüman olmalarını umarak Mekke'nin önde gelen bu zevâtını İslam'a davet ediyordu. Hz. Muhammed onlarla konuşuyorken sahâbî, Hz.

[753] Ali Galip Gezgin, *Kur'ân'da Hz. Peygamber'e Yapılan Uyarılar,* Fakülte Kitapevi, Isparta, 2003, s. 85-88.

[754] Abese 80/1-10.

[755] Hz. Muhammed'e yönelik yapılan itâb ifadeleri; daha çok uyarma ve sevgiye dayanan sitemler olarak değerlendirilmelidir. Yavaşça, nazikçe, dostça azarlama veya hatırlatma demektir. Bu uyarıların temel hedefi; "Peygamberin Allah karşısında emirleri alan ve bu emirleri yerine getiren bir kul ve beşer konumunda oluşudur. Hz. Muhammed'e yapılan uyarılar ile Allah'a itaatten yüz çeviren müşriklere yapılan uyarılar (عقاب) birbirine karıştırılmamalıdır. Çünkü, لكل مقام مقال kaidesi gereğince; her makamın gerektirdiği ayrı bir hitap üslûbu vardır (Gezgin, *Kur'an'da Hz. Peygamber'e Yapılan Uyarılar,* s. 96-101).

> Muhammed'in sözünü keserek "Ey Allah'ın Resûlü! Bana Kur'ân oku. Bana rabbinin sana öğrettiklerinden öğret!" dedi. O, Allah'ın Resulünün tam da o an, kavmi ile meşgul olduğunu görmediği için bilemedi ve talebini birkaç kez yineledi. Bu durumdan rahatsız olan Hz. Muhammed yüzünü ekşitti ve ondan yönünü çevirdi. Ve hemen Abese ilk on âyeti nâzil oldu. Bundan sonra Hz. Muhammed, bu sahâbîyi her gördüğünde ikram da bulundu ve ona şöyle hitap etti: "Merhaba! Ey Rabbimin kendisi sebebiyle beni azarladığı kişi."[756]

Rivayetten anladığımız üzere âyetlerin nâzil olmasından sonra Hz. Muhammed'in sözü edilen sahâbîye olan tutumu, onun uyarıyı bihakkın kavradığı ve gereğini lâyıkıyla yaptığını göstermektedir. Mâtürîdî'nin bu âyetlere getirdiği yorum, Hz. Muhammed'in sitemli uyarıya maruz kalmasına sebep olan davranışlarını, son derece insani saiklerle yaptığının beyânı olmuştur:

> Hz. Muhammed'in yüzünü ekşitmesi öylesine önemli bir durum hakkında idi ki amaçladığı kazanım, bütün insanlığın hayırlarından daha üstün gelecekti. Hz. Muhammed sahabînin kendisine gelip talepte bulunduğu anda kafirlerin önde gelenlerini; olumlu cevap vereceklerini umarak, İslam'a girmeye teşvik ediyordu. Tam da bu esnada sahabînin araya girmesi, Hz. Muhammed'in elde etmeyi amaçladığı pek çok hayrın, övgüye değer özelliklerin önüne geçmesi anlamına geliyordu. Böyle bir durumda yüzün ekşimesi kolayca olabilecek, uzak sayılmayacak ve de yadırganmayacak bir tavırdır.[757]

Uyarı içerikli olarak gördüğümüz "..*Sana gösteririz veya (görmeden) seni vefat ettiririz; ama*.."[758] âyetinin muhatabının kim olduğunda mübhemlik vardır. Durumun

---

[756] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 4, s. 700-701.

[757] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 417.

[758] Yûnus 10/46.

farkında olan müfessirler "Hz. Muhammed, Mekkeli müşriklere bazı şeyleri göstermeyi vaad etmiş olabilir. Bu durumda âyetin anlamı; onlara vaad ettiklerini göstermek senin işin değil, bu ancak bizim işimizdir"[759] şeklinde açıklayarak mübhemi beyân etmişlerdir. Aynı sûrenin 61. âyeti de "*Ne zaman sen bir faaliyet göstersen, Kur'ân'dan bir bölüm okusan ve siz ne zaman bir iş yapsanız o işe koyulduğunuzda muhakkak ki biz üzerinizde gözetleyici oluruz..*" şeklinde iltifat sanatının bir örneğini gördüğümüz hitabında muhatabın kim olduğu mübhemdir. Mâtürîdî'nin "Allah Teâlâ'nın uyarı ve ikaz anlamında Hz. Muhammed'e hitap ettiğini devamında da hitabın içine Hz. Muhammed'in yanında diğer insanları da dahil ettiğini.."[760] şeklindeki açıklaması mübhemi izhar etmiştir.

Uyarı içerikli olarak gördüğümüz "*Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma! Onların hesaplarından sana sorumluluk yoktur, senin hesabından da onlara sorumluluk yoktur ki onları yanından uzaklaştırıp da zalimlerden olasın*"[761] âyeti hitabındaki 'sen' (انت) zamiri sebebiyle mübhemlik içerir. Mübhem hitapla kastedilenin Hz. Muhammed olduğunu sebebi nüzul bilgisinden öğrenmekteyiz:

> Söz konusu âyet, İbn Mes'ûd, Suheyb, Ammâr, Bilâl, Habbâb gibi Müslümanların zayıfları, yani mevâli hakkında nâzil olmuştur. Ebû Cehil ve arkadaşlarından oluşan Kureyş'in önde gelenleri Hz. Muhammed'e gelerek şöyle dediler: "Şu köleleri yanımızdan uzaklaştırırsan seninle birlikte oturur, sohbet ederiz." Hz. Muhammed de "Müminleri kovacak değilim!" deyince "Bari biz gelince yanımızdan gitsinler, biz kalkınca istersen onlarla oturmaya devam edersin"

[759] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 49.

[760] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 58.

[761] En'âm 6/52.

dediler. Hz. Muhammed, belki iman ederler düşüncesi ile 'tamam, olur' dedi ve bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.[762]

Son olarak uyarı formunda olan "*Rızasını dileyerek sabah akşam rablerine dua edenlerle olmak için elinden gelen çabayı göster. Dünya hayatının çekiciliğine meylederek gözlerini onlardan çevirme. Bizi anmaktan kalbini gafil kıldığımız kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme!*"[763] ayetinin de hitabında mübhemlik vardır. Nüzûl sebebiyle ilgili bilgi mübhemin cevabını vermektedir:

> Âyet, 'Uyeyne b. Hısn hakkında nâzil olmuştur. Bu adam Hz. Muhammed'in huzuruna girdiği sırada Hz. Muhammed'in yanında fakir sahâbîler bulunmaktaydı. Bu insanlarla aynı ortamda bulunmaktan rahatsız olan 'Uyeyne, Hz. Muhammed'e şöyle dedi: 'Bizim şânımız, şerefimiz var, bundan dolayı biz yanına geldiğimizde bu insanları buradan uzaklaştır; zira cübbesinin kokusu bizi rahatsız ediyor. Biz yanından gidince istersen onları yanında yine kabul edersin.' Bu sözleri üzerine Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e hitap ederek daha önce bulunduğu uyarıyı hatırlatmak üzere bu âyeti indirdi.[764]

2.2.3. قل LAFZIYLA BAŞLAYAN MÜBHEM HİTAPLAR

Arapçada "tam ya da eksik mana ifade etsin, dille söylenen her türlü lafız ve kelâm" anlamındaki قَوْل sözcüğü, قال fiilinin mastarıdır.[765] 'Söyledi, dedi' anlamındaki geçmiş zamanlı fiilin emir formu olan قل lafzı da "de!-söyle!" anlamına gelmektedir. Bu kapsama giren mübhem hitaplı âyetleri Tablo 1'de tasnif etmiştik. Âyetlerin tahlili esnasına bu

[762] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 1, s. 562-563; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 259-260; Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 4, s. 70.

[763] Kehf 18/28.

[764] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 2, s. 582.

[765] İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab,* c. 11, s. 572.

emrin yer aldığı 204 âyetin hepsinde muhatabın Hz. Muhammed olduğu görülmüştür. "*De ki: Ey Kafirler!*"[766] âyeti bu emir ile karşılaştığımız ilk âyet olup muhatabın kim olduğunda mübhemlik vardır. Bu durumu sebebi nüzul bilgisi beyân etmektedir:

> Kavminin müşrikleri Hz. Muhammed'e gelerek bir sene Allah'a ibadet etmeyi sonraki bir sene de Hz. Muhammed'in kendi ilahlarına bir sene boyunca ibadet etmesini teklif ettiler. Bu olay üzerine Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e, bu konuda onlara vereceği cevabı bildiren bu âyeti indirdi; '*De ki: Ey Kafirler!*'[767]

"*De ki; O Allah'tır, tektir*"[768] âyeti de aynı şekilde mübhemlik içerir ve muhatabın kim olduğunun cevabını sebebi nüzul bilgisi verir: "Mekke ehli Hz. Muhammed'e; Allah'ın nesebi, O'nun sıfatları ya da mahiyeti hakkında soru sormuşlardı. Ardından soruların hepsinin cevabını sorulan kimseye bildiren bu sûre nâzil oldu."[769]

"*De ki: Ben sadece bir uyarıcıyım. Karşı konulmaz güç sahibi tek Allah'tan başka tanrı yoktur*"[770] emrinde mübhemlik vardır. Hitabın kime olduğunu Taberî'nin "Allah Teâlâ, nebisi Muhammed'e.. 'Ey Muhammed! Kavminin müşriklerine azap gelmeden.. tevbe etmek suretiyle kendinizi koruyun!' de" şeklindeki açıklaması izhar etmektedir.[771] Sûrenin 67. âyeti; "*De ki: Bu (vahiy ile gelen) çok önemli bir bilgidir*" emrinde de muhatabın kim olduğu mübhemdir. Müfessirlerin açıklamaları durumu beyân etmektedir.[772] 86. âyeti de "*De ki: Sizden görevimle ilgili bir karşılık istemiyorum; ben*

---

[766] Kâfirûn 109/1.

[767] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 24, s. 702.

[768] İhlâs 112/1.

[769] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 643.

[770] Sâd 38/65.

[771] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 139.

[772] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c.20, s. 140.

olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim!" şeklinde mübhem bir hitapla Hz. Muhammed'e yöneliktir.[773]

"*.. De ki: Allah kötülüğü emretmez. Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz? De ki: Rabbim adaleti emretti. Her secde ettiğinizde yüzlerinizi O'na çevirin..*"[774] âyetlerinin hitabındaki mübhemin cevabını bulduğumuz sebeb-i nüzûl bilgisi şöyledir: "İslam gelmezden önce bazı Araplar Kâbe'yi çıplak tavaf ediyorlardı. Niçin böyle yaptıkları sorulunca da 'Atalarımızı bu hal üzere bulduk ve Allah bize böyle emretti' diyorlardı."[775] Bu olaydaki hususları beyân etmesi için Allah peygamberine söz konusu âyetlerle hitap etmiştir. Sûrenin 32.-33. âyetleri bir önceki incelediğimiz aynı sûrenin 28-29 âyetleri ile irtibatlı olup mübhem hitapla kastedilen Hz. Muhammed'dir.[776] Sûrenin 158. âyeti; "*De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben.. gönderdiği elçisiyim*" şeklinde mübhem bir hitapla muhataba emretmektedir. Emrin kime yönelik olduğu "Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e son peygamber; Acem, Arap, kırmızı, siyah olmak üzere herkesin peygamberi olduğunu duyurmasını emretmektedir"[777] izahında mübeyyendir. Sûrenin 187. âyeti de "*Ne zaman gelip çatacak? diye sana kıyamet saatini sorarlar. De ki: Onun hakkında bilgi sadece rabbimin katındadır.. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki...*" şeklinde muttasıl ve emirde müstetir 'sen' (انت/كَ..) zamirleri sebebiyle mübhemlik içerir. Bu zamirlerle kastedilenin kim olduğunu sebebi nüzul bilgisi vermektedir:

[773] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c.20, s. 150.

[774] Aʿrâf 7/28-29.

[775] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c.10, s. 138-139.

[776] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 10, s. 156.

[777] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 10, s. 498; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 3, s. 489.

> Kureyş'ten yahut da Yahûdîlerden bir grup insan, Hz. Muhammed'e kıyamet hakkında soru sordu. Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi.[778] Hz. Muhammed'e sorulan bu soru üzerine Allah, nebisine nasıl cevap vermesi gerektiğini 'قل' emriyle ferman eyledi. Ve hemen ardından cevabı te'kîd edercesine 188. âyette şöyle buyuruyor:

"*De ki: ben kendim için Allah'ın dilediği dışında ne bir fayda elde edebilirim ne de zarardan kurtulabilirim..*" Sûrenin 195.-203. âyetleri de aynı emirle mübhem bir hitap içerir ve muhatap Hz. Muhammed'dir.[779]

Cin sûresinin başındaki "*De ki: Cinlerden bir topluluğun (Kur'ân'ı) dinleyip şöyle dedikleri bana vahyolundu..*" âyetinin hitabındaki mübhemi açıklayan iniş sebebiyle ilgili bilgi şöyledir:

> Şeytanlar gökten haber alamayınca İblis, yeryüzünde yeni bir şey oldu düşüncesiyle cinlere, bu haberi öğrenmek üzere yeryüzüne dağılmalarını emretti. Bu esnada Hz. Muhammed ashabından bir grup ile Ukâz panayırına gidiyorlardı. Nahle vadisine geldiklerinde sabah namazını kılıyorlarken, cinlerden bir grup buraya geldi ve Kur'ân'ı duyduklarında, durup dinlediler. Hz. Muhammed onları görmüyordu. Cinlerden bir tanesi, 'işte bu aradığımız haber' dedi ve oradan ayrılarak kavmine geri döndüler ve şöyle dediler; 'Ey kavmimiz -*Biz harika bir okuma dinledik ki o; doğru yolu gösteriyor ve biz ona iman ettik. Artık kesinlikle rabbimize kimseyi ortak koşmayacağız.*-' bu olay üzerine Allah, nebisine bu âyetleri inzâl buyurdu.[780]

[778] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 10, s. 605.

[779] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 10, s. 656.

[780] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 10, s. 310-311.

Aynı sûrenin 20.-23., 25. âyetleri de mübhem ifadenin yer aldığı aynı emirle Hz. Muhammed'e hitap eden âyetlerdendir.[781]

"*De ki: Onları ilk başta yaratmış olan diriltecek. O yaratmanın her türlüsünü bilir*"[782] âyeti hitabında mübhemlik içermektedir. Muhatabı izhar eden sebebi nüzul bilgisi şöyledir:

> Bir grup müşrik ve Kureyş'ten başkalarının da oturduğu bir mecliste Übey b. Halef el-Cumâhi, onlara; "Muhammed Allah'ın ölüleri dirilteceğini söylüyor. Ona bir kemik alıp gideceğim ve Allah'ın bunu nasıl yapacağını soracağım" diyerek orada bulunanların gülmesini sağladı. Ardından Hz. Muhammed'e gelerek, "Ey Muhammed! Sen Allah'ın çürüyen ve toprak olan kemiklerimizi dirilteceğini iddia ediyorsun" dedikten sonra elindeki kemiği ufalayıp rüzgara savurarak; 'bunu kim diriltecek' diye sordu. Hz. Muhammed'de; "Allah o kemiği diriltecek, seni öldürecek sonra diriltip cehennem ateşine koyacak" dedi. Bu olay üzerine Allah Teâlâ 77 ilâ 80. âyetleri inzâl buyurdu.[783]

"*De ki: Onu, göklerin ve yerin sırlarını bilen Allah indirdi.*."[784] âyeti de mübhem ifadeyle sebebi nüzulden anlaşıldığına göre Hz. Muhammed'e hitap etmektedir:

> Mekke müşriklerinden Nadr b. Hâris, Hz. Muhammed'e düşmanlık besleyerek ona eziyet ediyordu. Bu şahıs, Hîre'den geldiği için Fars, Rüstem ve İsfendiyar kralları hakkında hikayeler biliyordu. Ne zaman Hz. Muhammed bir mecliste Allah'ı hatırlatsa, geçmiş kavimlerin başına gelen azabı anlatmak suretiyle kendi kavmini uyarmak istese, Nadr hemen ayağa kalkarak muhalefet etmek üzere şöyle

[781] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 23, s. 351.

[782] Yâsîn 36/79.

[783] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 3, s. 585-586.

[784] Furkân 25/6.

derdi: "Ey Kureyş topluluğu yanıma gelin de size Muhammed'in anlattıklarından daha güzelini anlatayım." Sonra Fars, İsfendiyar ve Rüstem krallarının hikayelerini anlatırdı ve "Muhammed'in anlattıkları benimkilerden daha güzel değildir" diye eklerdi.[785]

Aynı sûrenin 15.-57.-77. âyetleri de قل lafzıyla başlayan hitaplar olup muhatapları Hz. Muhammed'dir.[786]

"*De ki: Allah'ı bırakıp da taptığınız ve O'na ortak koştuğunuz varlıklar üzerinde hiç düşündünüz mü?*"[787] âyeti, mübhem ifade gizli 'sen' (انت) zamiriyle Hz. Muhammed'e hitap etmekte ve ondan kavminin müşriklerine: Allah'ın dışında taptıklarının yeryüzünde ne yarattığını sormasını isteyerek[788] inkarcı putperestlerin yine Allah'ın bir lütfu olan akıllarını, düşünmek suretiyle kullanmalarını salık vermektedir.

"*De ki: Kim sapkınlık içinde ise Rahman ona süre versin..*"[789] âyetindeki قل hitabıyla Hz. Muhammed'e seslenilmektedir.[790]

"*Sana dağları soruyorlar de ki: Rabbim onları un ufak edip savuracak*"[791] âyetindeki hitap da Hz. Muhammed'e yöneliktir. "Mekke ehlinden Sakîf oğulları Hz. Muhammed'e; 'Ey Allah'ın resulü! Kıyamet günü dağlar nasıl olacak?' dediler. Bu soru üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu."[792] Aynı sûrenin 135. âyeti de "*De ki: Herkes*

[785] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 17, s. 400.

[786] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 17, s. 479, 536; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 6, s. 134.

[787] Fâtır 35/40.

[788] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 19, s. 389.

[789] Meryem 19/75.

[790] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 15, s. 614.

[791] Tâ-Hâ 20/105.

[792] Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî,* c. 2, s. 354.

beklemekte, siz de bekleyin bakalım..” âyetindeki mübhem hitapla kastedileni beyân eden sebebi nüzul bilgisi şöyledir; “Hz. Muhammed, Mekke kafirlerini dünyada azap ile tehdit edince; onlar da Hz. Muhammed’in ölmesini bekliyoruz, dediler. Bunun üzerine söz konusu âyet nazil oldu.”[793]

“*De ki: Hem öncekiler hem sonrakiler*”[794] âyetinin hitabındaki mübhemlik müfessirlerin ‘Ey Muhammed!..’ şeklinde açıklamalarına başlamalarıyla beyân olunmuştur.[795]

“*..Allah’tan başka bir tanrı mı? De ki: Eğer doğru söylüyorsanız kesin delilinizi getirin bakalım! De ki: Allah’tan başka göklerde olsun yerde olsun hiç kimse gaybı bilemez. Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilemezler*”[796] âyetleri de mübhem hitapla Hz. Muhammed’e seslenmekte olup müşriklerin; gökten yağmur indirmek, yerdeki bitkileri yeşertmek gibi yalnızca Allah’a ait fiilleri, taptıkları putlara izafe etmeleri gibi asılsız iddiaları üzerine onlara cevap olarak indirilmiştir.[797] Aynı sûrenin 69.-72. âyetlerindeki mübhem hitapla kastedilen Hz. Muhammed’dir.[798] Son olarak sûrenin 91.-92. ve 93. âyetlerinin muhatabının da Hz. Muhammed olduğunu müfessirlerin açıklamalarından öğrenmekteyiz.[799]

“*De ki: Eğer doğru söylüyorsanız, Allah katından bu ikisinden daha doğru yol gösteren bir kitap getirin de ben ona uyayım*. *Eğer sana cevap veremezlerse, bil ki onlar*

[793] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 3, s. 48.

[794] Vâkıa 56/49.

[795] Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân,* c. 22, s. 340.

[796] Neml 27/64-65.

[797] Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân,* c. 18, s. 104, 105.

[798] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 3, s. 315, 316.

[799] Mâtürîdî, *Te’vîlât,* c. 8, s. 144-145.

sırf kendi bencil arzularına uymaktadırlar.."[800] âyetlerindeki emrin muhatabının da Hz. Muhammed olduğunu müfessirlerin açıklamalarından anlıyoruz: "Ey Muhammed! Mekke kafirlerine söyle: Kur'ân ve Tevrat'ın birbirlerini destekleyen iki büyü oldukları iddiasında doğru sözlüyseler, o halde Allah katından ikisinden daha çok hidayete ulaştıran bir kitap getirsinler."[801]

"*De ki: Eğer söyledikleri gibi Allah'tan başka ilahlar olsaydı, onlar da arşın sahibine yakınlaşmak için yollar ararlardı*"[802] âyetiyle ilgili Mukâtil'in mübhemi izhar eden yorumu; Allah Hz. Muhammed'e hitap ederek, Mekke kafirlerine şöyle söylemesini emretmektedir: 'Melekler Rahman'ın kızlarıdır' ve 'Bu ilahlar ahirette Allah indinde bize şefaat edecekler' sözleri doğru olsaydı, arşın sahibine ulaşıp O'nu mağlup etmek için bir yol ararlardı. Yani tıpkı yeryüzündeki hükümdarların birbirine yaptıkları gibi, Allah'a üstünlük sağlamak için her yola başvururlardı"[803] şeklindedir. Aynı sûrenin 50-51. âyetleri de "*De ki: İster taş olun ister demir, isterse canlanmasını aklınızın almadığı yaratık.. Sizi birinci defa yaratan, de. Sonunda onlar alaylı bir tarzda.. De ki: 'Yakın olduğunu sanıyorum'*" şeklinde hitabında mübhemlik içerir. Açıklamalardan anlaşılan muhatabın Hz. Muhammed olduğudur.[804] Sûrenin 53. âyeti; "*Kullarıma söyle, (inanmayanlara karşı) sözün en güzelini söylesinler; çünkü şeytan aralarına girer. Kuşkusuz şeytan insanların apaçık düşmanıdır*" âyetinde de mübhem ifade içeren قل hitabı ile sebebi nüzul bilgisinde yer aldığına göre Hz. Muhammed, bir diğer mübhem ifade olan *kullarıma* ile de Ömer b. Hattâb kastedilmiştir.[805] "*De ki: Allah'ı bırakıp da*

[800] Kasas 28/49-50.

[801] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 3, s. 348.

[802] İsrâ 17/42.

[803] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 2, s. 532.

[804] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 14, s. 615.

[805] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 2, s. 535.

tanrı olduğunu ileri sürdüklerinize yalvarın!.." 56. âyetteki,[806] "*De ki: Hak geldi bâtıl yıkılıp gitti! Zaten bâtıl yıkılmaya mahkûmdur*" 81. âyetteki ve "*De ki: Herkes kendi mizaç ve karakterine göre iş yapar..*" 84. âyetteki emirlerin hepsinin de muhatabı Hz. Muhammed'dir.[807] 85. âyet; "*Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruhun ne olduğunu ancak rabbim bilir, size ise pek az bilgi verilmiştir*" şeklindeki soruya cevap veren emirde gizli zamirle (انت) kastedilen sebebi nüzul bilgisiyle mübeyyendir: Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e; "Ey Muhammed! Ehli kitap kafirlerinden sana ruhun mahiyeti hakkında soru soranlara de ki.." Bu âyet Yahudilerden bir grubun, Hz. Muhammed'e ruh hakkında soru sormaları üzerine inmiştir.[808] Sûrenin "*De ki: Yemin ederim, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak için ins ve cin bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar*" şeklinde 88. âyetteki mübhemi açıklayan sebebi nüzul bilgisi şöyledir:

> Yahudilerden bir grup Hz. Muhammed'e gelerek, onunla Kur'ân hakkında tartışmış. Hz. Muhammed'den, peygamberliğine Kur'ân'ın dışında bir delil getirmesini istemişler; çünkü bu Kur'ân'ın bir benzerini getirebileceklerini iddia etmişler. Bunun üzerine de bu âyet nâzil olmuştur.[809]

"*De ki: Yeryüzünde yerleşip dolaşan melekler bulunsaydı elbette onlara da peygamber olarak gökten bir melek gönderirdik. Yine de ki: Benimle sizin aranızda gerçek şahit olarak Allah kâfidir. O kullarını çok iyi bilip görmektedir*"[810] âyetlerinde Allah Teâlâ, mübhem ifadeyle Hz. Muhammed'e hitap ederek inkarda ısrar eden

[806] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 65.

[807] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 15, s. 60; Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 103-104.

[808] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 15, s.67.

[809] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 15, s. 75.

[810] İsrâ 17/95-96.

müşriklerin alaycı sözlerine karşılık vermektedir.[811] Sûrenin 100. âyeti; "*De ki: Rabbimin rahmet hazinelerine eğer siz sahip olsaydınız, harcanır korkusuyla kıstıkça kısardınız. İnsanoğlu pek eli sıkıdır*" emriyle aynı şekilde Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e hitap ederek mal biriktirmeyi seven ve gerektiği yerde harcamayan müşriklere, bu yaptıklarının ne kötü bir şey olduğunu kinaye yoluyla haber veren bu âyeti okumasını emreder."[812] 107. âyet; "*De ki: Siz ona inanın ya da inanmayın,..*" emriyle Hz. Muhammed'e yöneliktir. [813] Sûrenin "*De ki: İster Allah diyerek ister rahman diyerek yakarın*.." 110. âyetin nüzul sebebi ile ilgili Mukâtil'in serdettiği bilgi şöyledir:

> Müslümanlardan birinin namaz kıldığı esnada hem Allah hem de Rahman dediğini duyan Ebû Cehil şöyle dedi: "Muhammed ve arkadaşları hani tek rabbe ibadet ediyorlardı. Buna ne oluyor ki iki rabbe birden dua ediyor! Siz Allah'ın bir isim, Rahman'ın ayrı bir isim olduğunu bilmiyor musunuz?" Etrafındakiler 'evet!' dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzâl buyurdu. Hz. Muhammed'de kendisine قل hitabı ile yapılan bu açıklamayı, her iki isimle dua eden o kişiyi çağırıp ona okudu ve müşriklerin burnu yere sürtünsün, dedi.[814]

"*De ki: Allah'a hamdederim..*" 111. âyet hakkında da farklı bir bilgi verilir:

> Hz. Muhammed, Mekke'de Safa yakınlarında bulunan Ebû Süfyân'ın evinin yanında sabah namazı kılıyordu. Yüksek sesle Kur'ân okuyan Hz. Muhammed'i duyan Ebû Cehil şöyle dedi; "Ne diye Allah'a iftira ediyorsun?" Bunu duyan Hz. Muhammed, namazda iken sesini kıstı ama bu seferde sahabe sesi işitemez oldu. Olanları izleyen Ebû Cehil; "Ey Kureyşliler, Muhammed'e yaptığımı gördünüz mü?

[811] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 15, s. 91-92.

[812] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 15, s. 98.

[813] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 5, s. 127.

[814] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 2, s. 555-556.

nihayet sesini kıstı!" dedi. Bu olay üzerine 110. âyetin son kısmı ile 111. âyet nâzil oldu.'[815]

"*..Onlara şöyle de: Onu kendiliğimden değiştirmeye hak ve yetkim yoktur, ben ancak bana vahyedilene uyuyorum. Eğer rabbimize itaatsizlik edersem şüphesiz dehşetli bir günün azabından korkarım*. *Yine de ki: Allah (öyle) dileseydi ne ben onu size okuyabilirdim ne de siz onu anlayabilirdiniz; o gelmeden aranızda uzun bir süre yaşadım, siz aklınızı kullanıp düşünmez misiniz?*"[816] âyetlerdeki mübhem hitabı izhar eden sebebi nüzul bilgisi şöyledir:

> Bir gece sabaha kadar Hz. Muhammed ile oturan Velîd b. Muğire ve kırk arkadaşı Hz. Muhammed'e; "Atalarının dininden dönme! Lât ve Uzza'ya ibadet karşılığında ne istersen vermeye hazırız. Eğer 'Arapların kınamasından korkuyorsan Allah öyle emretti' dersin" dediler ve Allah'ta Hz. Muhammed'e bu âyetleri indirdi.[817]

Aynı sûrenin 18. âyeti; "*..Onlara şöyle de: Yoksa siz göklerde ve yerde olup da.. yakıştırdıkları ortaklardan münezzeh ve yücedir*" şeklindeki emirle Hz. Muhammed'e yönelik bu hitap, putperestliğe yapılmış mükemmel bir reddiyedir.[818] Sûrenin "*..De ki: Gaybı bilmek Allah'a mahsustur; bekleyiniz, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim*" 20. âyeti hitabındaki mübhemliğin cevabı şöyledir: Mekke kafirlerinin Hz. Muhammed'den, peygamber olduğuna dair türlü işaretler istemeleri üzerine Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e nasıl cevap vermesi gerektiğini bu âyetle öğretmiştir.[819] 21. âyet; "*..De ki: Hileye karşı Allah'ın tedbiri daha çabuktur..*" şeklindeki emirle Hz. Muhammed'e

[815] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 2, s. 556.

[816] Yûnus 10/15-16.

[817] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 2, s. 231.

[818] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 12, s. 142.

[819] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 26.

hitap etmektedir.[820] 31. âyet; "*De ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da işitme ve görme yeteneklerini hükmü altında kim tutuyor? Ölüden diriyi çıkaran.. 'Allah'..*" Mukâtil'in âyet hakkındaki açıklamasında yer aldığına göre; "Allah Teâlâ, قل lafzı ile Hz. Muhammed'e hitap ederek, Mekkeli kafirlere yakîn ile tecrübe ettikleri dünyalık işleri idare edenin kim olduğunu sormasını emrediyor."[821] Aynı sûrenin 34 ve 35. âyetleri de mübhem hitapla Hz. Muhammed'e nida ederek aynı konuya temas etmektedirler.[822] 38. âyet; "*..De ki: Eğer iddianızda doğru iseniz, o zaman onun bir benzeri sûre de siz getirin bakalım..*" 41. âyet de "*Seni yalanlamaya kalkışırlarsa şöyle de: Benim yaptığım bana sizin yaptığınız da size aittir..*" Bu âyetler Hz. Muhammed'e قل lafzı ile hitap eden ve ona iftira etmek suretiyle sözlü sataşmalarda bulunan Mekkeli müşriklere meydan okuyan içeriktedirler.[823] 49.-50. âyetler; "*De ki: Allah dilemedikçe ben kendime bile ne fayda ne de zarar vermeye muktedirim.. şunu da söyle: Ne dersiniz ya O'nun azabı bir gece ya da gündüz vakti üstünüze inerse. Günah içinde boğulmuş olanların böyle acilen olmasını istedikleri bunların hangisidir?*" hitabında mübhemlik içerir. Bir önceleri olan 48. âyetteki müşriklerin, Hz. Muhammed'e: "Ey Muhammed, dünyada bize vaad ettiğin azap sözünde doğru isen, bizi korkuttuğun o azap ne zaman gerçekleşecek?" sorularının cevabıdır.[824] Burada Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e قل emriyle cevabın içeriğini bildirmektedir. 53. âyet; "*Sahi bu doğru mu? diye sana soruyorlar. De ki: elbette rabbime yemin ederim ki.. Siz de bunları önleyemeyeceksiniz!*" şeklinde olup yukarıdaki âyetlerle irtibatlıdır. Burada Hz. Muhammed'e hâlâ daha inkar da inatla ısrar edenlere yemin ile

[820] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 12, s. 145.

[821] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 2, s. 237.

[822] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 40-41.

[823] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 12, s. 182, 185.

[824] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 49-50.

cevap vermesi söylenmektedir.[825] 58. "*Söyle onlara (sevineceklerse) Allah'ın lütfu ve rahmetiyle, evet bununla sevinsinler; çünkü bu onların toplayıp biriktirdiklerinden daha değerlidir*" âyetiyle ilgili Taberî'nin açıklaması, "Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e قل lafzı ile hitap ederek, bu âyeti kendisini ve katından indirdiğini yalanlayan o kimselere söylemesini emretmektedir"[826] şeklindedir. 59. âyet; "*De ki: Allah'ın size rızık olarak indirdiği şeylerden bir kısmını helal bir kısmını haram saymanıza ne demeli? De ki: Buna Allah mı izin verdi yoksa Allah adına hüküm mü uyduruyorsunuz?*" emriyle Hz. Muhammed'e hitap etmekte Allah Teâlâ müşriklerin akılsızlıklarını, inatçılıklarını ve kendisine yaptıkları iftiraları haber vermektedir.[827] 69. âyet; "*De ki: Allah hakkında asılsız şeyler yakıştıranlar kurtuluşa eremezler*" hitabı bir önceki âyette; "*..Allah çocuk edindi, dediler..*" ifadesinin karşılığıdır. Burada Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e قل lafzı ile hitap ederek müşriklere akıbetlerini haber vermesini istemektedir.[828] 101.-102.; "*De ki: Bir bakın da görün göklerde ve yerde neler var?.. De ki: bekleyin bakalım ben de sizinle beraber bekliyorum!*" âyetlerinde Hz. Muhammed'e قل lafzıyla hitap edilerek önce Mekke kafirlerine öğüt içeren, ardından da onları geçmiş ümmetlerin azabına benzer bir azap ile korkutan mesajlar bulunmaktadır.[829] 104 ve 105. âyetler; "*De ki: Ey insanlar! Eğer benim dinim hakkında şüpheniz varsa.. Allah'a kulluk ederim. Bana müminlerden olmam emredildi ve yüzünü hak dine çevir, sakın müşriklerden olma! buyruldu*" şeklinde gizli 'sen' (انت) zamiri sebebiyle mübhem hitaplıdır. Hz. Muhammed'e قل lafzıyla hitap eden bu âyetlerde müşriklere yönelik meydan okuyan bir üslûp ile Hz. Muhammed'e yönelik, "Cesaretlendirici Âyetler" başlığı altında tahlilini yaptığımız aynı sûrenin 94.-

[825] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 12, s. 191.

[826] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 12, s. 194.

[827] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 57.

[828] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 12, s. 230.

[829] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 2, s. 250-251.

95. âyetlerde ifade edildiği gibi 'bir destek ve koruma'[830] anlamı vardır. 108. âyet; "*De ki: Ey insanlar! İşte size rabbinizden gerçek gelmiştir. Artık kim doğru yolu tutarsa kendi lehine bu yolu seçmiş, kim de saparsa kendi aleyhine sapmış olur. ben sizin adınıza hareket edecek değilim!*" beyânıyla Allah Teâlâ'dan peygamberi Hz. Muhammed'e قل emriyle bir hitaptır.[831]

"*..De ki: Eğer doğru söylüyorsanız.. onun gibi uydurulmuş on sûre getirin*"[832] âyeti hitabındaki emir fiilde gizli zamir 'sen' (انت) sebebiyle mübhemlik içerir. Allah Teâlâ kendisine ve resûlüne iftira atan müşriklere, Hz. Muhammed'e قل emriyle hitap ettiği bu âyetle meydan okumaktadır.[833] Aynı sûrenin 35. âyeti; "*..De ki: Eğer onu uydurduysam sorumluluğu bana aittir; fakat benim, sizin işlediğiniz günahtan sorumluluğum yoktur!*" şeklinde hitabında mübhemlik içerir. Bu âyette Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e قل lafzıyla hitap ederek kendisine iftira atanlara şöyle söylemesini emretmiştir: "Eğer onu ben uydurup, hakkında yalanlar söyledi isem günahı bana. Benim günahımdan dolayı siz muâhaze edilmeyeceksiniz; ancak ben de sizin yaptıklarınızdan uzağım."[834] Sûrenin 121.-122. âyetleri de "*..İman etmeyenlere de ki: Elinizden geleni yapın! Biz de yapacağız.. bekleyin! Şüphesiz biz de beklemekteyiz!*" şeklinde mübhem ifadeyle Hz. Muhammed'e yönelik hitaptır.

Mübhem hitaplı olan "*De ki: İşte bu benim yolumdur. Ben ne yaptığımı bilerek Allah'a çağırıyorum; ben ve bana uyanlar.. ben ortak koşanlardan değilim*"[835] âyeti de

[830] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 6, s. 91.

[831] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* c. 4, s. 300-301.

[832] Hûd 11/13.

[833] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 12, s. 343.

[834] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 12, s. 389.

[835] Yûsuf 12/108.

Hz. Muhammed'e yönelik bir hitaptır.[836] Yolunun İslam dini olduğunu, Allah'a ortak koşanlardan olmadığını bildirmesi emredilmektedir.[837]

Bir başka mübhem hitaplı "*Kuşkusuz ben apaçık bir uyarıcıyım, de*"[838] emrindeki muhatabın kim olduğu sorusunu Taberî'nin, "Allah Teâlâ bu âyette قل lafzıyla Hz. Muhammed'e, müşriklere şöyle söylemesini emreder: 'Ben Allah'ın gönderdiği bir uyarıcıyım'"[839] şeklindeki açıklaması cevaplandırmıştır.

"*De ki: Yeryüzünde dolaşın, sonra hakikati yalan sayanların sonunun nasıl olduğuna bakın!*"[840] âyetinin hitabında da mübhemlik vardır. Müfessirlerin, Allah Teâlâ'nın Hz. Muhammed'e ibret almak isteyenlere bildirmesine yönelik bir emridir, şeklindeki açıklamaları mübhemi beyân etmektedir.[841] Aynı sûrenin 12. âyeti de "*Göklerde ve yerde olanlar kimindir? diye sor. De ki: 'Allah'ındır.' O kendi üzerine rahmeti yazmıştır..*" şeklinde yine mübhemlik içerir. Tevhid gerçeğini açıklaması yönünde Hz. Muhammed'e قل lafzı ile yapılan bir hitaptır.[842] Sûrenin 14.-15. âyetleri; "*De ki: Gökleri ve yeri yoktan var eden,.. Allah'tan başkasını mı dost edineceğim? De ki: Bana Müslüman olanların ilki olmam emredildi ve sakın müşriklerden olma! denildi*" emirlerindeki mübhemi izhar eden sebebi nüzul bilgisi şöyledir:

> Kureyş kafirleri Hz. Muhammed'e gelerek şöyle dediler: 'Babanın, dedenin ve kavminin ileri gelenlerinin uydukları dini görmüyor musun? Sen neden onlar gibi

[836] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 13, s. 378.

[837] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr,* c. 3, s. 262.

[838] Hicr 15/89.

[839] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 14, s. 128.

[840] Enʿâm 6/11.

[841] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 166.

[842] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 4, s. 30.

Lât, Menât ve Uzza'ya ibadet etmiyorsun? Senin de gittiğin yolu terk edip, bu dine tâbi olman gerekmez mi? Galiba seni buna iten şey muhtaç oluşundur. Biz aramızda senin için mal toplayalım sen de gittiğin yoldan dön.' Bu sözler üzerine Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e قل lafzıyla hitap ederek, bu âyetleri indirdi.[843]

"*De ki: Hangi şahidin şahitliği daha güvenilir? De ki: benimle sizin aranızda Allah şahittir..*" şeklindeki 19. âyetin hitabındaki mübhemi beyân eden sebebi nüzulü:

Kureyş kafirleri Hz. Muhammed'e: "Allah, senden başka resûl gönderecek birini bulamadı mı? Kimsenin seni tasdik etiğini görmüyoruz. Ehli Kitap'a da sorduk, kitaplarında senden söz edilmediğini iddia ettiler. O halde seni resûl olarak gönderenin Allah olduğuna dair senin için kim şahitlik edecek?" dediler ve Allah Teâlâ da Hz. Muhammed'e hitaben, müşriklere de cevaben, bu âyeti inzâl buyurdu.[844]

En'âm 37. âyet; "*..De ki: Şüphesiz Allah mucize indirmeye kadirdir..*" emir kipi olan قل lafzıyla Hz. Muhammed'e hitap ederek, mucize isteyen inkarcılara cevap niteliğindedir. Hemen ardından "*De ki: Ne dersiniz size Allah'ın azabı gelse yahut.. Doğru sözlü iseniz söyleyin bakalım*' âyetiyle de Hz. Muhammed'e hitap edilerek, alaylı bir şekilde mucize isteyen müşriklere meydan okuyan bir üslûpla çaresizlik içinde kalacakları hakikat yüzlerine vurulmaktadır.[845] 46.-47. âyetler; "*De ki: Ne dersiniz; eğer Allah kulaklarınızı sağır, ..De ki: Söyler misiniz size Allah'ın azabı ansızın veya açıkça gelirse, zalim toplumdan başkası mı helak olur*" şeklindeki mübhem ifadeli emirlerle Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e hitap ederek müşriklere, akıllarını kullanmaya sevk eden sorular sormasını söylemektedir. 50. âyet; "*De ki: Ben size, Allah'ın hazineleri benim*

[843] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 1, s. 561.

[844] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 1, s. 563.

[845] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 9, s. 231-232.

yanımdadır,.. De ki: Hiç kör ile gören bir olur mu?.." beyânıyla müşriklerin akıl ve bilgiden uzak cahilane isteklerine mukabil Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e قل hitabı ile seslenerek nasıl cevap vermesini bildirmektedir.[846] 54. âyet; "*..De ki: Selam size! Rabbiniz merhamet etmeyi -bir lütuf olarak- kendine yazdı..*" Allah Teâlâ burada Hz. Muhammed'e قل lafzıyla hitap ederek, müminleri sevindirmesini ve Allah'ın rahmetinin yüceliğinin, tövbeleri kabul edeceğinin müjdesini vermesini istemiştir.[847]56. âyet; "*De ki: Allah'ın dışında taptığınız şeylere tapmak bana yasak edildi. De ki: Ben sizin arzularınıza uymam; aksi halde yolumu şaşırır, hidayete erenlerden olamam!*" Burada Allah Teâlâ, atalarının dinine tâbi olmak üzere davet edilen Hz. Muhammed'e, قل lafzıyla hitap ederek, nasıl bir duruş sergilemesi gerektiğini bildirmektedir.[848] 57 ve 58. "*De ki: Şüphesiz ben rabbimden gelen.. De ki: Acele istediğiniz şey (azap) benim elimde olsaydı..*" âyetler de müşriklerin Hz. Muhammed'e: "Eğer doğruyu söyleyenlerden isen, bahsettiğin azabı getir de görelim!" demeleri üzerine, onlara cevaben Allah'ın Hz. Muhammed'e yönelik hitabıdır.[849] 63.-66. âyetler de Allah Teâlâ'nın قل lafzıyla Hz. Muhammed'e hitap ettiği emirlerdir.[850] 71 ve 72. âyetler; "*De ki: Allah'ı bırakıp, bize fayda da zarar da.. De ki: Allah'ın hidayeti doğru yolun ta kendisidir.. namazı dosdoğru kılın ve Allah'tan korkun diye de (emrolundu)..*" şeklinde قل lafzıyla Hz. Muhammed'e hitap etmektedir.[851] 90.-91. âyetler; "*..De ki: Ben bu görevimden dolayı hiçbir karşılık istemiyorum. Bilinsin ki bu, bütün insanlığa bir öğütten ibarettir ..De ki: Öyleyse Musa'nın insanlara.. Sen, 'Allah' de, onları bırak, daldıkları bataklıkta oyalanadursunlar!*" Taberî 90. âyet ile ilgili olarak

[846] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 251, 253, 255.

[847] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 2, s. 28-29.

[848] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 1, s. 564.

[849] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 1, s. 564.

[850] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 294-310.

[851] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 1, s. 568-569.

şunları söyler: Hz. Muhammed'e قل lafzıyla hitap edilerek: "Kavminin müşriklerine, kazandıkları şeyler sebebi ile kendilerini tehlikeye attıklarını âyetler ile hatırlatması, Hz. Muhammed'e emredilmiştir."[852] 91. âyetin sebebi nüzulüne dair bilgi şu şekildedir:

> Allah Teâlâ bu âyetle Kureyş müşriklerinin; 'Allah hiçbir beşere bir şey indirmemiştir' sözlerini bildirmektedir. Âyetin öncesinde müşriklerden bahsedildiği için burada da onlardan bahsetmesi münasiptir. Dolayısıyla âyet Kureyş müşrikleri hakkında nâzil olmuştur.[853]

En'âm 104. âyet; "*Doğrusu size rabbiniz tarafından basiretler verilmiştir. Artık kim hakkı görürse faydası kendine, kim de kör olursa zararı kendinedir. Ben üzerinize bekçi değilim!*" şeklinde lafzen olmasa da manen قل lafzıyla bir hitaptır. Müfessirlerin açıklamalarından hitabın Hz. Muhammed'e olduğu anlaşılmaktadır.[854] 109. âyet; "..*De ki: Mucizeler ancak Allah'a aittir; ama mucize geldiğinde*.." şeklinde قل lafzıyla Hz. Muhammed'e hitap ederek, müşriklerin istedikleri mucizeyi görseler de inanmayacaklarını bildirmektedir.[855] Sûrenin "*Allah'tan başka bir hakem mi arayacağım? ..Kur'ân'ın gerçekten rabbin tarafından indirilmiş olduğunu bilirler. Sakın şüpheye düşenlerden olma!*" şeklindeki 114. âyetinde Taberî'nin "Ey Muhammed, Allah'a putları denk tutan o kimselere de ki.."[856] açıklamasında beyân ettiği üzere mana açısından قل lafzıyla hitap söz konusudur ve muhatap Hz. Muhammed'dir. 135. âyette Allah Teâlâ قل hitabıyla Hz. Muhammed'e, Mekke kafirlerine meydan okumasını emretmektedir.[857] 143.-145. âyetlerde de mübhem ifadeli قل emriyle Hz. Muhammed'e

---

[852] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 393.

[853] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 397.

[854] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 4, s. 202.

[855] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 484.

[856] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 506.

[857] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 567.

hitap edilmiş ve Mekkeli kafirlerin bazı şeyleri kadınlara haram kılıp, erkeklere helal kılması şeklindeki kendilerinin uydurdukları birtakım uygulamaların yanlışlığının ortaya konulmuştur.[858] 147.-151. âyetler bir önceki âyet grubunda ele alınan hususun devamı olup, Hz. Muhammed'e yönelik bir hitap vardır.[859] Son olarak sûrenin 161.-165. âyetleri; Kureyş kafirlerinin, Hz. Muhammed'e okuduğu âyetlerin kendi uydurması olduğu yönündeki iftiralarına cevaben; "*De ki: Şüphesiz rabbim beni doğru yola, sapasağlam bir dine, Allah'ı bir bilen İbrahim'in dinine iletti. O, ortak koşanlardan değildi. De ki: Benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm hepsi alemlerin rabbi olan Allah içindir. O'nun ortağı yoktur, bana sadece bu emrolundu ve ben Müslümanların ilkiyim*" söylemesi emredilmiştir.

> Kureyş kafirlerinin Hz. Muhammed'e; "Sen bu işte vazgeçersen biz de bundan dolayı karşılaşacağın sıkıntıları gidermeye kefil oluruz" sözleri üzerine Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e قل lafzıyla hitap ederek: "*Allah her şeyin rabbi iken ben O'ndan başka rab mı arayacağım..*" ifadeleri ile başlayan âyeti inzâl buyurmuştur.[860]

Mübhem hitaplı "*De ki: Evet, hem de burnunuz yere sürtülerek!*"[861] âyetinde Mekkeli müşriklerin öldükten sonra dirilmeyle ilgili alaycı sorularına karşılık Hz. Muhammed'e قل lafzıyla hitap edilmiştir.[862]

Bir diğer mübhem hitaplı olan Lokmân 25'te de Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e قل lafzıyla hitap ederek, yeri ve gökleri yaratanın '*Allah*' olduğunu kabul ettikleri halde

[858] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 4, s. 289-290.

[859] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 9, s. 648-656.

[860] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 1, s. 600.

[861] Sâffât 37/18.

[862] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 19, s. 516.

nimete nankörlük edip başka ilahlara tapan müşriklere: "*Bütün övgüler Allah'a mahsustur!*" ifadesiyle cevap vermesi emredilmektedir.[863]

"*De ki: Bilakis gaybı bilen rabbime andolsun ki o size mutlaka gelecektir.*"[864] âyetindeki mübhemliğin cevabını sebebi nüzul bilgisi vermektedir: "Ebû Süfyan Mekke kafirlerine, Lât ve Uzza adına yemin ederek, kıyamet bize gelmeyecektir, dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ kendi adına yemin ile başlayan bu âyet ile Hz. Muhammed'e hitap etti:"[865] Sûrenin 22.-27. âyetlerin de Hz. Muhammed'e قل lafzıyla hitap edilip, şirkin her türünün yanlışlığı üzerinde durulmakta ve Allah'ın dışında ilahi güçlere sahip varlıklar olduğuna inanan Mekkeli kafirlere meydan okunmaktadır.[866] 36. âyet; "*De ki: rabbim rızkı dilediğine bol verir, dilediğine kısar..*" hitabındaki mübhemle kastedilen de Hz. Muhammed'dir ve burada sefahatin de fakirliğinde imtihan vesilesi olduğu bilgisi verilmiştir. 39. âyeti de aynı ifadelerle başlayıp infak tavsiyesi içerir.[867] Son olarak sûrenin 46.-50. âyetleri de mübhem ifadeli قل emriyle Hz. Muhammed'e hitap etmekte olup, inkarda ısrar eden muhataplar, aklı selim olmaya davet edildikten sonra "*..Şayet ben yanlış yolda isem bunun vebali banadır. Eğer doğru yolda isem bu da rabbimin bana vahyettiği sayesindedir..*" beyânıyla çağrıya nokta konulmaktadır.[868]

Zümer 8.-9. âyetler, Mukâtil'in açıklamasına göre Ebû Huzeyfe b. el-Muğîre ile Ammâr b. Yâsir hakkındadır. Hz. Muhammed'e قل lafzıyla hitap edilerek bu iki şahsın temsili ile insanın bu iki özelliği veciz bir şekilde anlatılmaktadır.[869] Sûrenin 10.-15.

[863] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 18, s. 570.

[864] Sebe' 34/3.

[865] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 3, s. 523.

[866] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 19, s. 272-287.

[867] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 19, s. 294, 298.

[868] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 19, s. 303-308.

[869] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 3, s. 671-672.

âyetlerde, قل lafzıyla Hz. Muhammed'e hitap edilmiş olup iyi bir Müslüman olmanın gereklilikleri '*iman, takva ve iyilik* ' olmak üzere bu üç kelime ile ifade edildikten sonra, Hz. Muhammed'den bunların ilk uygulayıcısı olmakla emrolunduğunu bildirmesi istenmiştir.[870] 17.-18. âyetlerde, "..*Söylenenleri dinleyip de en güzeline uyan kullarımı müjdele!*.." emri mübhem ifadeyle Hz. Muhammed'e yönelik bir hitap olup Taberî tefsîrinde zikredildiğine göre bu âyetlerin nüzul sebebi şöyledir:

> Bu âyetler, Hz. Muhammed peygamber olarak gönderilmeden önce, Allah'ın tek ilah olduğunu kabul edip, O'nun dışındakilere ibadet etmekten uzak duran maruf iki kabile hakkında nâzil olmuştur. Allah Teâlâ, burada Hz. Muhammed'e قل lafzıyla hitap ederek bu insanları övmüştür.[871]

Sûrenin 38.-39. âyetleri قل emrinde gizli 'sen' (انت) zamiriyle Hz. Muhammed'e yapılmış birer hitaptır. Bu âyetlerde şirk bataklığındaki müşriklere Allah'a inanıp, O'nu yaratıcı kudret olarak tanıdıkları halde, dünyalık işlerinde aracı olarak kabul ettikleri putların işe yaramazlıkları beyân olunmuştur.[872] 43.-44. âyetlerdeki muhatabın kim olduğunu sebebi nüzul bilgisi vermektedir:

> Mekke kafirleri hakkında nâzil olmuştur; çünkü onlar meleklerin şefaat yetkisine sahip olduklarını iddia ediyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e قل lafzıyla hitap ederek, Allah'tan başka şefaatçiler edinen müşriklere: "*O şefaatçiler hiçbir şeye güç yetiremez.. şefaat etme yetkisi bütünüyle Allah'a aittir*.." ifadelerinin yer aldığı bu âyetleri okumasını emretti.[873]

---

[870] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 178-181.

[871] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 185.

[872] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 211-213.

[873] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 3, s. 679.

Sûrenin 46. âyeti de "*De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan duyular ötesini ve duyular alemini bilen Allah'ım! İhtilafa düştükleri konularda kulların arasında hükmü sen vereceksin*" şeklinde قل lafzıyla Hz. Muhammed'e hitap eden âyetlerdendir.[874] 53. âyet de Allah Teâlâ'nın Hz. Muhammed'e قل lafzıyla yaptığı bir hitaptır ki nüzul sebebi bilgisine göre âyet Mekke müşrikleri hakkında nâzil olmuştur.[875] Son olarak 64.-66. âyetlerdeki Mukâtil'in mübhemi de izhar eden açıklamasına göre; "Kureyş kafirleri Hz. Muhammed'i atalarının dinine dönmeye çağırmışlardı. Allah Teâlâ Hz. Muhammed'i bundan sakındırmak üzere, "..*Eğer Allah'a ortak koşarsan bilmiş ol ki yaptıkların boşa gidecek ve mutlaka hüsrana uğrayanlardan olacaksın*" 65. âyeti indirdikten sonra yapması gerekenin sadece "..*yalnız Allah'a kulluk et, şükredenlerden ol!* beyânında buyrulan olduğunu"[876] ifade eder.

Mü'min 66. âyet, mübhem ifadeli قل lafzıyla Hz. Muhammed'e hitap ederek; ondan, Allah'tan başkasına kul olmayacağını ilan etmesini istemektedir.[877]

Mübhem hitaplı "*De ki: Ben de sadece sizin gibi bir beşerim.. De ki: Arzı iki devirde yaratanı inkar edip, O'na başkalarını ortak mı koşuyorsunuz?..*"[878] âyetleri قل emrindeki gizli 'sen' (انت) zamiriyle Hz. Muhammed'e hitap etmektedir ve onun peygamberliğini yalanlayan, Allah'a ortak koşan o kimselere reddiye niteliği taşımaktadırlar.[879] Yine aynı sûrenin 13. âyeti, Hz. Muhammed'e hitaben; bütün bu söylediklerin kifayet etmez inkarda ısrara devam ederlerse; "*Sizi Âd ve Semûd'un başına düşen yıldırım gibi bir yıldırıma*

[874] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 219.

[875] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 224.

[876] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 3, s. 684-685.

[877] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 358.

[878] Fussilet 41/6, 9.

[879] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 378, 382.

karşı uyarıyorum!" de.[880] 44. âyet; "..*De ki: O inananlar için bir rehber ve şifadır, inanmayanlara gelince onların kulaklarında bir sağırlık vardır..*" emriyle Hz. Muhammed'e قل lafzıyla hitap ederek, Kur'ân'ın mu'cizliği karşısında hâlâ itirazda bulunan muarızlarına cevap vermektedir.[881] Son olarak 52. âyet de "*De ki: Hiç düşündünüz mü, ya bu (Kur'ân) Allah katından gelmiş, siz de onu inkar etmişseniz?*" şeklinde Hz. Muhammed'e قل lafzıyla hitap edilip, soru cümlesiyle, müşriklerin itirazlarının bilgi ve kanıta dayanmadığı bilgisi verilmiş ve Hz. Muhammed'den bu gerçeği ortaya çıkarması istenmiştir.[882]

Bir başka mübhem hitaplı "..*De ki: Sizden yakınlığa sevgi duymanızdan başka bir karşılık istemiyorum..*"[883] âyetiyle Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e قل emriyle hitap ederek "*iman edip dünya ve ahirete faydalı işler yapan kullarına*" bu müjdeyi vermesini emretmektedir.[884]

Bir diğer mübhem hitaplı "*De ki: Rahman'ın çocuğu olsa ona ilk inanan ben olurum. Göklerin, yerin ve arşın rabbini onların yakıştırdıklarından tenzih ederim*"[885] emri, Hz. Muhammed'e, inkarcılara meydan okuması yönünde yapılmış bir hitaptır.[886]

"*İman edenlere söyle de Allah'ın (yargı) günlerine inanmayanları bağışlasınlar..*"[887] âyeti قل emriyle yapılan bir hitaptır. Âyetin iniş sebebi ile ilgili Mukâtil'de yer alan rivayet şöyledir: Âyet, Ömer b. Hattâb hakkında nâzil olmuştur.

[880] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 395.

[881] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 446.

[882] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 4, s. 723.

[883] Şûrâ 42/23.

[884] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 494.

[885] Zuhruf 43/81-82.

[886] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 654-655.

[887] Câsiye 45/14.

Mekke kafirlerinden bir adam Ömer'e çirkin sözler söylemişti. Ömer onu yakalayıp cezalandırmak istediğinde Allah Teâlâ bu âyeti indirerek, o kimseyi bağışlamasını emretti.[888] Aynı sûrenin 26. âyeti; "*Onlara şöyle de: 'Allah sizi hayata getirecek sonra öldürecek, sonra gerçekleşeceği kesin bulunan kıyamet sürecinde sizi bir araya getirecek..*" emrinde mübhemlik içerir. nüzul sebebi ile ilgili Mukatil'de yer alan bilgi mübhemi beyân etmektedir: Ebû Cehil, Hz. Muhammed'e gelerek şöyle dedi: 'Eğer doğru söyleyenler iseniz babalarımızdan iki veya üç kişiyi diriltip, geri getirseniz ya!' Bunun üzerine Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e قل lafzıyla hitap ederek bu âyeti indirdi.[889]

Mübhem hitaplı "*Onlara şöyle de: Allah'ı bırakıp da kendilerinden medet umduğunuz tanrıları bir düşündünüz mü? Yerden hangi parçayı yarattılar bana gösterin?..*"[890] âyetindeki muhatap Hz. Muhammed'dir.[891] Sûrenin 8.-9. âyetleri; "*Yoksa onu Allah adına uyduruyorlar mı diyorlar? De ki: Onu uydurmuş olsaydım Allah'a karşı beni korumaya asla gücünüz yetmezdi... Ben peygamberler arasında benzeri gelip geçmemiş biri değilim, bana ve size ne yapılacağını da bilmem..*" şeklinde mübhem ifade gizli 'sen' (انت) zamiri içeren emrin muhatapları noktasında mübhemlik içerir. Mübhemle kastedileni anlaşılır kılan sebebi nüzul bilgisi şöyledir:

> Mekke kafirleri Hz. Muhammed'e şöyle demişlerdi: Bu Kur'ân senin kendiliğinden uydurduğun bir sözden başka bir şey değildir. Allah senden başkasını nebi olarak göndermeye güç mü yetiremedi? Çünkü aramızdaki en değersizimiz, yaşça en küçüğümüz ve itibarca en zayıfımızsın. Yahut rasûl olarak bir melek neden göndermedi ki? Zira senin getirdiğin, çok büyük bir iştir. Allah

[888] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 3, s. 837.

[889] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 3, s. 840-841.

[890] Ahkâf 46/4.

[891] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 21, s. 111.

Teâlâ kafirlerin bu sözlerine cevap vermesi için قل emriyle Hz. Muhammed'e hitap eden bu âyetleri indirmiştir.[892]

Sûrenin 10. âyeti; "*De ki: Siz inkar ederken İsrâiloğulları'ndan bir tanığın..*" şeklindeki emirde mübhem hitap ile kastedilen Hz. Muhammed'dir. İçerikteki mübhem lafız olan '*tanık*' ile kastedilenin, Mukâtil'in nüzûl sebebiyle ilgili rivayette zikrettiğine göre Abdullah b. Selâm'dır. Ancak Mâtürîdî bu rivayette anakronizme düşüldüğünü dolayısıyla âyetteki mübhem lafız ile kastedilenin İbn Selâm olmadığını, kastedilenin Tevrat ya da Musa (a.s) olmasının daha yakın ihtimal olduğunu söyler.[893]

"*..De ki: Onların sayısını rabbim daha iyi bilir..*"[894] âyeti قل emriyle Hz. Muhammed'e hitap ederek insanları bilmedikleri konularda konuşmamaları üzere uyarmasını emretmektedir.[895] Aynı sûrenin 26. âyeti; "*De ki: Ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir*" tarzında قل emriyle Hz. Muhammed'e hitap ederek yukarıdaki âyetteki mesaj yinelenmektedir. Sûrenin 29. âyeti; "*De ki: Gerçek rabbinizden gelendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin*" yine قل emriyle Hz. Muhammed'e hitap eden bu âyetle bir önceki âyet olan 28. âyette, dünyada sahip oldukları mal ve itibarın üstünlük derecesi olduğunu sanan, kendini beğenmiş müşriklere cevap verilmektedir.[896] 83. âyet; "*Sana Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar. De ki: Size onunla ilgili bir parça okuyacağım*" şeklinde mübhem ifadeli قل emriyle Hz. Muhammed'e hitap eden âyetin nüzûl sebebi şöyledir: Yahudilerin teklifi üzere Mekkeli müşrikler, Hz. Muhammed'i denemek için ona üç soru sormuşlardı. Bunlardan biri de Zülkarneyn hakkındaydı. Bu

[892] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 4, s. 16-17.

[893] Karşılaştırma için bkz: Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil,* c. 4, s. 17-18; Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 9, s. 243.

[894] Kehf 18/22.

[895] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 15, s. 218.

[896] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 15, s. 228, 244.

âyet ve devamı o soruya cevap vermek üzere nâzil olmuştur.[897] Sûrenin 103.-109.-110. âyetleri de mübhem hitapla Hz. Muhammed'in muhatap kılındığı âyetlerdendir.[898]

Mübhem hitaplı "*De ki: İman edenlere sebat kazandırsın, Müslümanlara müjde ve rehber olsun diye rabbin tarafından bir gerçek olmak üzere Kur'ân'ı Rûhu'l-Kudüs indirdi*"[899] âyetindeki قل lafzıyla Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e hitap ederek, müşriklerin iftiralarına cevap vermektedir.[900]

"*İman eden kullarıma söyle:..*"[901] ifadeleri ile başlamakta olup, Hz. Muhammed'e قل lafzıyla hitap eden âyetlerdendir.[902]

Enbiyâ Sûresindeki mübhem hitaplı olan 24.-25. âyetler; قل lafzıyla Hz. Muhammed'e hitap ederek, Allah'tan başka tanrılar edinen müşriklere, bu yaptıklarını delillendirmeleri yönünde meydan okuyan içeriktedir. 42. âyet; "*De ki: Azap etmek istediğinde gece-gündüz rahmana karşı sizi kim koruyabilir?*" şeklinde yine قل lafzıyla Hz. Muhammed'e hitap ederek, inkarcıların düşünmelerini sağlamak üzere, aciz anlarına atıfta bulunmaktadır. Ardından 45. âyet; "*De ki: Ben sizi ancak vahiy ile uyarıyorum; fakat (vicdanı) sağır olanlar uyarılsalar da bu çağrıyı duymazlar*" emriyle Hz. Muhammed'e seslenmekte ve her yol denenerek davet edilen inkarcıların geldikleri son noktayı, duymayan insan şeklinde tasvir etmektedir. Aynı sûrenin 108. âyeti; "*De ki:*

[897] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 3, s. 576.

[898] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 15, s. 423, 438, 439.

[899] Nahl 16/102.

[900] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 14, s. 363.

[901] İbrâhim 14/31.

[902] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 13, s. 679.

Bana ilahınız tek bir ilahtır, diye vahyediliyor ..” ile de قل lafzıyla Hz. Muhammed’e hitap edilmiş ve tevhid hususuna tekrar dikkat çekmesi emredilmiştir.[903]

Mü’minûn Sûresi 84.-89. âyetler; mübhem ifadeli قل emriyle Hz. Muhammed’e hitap ederek, inkar edenlere sorması istenen sorular ve bu sorulara müşriklerin vereceği cevaplardan oluşmaktadır. Buradaki soru-cevap metoduyla, müşriklerin Allah’ın hakimiyetine ve kudretine inanmalarının yanında, bu inançlarının gereğini yapmamalarından dolayı yalanlayıcı oldukları gibi gerçek yalancıların da kendileri olduğu ortaya konulmuştur.[904]

“*De ki: Sizin için görevlendirilmiş ölüm meleği canınızı alacak..*”[905] âyetinde قل lafzıyla Hz. Muhammed’e hitap etmektedir. Aynı sûrenin 29. âyeti de قل lafzıyla Hz. Muhammed’e hitap etmekte olup, ‘hakkımızda vaat ettiğiniz hüküm ne zaman?’ diyen inkarcılara o gün hiçbir şeyin fayda vermeyeceğini bildirir.[906]

Tûr 31. âyette, mübhem ifadeli قل emriyle Hz. Muhammed’e hitap edilip, Hz. Muhammed’in, inkarcılara beklemelerini söylemesi emredilmektedir.[907]

Mülk Sûresi 23.-24.-26.-28.-29.30. âyetler; mübhem ifadeli قل emriyle Hz. Muhammed’e hitap ederek muhataplarına;

- Allah’ın kendilerine verdiği nimetleri hatırlatması,
- hatırlatmanın ardından ibret almak yerine tehdidin zamanını sormaları üzerine, bu bilgiye yalnızca Allah’ın sahip olduğunu söylemesi,

[903] Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân,* c. 16, s. 248, 249, 278, 282, 441.

[904] Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân Yolu,* c. 4, s. 39.

[905] Secde 32/11.

[906] Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân,* c. 18, s. 604, 645.

[907] Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân,* c. 21, s. 594.

- inkarlarından dönmeyip, yanlışta ısrar etmeleri neticesinde can yakan azapla muhakkak karşılaşacakları ve iman edenleri de Rahman'ın koruyacağını bildirmesi,
- ve son olarak en önemli hayat kaynağı olan suları çekiliverirse bunu geri kimin getirmeye gücü yeteceğini sorması istenmektedir.[908]

"*De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da öncekilerin âkıbeti nice oldu bir bakın!*"[909] âyetinde de mübhemlik vardır ve diğerlerinde olduğu gibi burada da muhatap Hz. Muhammed'dir. Ona kendi muhataplarına gördükleri her şeye ibret nazarıyla bakmalarını söylemesi emredilir.[910]

"*De ki: Yeryüzünde gezip, dolaşın..*"[911] âyeti mübhem ifadeli قل emriyle Hz. Muhammed'e hitap ederek, öldükten sonra dirilmenin kanıtını, kainatın işleyişine bakarak görülebileceğini inkarcılara bildirmesini söyler.[912] Son olarak 50.-52. âyetler; قل lafzıyla Hz. Muhammed'e hitap etmektedirler. Buradaki âyetlerde, müşriklerin sırf Hz. Muhammed'i zor durumda bırakmak için, ondan, daha önceki peygamberlerin gösterdiği türden hissi mucizeler göstermesini talep etmişler ve Allah Teâlâ, onlara cevap olsun diye 50. âyeti indirmiştir. 51. âyette, Hz. Muhammed'in mucizesinin akla hitap eden ve okunan bir mucize olan Kur'ân olduğunu haber verip, bir sonraki âyette de hâlâ inkarda devam edenleri kendisine havale etmesini emreder.[913]

---

[908] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 23, s. 134-138.

[909] Rûm 30/42.

[910] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 18, s. 514.

[911] Ankebût 29/20.

[912] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 18, s. 376.

[913] Hayrettin Karaman vd., *Kur'ân Yolu,* c. 4, s. 279.

Kur'ân'da, Hz. Muhammed'e yapılan قل hitabı hoş bir amaca mebnidir ki; o da hitabın Hz. Muhammed'e yönelik olması ve ona ne söyleyeceğini öğretmesidir. Hz. Muhammed hitabı alır, konuşan, düşündüğünü söyleyen kendisi değil; aksine sadece muhatap olduğu için, kendisine vahyolunanı konuşandır. İşte bu hakikat bize, Hz. Muhammed'in vahiyde asla bir dahlinin olmadığını gösterir.[914]

2.2.4. DUA-İLTİCA İÇERİKLİ MÜBEM HİTAPLAR

Arapça bir kelime olup دعا kökünden gelen *dua* دُعاء ile nida نِداء kelimeleri anlam olarak birbirlerine benzemektedirler. Bazen de birbirlerinin yerine kullanılırlar; Allah'ın, Bakara 171'de buyurduğu gibi; و مثل الذين كفروا كمثل الذي ينعق بما لا يسمع الا دعاءً و نداءً. "*Hakikati inkar edenlerin durumu çobanın seslenmesini duyup da buna hiçbir anlam veremeyen hayvanların durumuna benzer.*" Ondan bir şey istedin; ondan yardım talep ettin anlamında دعوته denilir.[915] Türkçede ise *dua*; yakarış, Tanrı'ya yalvarma, yakarış için söylenen dini metin anlamlarındadır.[916] Arapçada لَجَأَ kökünden türeyen اِلْتَجَأَ kalıbındaki اِلْتِجاَء kelimesi; bir şeye bir yere sığınma anlamındadır.[917] Türkçede *iltica*; sığınma anlamındadır.[918]

İlk dua içerikli olarak gördüğümüz "*De ki; sabahın rabbine sığınırım.*"[919] âyetindeki *söyle*! emrinin kime yönelik olduğu mübhemdir. Allah'a sığınmanın öğretildiği bir içeriği ihtiva eden bu âyetin yer aldığı sûrenin iniş sebebi ile ilgili tefsirlerde yer alan rivayetlerin ortak tarafı "Yahûdîlerden birinin Hz. Muhammed'e büyü

---

914 Gezgin, *Kur'ân'da Hz. Peygamber'e Yapılan Uyarılar,* s. 94.

915 İsfehânî, *Müfredât,* c. 1, s. 226.

916 'Dua maddesi', *TDK Sözlüğü, https://sozluk.gov.tr/* (Erişim: 8.12.2020).

917 İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab,* c. 1, s. 152.

918 'Sığınma maddesi', *TDK Sözlüğü, https://sozluk.gov.tr/* (Erişim: 8.12.2020).

919 Felak 113/1.

yaptığıdır"[920] şeklinde olup bu bilgi konumuz olan hitaptaki mübhemi açıklamaktadır. Sûreyi, Medenî olarak kabul eden Mâtürîdî, büyü rivayeti ile ilgili birtakım aklî çıkarımların ardından meselenin kendince özünü şöyle açıklar: "Felak Sûresi 1. âyetiyle, sığınma emri sabit olmuştur. Bu emir, kişinin kendisine verilen lütuflara sarılarak Allah'a sığınmak sûretiyle zarar veren işlerden kurtulup, huzura kavuşmayı ummayı içerir."[921]

Diğer bir dua içerikli olan "*De ki; insanların rabbime sığınırım!*"[922] âyeti de aynı şekilde mübhem bir hitaba sahiptir. Durumun farkında olan müfessirler "De ki: Ey Muhammed.." şeklinde açıklayarak mübhemi beyân etmişlerdir.[923]

Dua içerikli olan "*Şöyle niyaz et: Rabbim! Girilecek yere doğrulukla girmemi, çıkılacak yerden de doğrulukla çıkmamı sağla, bana tarafından yardımcı bir güç ver*"[924] âyetinde mübhem lafız 'sen' zamiriyle Hz. Muhammed'e hitap edilmekte ve zikredildiği şekilde dua etmesi emredilmektedir. Sanki Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e bütün işlerinde ve bütün sözlerinde doğruluk, bir yere-işe girme ya da çıkma hususunda taabbudî olan bütün işlerde doğruluk istemesini emretti.[925]

"*..Öyleyse sen Allah'a sığın; kuşkusuz her şeyi işiten, gören yalnızca O'dur*"[926] âyetinin nazmında açıklık fakat hitabın kime olduğunda mübhemlik vardır. Müfessirlerin

[920] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, c. 4, s. 923; Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 653.

[921] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 654.

[922] Nâs 114/1.

[923] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c. 24, s. 753; Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 10, s. 659.

[924] İsrâ 17/80.

[925] Mâtürîdî, *Te'vîlât,* c. 7, s. 99.

[926] Mü'min 40/56.

açıklamasında bu hitabın Hz. Muhammed'e yönelik sığınma emri olduğu beyân edilmiştir."[927]

Mübhem hitaplı sığınma emri içeren "*Eğer şeytandan sana bir fitleme gelirse hemen Allah'a sığın!*"[928] âyeti de diğerleri gibi Hz. Muhammed'e yöneliktir ve onun için bir mülteca tayini olup, '*her şeyi işiten ve bilen*' rabbe iltica emri anlamına gelir.[929]

Son olarak 'sen' (انت) zamiri sebebiyle hitabında mübhemlik olan Mü'minûn 93.-94.-97.-98.-118. âyetleri, Hz. Muhammed'e hitap ederek ona içinde bulunduğu durumda Allah'a nasıl sığınmasını bildiren içeriktedirler.[930]

Burada ve diğer bütün âyetlerde hitabın mübhem lafızla olması, birinci bölüm de detaylı bir şekilde ifade ettiğimiz gibi her bir hükmün bütün insanlar için geçerli olabilmesini sağlamaktadır.

[927] Zemahşerî, *Keşşâf,* c. 4, s. 173.

[928] Fussilet 41/36.

[929] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 20, s. 435.

[930] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân,* c. 17, s. 103, 104, 106, 135.

SONUÇ

Allah'ın yarattıklarıyla konuşması olan Kur'ân'ın bildirim şekli olan vahiy, dolaylı yolla gerçekleşen bir olgu olması hasebiyle, bizatihi dolaylı bir dil ve anlatım üslubuna sahiptir. O ilk muhatabı olan Hz. Muhammed'e doğrudan konuşmayıp, dolaylı dilin bir özelliği olan mübhem lafızlarla hitap eder. Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Hz. Muhammed'e ismiyle değil de mübhem lafız kullanarak hitap etmesiyle, vahyin Allah ile peygamber arasında sıkışmış bir diyalog görüntüsüne bürünmesine ve donuk bir yapıya dönüşmesine engel olmayı amaçladığını söyleyebiliriz. Zira Kur'ân, durağan bir kitap olmayıp, işlevsel yönü ağır bastığı için evrensel hedefler gözetir. İşte bu durum, Hz. Muhammed'in vahiy alışı sırasında Allah, Cebrail ile kolayca iletişimini sağladığı gibi aynı şekilde yaratılmış her bir insanın, Kur'ân ile kolayca iletişime geçmesini, emir ve nehiylerini üstüne alınıp, hitaba/söze doğrudan muhatap olduğunu hissetmesini sağlar. Çünkü Kur'ân, önce Hz. Muhammed ile ardından da inzâline şahit olanlarla doğrudan, şahit olmayanlarla da dolaylı olup dünyanın sonuna kadar devam edecek bir konuşma/hitaptır.

Hz. Muhammed'e yönelik mübhem hitaplı âyetlerin, içerikleri dikkate alınarak tasnif edildiğinde, "Peygamberlik 'Eğitimi" ilk sırayı almaktadır. Hz. Muhammed'in eğitiminin kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'in inzâl sürecinde psikolojik/manevi ihtiyaçlarına matuf bir dizi hazırlığı da beraberinde getirmiştir. Buradaki âyetlerin ana konuları; eğitim (nübüvvet), tebliğ (risâlet), psikolojik/manevi destek kaynağı; namaz ve inen âyetleri okumak, infak, hoşgörü, Allah'ı tesbih, tenzih ve zikretmek, O'na güvenip-dayanmak şeklindedir.

"Cesaretlendiren," "Sakındıran," "Teselli Eden," "Haber," "Müjde," "Teşvik" ve "Uyarı İçeren" alt başlıklardan oluşan "Motivasyonel" âyetler ise çalışmamızın büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu da kendisine yüklenen ağır görevin, sorumluluğu altında

zorlanan Hz. Muhammed'in, en büyük ihtiyacının moral-motivasyon desteği olduğu gerçeği ile paralellik arz etmektedir.

قل lafzıyla yapılan emirlerden oluşan âyetlerin ana konuları da tevhid, peygamberlik görevinin sınırları, vahyin doğruluğu, haram olanın beyânı, kıyamet-rûh-Cebrail gibi gaybî bilgilerin Allah'a ait olduğu, öldükten sonra dirilme, kainata ibret nazarıyla bakılması, Kur'ân'ın benzersiz oluşu ve benzerini ortaya koymaya kimsenin güç yetiremeyeceği vb. gibi genel olarak Mekkî sûrelerin ana konularının dağılımı şeklindedir.

İncelememiz neticesinde edindiğimiz bulgulardan, öne çıkanlar şunlardır: "Peygamberlik Eğitimi" adlı başlık altında tahlil ettiğimiz, İsrâ 23 "*Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırlarsa onlara öf bile deme!*" âyetini Hz. Muhammed, üzerine alınmamıştır; zira muhatap, Sâd b. Ebî Vakkâs'dır. Mâtürîdî'ye göre, Kehf Sûresi 23-24. âyetlerin muhatabı da Hz. Muhammed'den başkasıdır.

"Sakındırma İçerikli Âyetler" başlığı altındaki Müddessir 6, Tâ-Hâ 114, Kasas 87-88, İsrâ 22/26/29/36/37, İbrâhim 42 âyetlerindeki hitabın Hz. Muhammed'e yönelik olduğunu söyleyen Mâtürîdî bu söylemini, "Hz. Muhammed'in imtihan gereği, emre ve nehye muhatap olmasına" dayandırır. Bu gerekçelendirme Hz. Muhammed'in vahiy karşısındaki konumunu özetlemektedir. Peygamber olması onu vahyin gerekliliklerinden müstağni kılmadığını göstermesinin yanında, hitabın mübhem lafızla Hz. Muhammed'e yöneltilmesi de âyetlerdeki hükümlerin, "kızım sana söylüyorum, gelinim sen işit!" kabilinden bütün insanları kuşattığını gösterir. Öte yandan Mâtürîdî, diğer müfessirlerden farklı bir yaklaşım sergileyerek rivayetlere dayanılarak Hz. Muhammed'e hitap ettiği kabul edilen bazı âyetleri; siyakı göz önünde bulundurarak Hz. Muhammed'e değil başka şahıslara hitap ettiğini açıkça yazmıştır.

Bazı âyetlerdeki (Müzzemmil 20, Ankebût 45, Hûd 112) hitabın baş ve sonlarındaki farklılık, Kur'ân'da başvurulan iltifat sanatının örneklerindendir. Hitabın tekille başlayıp, çoğula dönmesiyle ilgili müfessirlerin vurguladıkları husus, ilk muhatap olan Hz. Muhammed'in, kendisine uyulması gereken kişi olduğu ve vahye muhatap olan insanların da ona ittibaʿ etmeleri gerektiğidir. Sonuç olarak da buradaki ifadelerin beliğ olması, hitaptaki mübhemden kaynaklanmaktadır.

Son olarak da yalnızca Hz. Muhammed'e yönelik olan mübhem lafızlı hitapların hem formel hem de içerik açısından özelliklerinin ortaya konulduğu bu çalışmayla hitap-mübhem ilişkisi açıklanarak mübhemin amacına dikkat çekilmiştir.

KAYNAKÇA

ALBAYRAK, Halis, "Mübhemâtü'l Kur'ân İlmi ve Kur'ân Tefsîrindeki Yeri", *AÜİF Dergisi,* c. XXXII, Ankara, 1992, ss.155-182.

ALBAYRAK, Halis, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şule Yay., İstanbul, 2009.

ALDEMİR, Halil, *Kur'ân'da Hz. Peygamber'e Yönelik Teselliler,* Kitabî Yay., İstanbul, 2010.

ARPA, Enver, "İ'cazü'l Kur'ân Konusuna Farklı Bir Yaklaşım", *AÜİFD,* c. XLIII, S. I, 2002, ss. 81-107.

BAKIRCIOĞLU, Rasim, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü,* Anı Yay., Ankara, 2016.

BALJON, J. M. S., "Kur'ân'ın İnsan-Biçimci Dili", Çev. Mevlüt Erten, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* c. VIII, S. 1, Sivas, Haziran, 2004, ss. 293-301.

BAYRAM, Enver, "Hz. Peygamber'in 'Elçilik' Motivasyonunda Uzlet Hayatının ve İlk İnen Âyetlerin Rolü", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* c. 6, S. 4, 2017, ss. 121-141.

BİLGİN, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi,* Ankara, 1988.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsîr Usûlü,* TDV. Yay., Ankara, 2007.

CÜNDİOĞLU, Dücane, *Kur'ân'ı Anlama'nın Anlamı –Hermenötik Bir Deneyim-*, Kitapevi Yay., İstanbul, 1995.

ÇALIŞKAN, İsmail, "Hakikat ve Mecazın Belirleyicisi Müfessirdir-Günümüz Tefsîrinde Mecazın İmkanlarından İstifade Edilmesi", *İslami İlimler Dergisi,* Bahar, Yıl 8, c. VIII, S. 1, 2013, ss. 139-160.

ÇALIŞKAN, İsmail, "Kur'ân Vahyinin Mekke Yıllarında Kelimelerle ve Kavramlarla Zihniyet İnşâsı", *Kur'ân Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu*, Çorum Belediyesi Kültür Yay., Çorum, 29 Haziran-1 Temmuz 2012, ss. 257-274.

ÇALIŞKAN, İsmail, "Kur'ân'a Göre Dinin Hitap Alanı", *Ekev Akademi Dergisi*, c.1, S.3, Kasım, 1998.

ÇALIŞKAN, İsmail, *Siyasal Tefsîrin Oluşum Süreci,* Ankara Okulu Yay., Ankara, 2016.

DERVEZE, İzzet, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, Çev. Mehmet Yolcu, Yarın Yay., İstanbul, 2016.

DRAZ, Abdullah, *Kur'ân'a Giriş*, Çev. Salih Akdemir, Kitâbiyât, Ankara, 2006.

EREN, A. Cüneyt, "Kur'ân Metninin Dil Özellikleri", *Ekev Akademi Dergisi*, Bahar, Yıl: 18 Sayı: 59, 2014, ss. 133-158.

ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İÜEF Yay., İstanbul, 1962.

ERTEN, Mevlüt, "Mübhemâtü'l-Kur'ân ve Fırkalar (İdeolojik Tefsîr)", *Ekev Akademi Dergisi*, Bahar, c.3, S.1, 2001, ss. 65-84.

ERTEN, Mevlüt, *Mübhemâtü'l-Kur'ân*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992.

el-FERÂHÎDÎ, Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn,* thk. Abdu'l-Hamîd Hindâvî, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, c. 4, Beyrut, 2003.

GEDÜK, Salih, *Kur'ân'da Müslümanlara Teselli, Moral ve Motivasyon,* Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

GEZER, Süleyman, "Kur'ân'daki Belirsiz Anlatımlar/Mübhemât Sözlü Dil Bağlamında Bir Yaklaşım", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/2, ss. 253-264.

GEZGİN, Ali Galip, *Kur'ân'da Hz. Peygamber'e Yapılan Uyarılar,* Fakülte Kitabevi, Isparta, 2003.

GÜVEN, Şahin, "Kur'ân Dilinin Özellikleri", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2012/1, Sayı: 14, ss. 7-20.

HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Peygamberi,* Çev. Mehmet Yazgan, Beyan Yay., İstanbul, 2017.

IŞIK, Fırgat, *Kur'ân'ın Hitabî Oluşunun Üslûp Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi -M. İzzet Derveze (v.1984) Örneği-*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

IZUTSU, Toshihiko, *Kur'ân'da Tanrı ve İnsan,* Çev. M. Kürşat Atalar, Pınar Yay., İstanbul, 2016.

İBN EBÛ HÂTİM, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, c. 10, Mekke-Riyad, 1997.

İBN KESÎR, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* thk. Sami b. Muhammed es-Selâme, Dâr Tayyibe, c. 8, Riyad, 1999.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-'Arab,* Neşru Edebi'l-Havze, c. 14, İran, 1363.

el-İSFEHÂNÎ, Rağıb, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân,* Thk. Merkezu'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Mektebetu Nizar Mustafa el-Bâz, c. 2, Riyad, 2009.

İZZETBEGOVİÇ, Aliya, *Doğu Batı Arasında İslam,* Ter. Salih Şaban, Klasik Yay., İstanbul, 2011.

KANAR, Mehmet, *Örnekli Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* Derin Yay. İstanbul, 2003.

KARAMAN, Hayrettin vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr,* DİB Yay., c. 5, Ankara, 2006.

KAZICI, Ziya, Halis Ayhan, "Tâlim ve Terbiye", *DİA,* c. 39, İstanbul, 2010, ss. 545-548.

KOÇ, Turan, "Din Dili Olarak Kur'ân Dili", *I. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu-Kur'ân'ın Aydınlığına Doğru,* Fecr Yay., 3-5 Şubat 1995, Ankara, ss. 278-288.

el-MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmud, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne,* thk. Mecdî Basillûm Dâr el-Kütübi'l-'İlmiyye, c. 10, Beyrut, 2005.

MEVDÛDÎ, *Tefhîmu'l-Kur'ân,* Ter. Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman vd., İnsan Yay., c.7, İstanbul, 1997.

el-MEYDÂNÎ, Abdurrahman Hasan Habenneke, *Me'âricu't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür*, Dâru'l-Kalem, c. 15, Dimeşk, 2014.

el-Mû'cemü'l-Vasît, thr. İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan ez-Ziyat vd., Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul, Tarihsiz.

MUHAMMED, Hüseyin Abdülhâdi ve BİRIŞIK, Abdülhamit, "Mübhemâtü'l-Kur'ân", *DİA*, c. 31, İstanbul, 2006, ss. 437-439.

MUKÂTİL B. SÜLEYMAN, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmud Şihâta, Müessesetü't-Tarîhi'l-Arabî, c. 5, Beyrut, 2002.

NAZ, Mehmet Selim, *Kur'ân-ı Kerim'de Hitap Şekilleri,* Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Van, 2010.

ÖZTÜRK, Mustafa, "Mübhemâtü'l-Kur'ân ve İmâmiyye Şia'sı", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 12-13, Samsun, 2001, ss. 437-455.

ÖZTÜRK, Mustafa, *Kur'ân Dili ve Retoriği,* Ankara Okulu Yay., Ankara, 2015.

PAÇACI, Mehmet*, Kur'ân'a Giriş*, İSAM Yay., İstanbul, 2006.

PARLATIR, İsmail vd., *TDK Sözlüğü*, "Teselli" Mad., TDK Yay., c. 2, Ankara 1998, ss. 2203.

SAYAR, Kemal ve DİNÇ, Mehmet, *Psikolojiye Giriş,* Dem Yay., İstanbul, 2011.

es-SEMERKANDÎ, Ebu'l-Leys, *Tefsîru's-Semerkandî,* thk. Şeyh Ali Muhammed Mu'avvid vd., Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, c. 3, Beyrut, 1993.

SUBHİ SALİH, *Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'ân,* Dâru'l-'ilm li'l-Melâyîn, Lübnan, 2009.

es-SÜYÛTÎ, Celâluddin, *El-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân,* thk. Şuʿayb el-Arnavûd, Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, Suriye, 2008.

ŞENLİK, Hüseyin, "Hz. Peygamber Örneğinde Müslümanın Motivasyonu", https://inzardergisi.com/hz-peygamber-orneginde-muslumanin-motivasyonu, Erişim: 29.07.2020.

Et-TABERÎ, İbn Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân ân Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah Abdi'l-Muhsin et-Türkî, Merkezu'l-Buhûs ve'd-Dirâsât el-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Dâr Hecr, c. 24, Kâhire, 2001.

TUNÇ, Mustafa Şekip, *Bir Din Felsefesine Doğru,* Türkiye Yay., İstanbul, 1959.

ÜNVER, Mustafa, *Tefsîr Usulünde Mekkî- Medenî İlmi*, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun, 1998.

VARDAR, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul, 1998.

YALÇIN, Süleyman Kaan ve ŞENGÜL, Murat, "Dilin İletişim Süreci İçerisindeki Rolü ve İşlevleri", *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Bahar, c. II, S. 2, 2007, ss. 749-769.

YAŞAR, Hüseyin, *Kur'ân'da Mübhem Âyetler (Mübhemâtü'l-Kur'ân)*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1992.

YAZICI, İshak, "Semerkandî, Ebu'l-Leys", *DİA,* c. 36, İstanbul, 2009, ss. 473-475.

YILDIRIM, Yahya, *Kur'ân'da Mü'min ve Müslümanların Tesellisi,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

ez-ZEMAHŞERÎ, Cârullah, *el-Keşşâf*, Dâru'l- Kitâbi'l-'Arabî, c. 4, Beyrut, h. 1407.

ez-ZERKEŞÎ, Bedreddîn Muhammed b. Abdillah, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l Kur'ân,* thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Mektebetu Daru't-Türâs, c. 4, Kâhire, Tarihsiz.

ZEYVELİ, Hikmet, "Kur'ân Dilinin Özellikleri ve Özel Olarak Kıssa ve Mucizeler", *II. Kur'an Sempozyumu,* Bilgi Vakfı Yay., Ekim 1996, Ankara, ss. 93-110.

ÖZET

Bu çalışma, Kur'ân'ın Mekkî sûrelerindeki Hz. Muhammed'e yönelik olan müphem hitapların keşfi ve izahına odaklanmaktadır. Mekkî sûrelerin tespitinde Hasan Habenneke el-Meydânî'nin (ö. 2004), yalnızca Mekkî sûrelerin tefsîrine yer verdiği "Me'âricu't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür" adlı eseri esas alınmıştır.

Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, araştırmanın kavramsal çerçevesini ve teorik alt yapısını oluşturmaktadır. İkinci bölümde ise âyetler, ilgili başlıklar altında sırasıyla tahlil edilmiştir. Âyetlerin tahlili esnasında, ilk olarak başlıkta yer alan kavramlar açıklanmıştır. Daha sonra söz konusu âyetlerin meâlleri verilip, tefsîrlerde yer alan nüzûl sebebiyle ilgili rivayetler, bulunabildiği ölçüde kaydedilmiştir. Mübhem hitap ile kastedilenin tespiti konusunda, yedi tefsîrden istifade edilmiş, meâller ise "Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr" isimli kaynaktan bakılarak, açıklamaların muhatapla ilgili ve hitabın içeriğine dair olan kısımları alınmıştır.

Bu çalışmada 86 mekkî sûrenin 72'sinde yer alan 'zımnen sen' ve yalnızca Abese 1 ve Tekvîr 22,24 de 'o' zamirleriyle toplam 707 âyette Hz. Muhammed'in kastedildiği tespit edilmiştir. Âyetlerde Hz. Muhammed'e ismiyle hitap edilmeyip, mübhem lafız kullanılması ile vahyin Allah ile peygamber arasında sıkışmış bir diyalog görüntüsüne bürünmesine ve donuk bir yapıya dönüşmesine engel olmayı amaçlandığını söyleyebiliriz. Ayrıca kimi ayetlerdeki ifadelerin beliğ olmasının, hitaptaki mübhemden kaynaklandığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerim, Mekkî Sûreler, mübhemlik, hitap üslubu, sebebi nüzul, içerik.

ABSTRACT

The current study focuses on the exploration and explanation of the ambiguous addresses towards Prophet Muhammad in the Makkan surahs of the Quran. *Me'âricu't-Tefekkür and Dekâiku't-Tedebbür* written by Hasan Habenneke el-Meydânî'nin (ö. 2004), which includes only the commentary of Makkan surahs was used for the determination of the Makkan surahs. This study consists of an introduction and two sections. In the first section, the theoretical framework and foundation of the study were given. In the second section, the verses were respectively analyzed under relevant headings. Throughout the analyzing of the verses, the concepts in the heading were explained at first. Afterwards, the meanings of the relevant verses were given and the rumors regarding the descent (Nuzûl) reason of the Quran in the commentaries were mentioned. The current study benefited from the seven commentaries in the matter of determination of the meaning of the ambiguous address. Also, meanings of the Quran were obtained from the book entitled "Translation and Commentary of the Qur'an". In this study, it is determined that Prophet Muhammad were referred in 707 verses by means of "indirectly you" pronouns in the 72 surahs out of 86 Makkan surahs and "that" pronouns only in surahs of *Abese 1* and *Tekvîr 22,24*. It would be stated that by the way of using the ambiguous wording rather than directly using the name of Prophet Mohammad in the verses, it was aimed to prevent that the revelation is a dialogue stuck between Allah and the Prophet and has a stable structure. Besides, it is concluded that the ambiguous wording leads the expressions in the verses to be eloquent.

Key Words: The Quran, Makkan Surahs, Ambiguousness, Style of Expression, The Descent Reason, and Content.